

КИЇВ

KYI W

журнал
літератури, науки, мистецтва,
критики і суспільного життя

5-6

ВЕРЕСЕНЬ
ГРУДЕНЬ

1960

SEPTEMBER
DECEMBER

KYIW

838 N. 7th St.
Philadelphia 23, Pa.
Tel. WA 2-1699

UKRAINIAN
LITERARY AND ART MAGAZINE

Published Bi-Monthly
Publisher and Editor B. Romanenchuk, Ph.D.
Subscription: \$4.00 per year.
Single copy: \$0.70.

Entered as second class matter at the Post Office at Philadelphia, Pa.

No. 5-6 (62-63) SEPTEMBER—DECEMBER, 1960

VOL. XI

З М І С Т

1. Горлиця/Золота загадка, опов. ... 1	10. Г. Журба/Про „Англомовну Антологію...“ 51
2. В. Біляїв/Поезії 18	11. Б. Р./З мандрівки по книгарських полицях 54
3. Л. Храплива/Юрко Шухевич ... 20	12. Р./З театального життя 61
4. О. Бужинський/Город Небель, поема 21	13. ОК/З літературного життя 62
5. Нобелівські премії: Н. П./Сен Жон Перс 25	14. Огляди й рецензії:
6. В. Косаренко/Малорос чи Конрад Валленрод? 30	І. К-ий/М. І. Мандрика. Золота осінь, Мазепа 64
7. Б. Романенчук/За власну систему виховання 37	—/Л. Храплива. Забавки Мартусі Гр. Лужницький/St. Kot. Jerzy Niemirycz 65
8. Матеріяли до Словника літератури: Мгр. І. Боднарук/З битого шляху 42	О. К./Люди підпілля; 3 волинських і поліських рейдів УПА .. 66
9. М. Острроверха/Безталанний музика, Похорон Пастернака 48	Б. Романенчук/І. Крип'якевич. Історія України 68
	—/На мовні теми 71
	15. Бібліографія 72

Пресфонд у 10-тиліття „Києва“

П. Кочан, Жоліет 2.00	М. Савчин, Філядельфія 1.00
І. Чмола, Бофало 2.00	І. Коцур, Лапір 1.00
Р. Климкевич, Маямі 2.00	П. Василишин, Філядельфія 1.00
М. Яцух, Рокі Гіл 2.00	Віра Данець, С. Орендж 1.00
С. Кікта, Клівленд 1.00	

Всім жертводавцям складаємо щиру подяку і просимо інших підтримати своїми датками наш журнал.

Статті підписані справжнім прізвищем або відомим псевдонімом, чи ініціалами не завжди висловлюють погляди редакції. За підписані статті відповідають їх автори.

Передруки і переклади за згодою редакції і поданням джерела.

Л. Горлиця/ЗОЛОТА ЗАГАДКА

Оповідання написане для Конкурсу СФУЖО

Ніч давно вже приспала населення провінційного міста О., а притишена розмова, здавалося, не мала кінця. Каганчик ледве освітлював голову молодій жінки і голову не старій ще, але посивілої іншої жінки, яка уважно слухала й одночасно зосереджено думала.

— Мамунцю любя, скажіть йому, що ми не пара. Він вам повірить, бо шанує вас, і може послухає. Він марить про щасливу родину, про дитину, а я... я не маю права на таке щастя, я... я приречена не мати дітей. Я йду слідами батька і, головне, я записяжена... на досмертну боротьбу. Він в'яже мене, заваджає мені, розумієте?

— То скажи йому все це сама, Іринко, — він же такий палкий патріот, і любить тебе над усе в світі — я це бачу досвідченим оком. Він усе зробить для тебе, бо ж він молиться на тебе. Ні, я й слова такого не зможу вимовити.

— Ох, не зрозуміє він того, саме тому що любить, бо... Боже мий! Ну, що мені робити?! Я ж не думала, що попаду в такий нерозв'язний вузол...

Ірка раптом заплакала важкими сріблестими сльозами, і котилися вони так рясно й несподівано, як то буває у дітей або в людей, що рідко плачуть. Каганець розгорівся ясніше й освітив молоде страждання у всій його красі.

Рішуче струснувши золоту копицею волосся, Ірка опанувала себе так само раптом, як і заплакала. Сиділа якийсь час мовчки й дивилася на образок Матері Божої, що над ліжком, і знову заговорила до своєї вибраної Мамунці, яка прийшла за пару сот миль „міняти“ щось на продукти, щоб з голоду не вмерти, та оце й у гостину до неї завітала.

— Щось мені в душі каже, що я можу Вам, Мамунцю, звіритися у всьому. Ви вже врятували мене в смертний час, а це тепер... також межує із смертю. Антон такий необачний, а до того ж заздрисний — у вас кажуть ревнивий — а я... не його я люблю, хоч і люблю безнадійно... Я...

Всю ніч до ранку сповідалася-вливала Ірка свою наболілу душу. В уяві і в серці Лариси Олександрівни відзивалося-пропливало молоде фантастичне часом життя Ірини.

Сирота з дев'яти літ, виросла Ірка під доглядом батькової сестри, в матеріальних достатках. Батько, по матері українець, по батькові італієць,

БІБЛІОТЕКА
ЛАРА СКАЛЬЧУКА

був освічений, мав розмах та ініціативу. Запальний, рішучий патріот, він був тісно пов'язаний з УВО, кілька разів переходив кордон, виконуючи небезпечні доручення. Пережив якусь важку трагедію і захворів на серце. Відтоді став більше лишатися вдома, багато писав і донечці приділяв досить уваги, розвиваючи її світогляд в національному дусі. Найкращі вчителі дома дали їй майже університетську освіту й забезпечили розвиток не по її літах. Ірка знала три європейські мови, досить добре грала на піяно.

Ближче дружили з родиною Ластових. Син Ластових, на кілька років старший від Ірки, студіював медицину в Німеччині і перед польсько-німецькою війною вернувся додому. Він, як і більшість молодих українців, був у полоні визвольних ідей і втягнув Ірку в заплілля, покладаючи великі надії на непересічний розум, спритність і красу молодої дівчини. Від нього ж романтична від природи Ірка довідалася й про героїчні вчинки батька. Всією своєю поривистою душею віддалася вона небезпекам життя й діяльності Організації (Ластовий був Провідником), вона хотіла бути донькою, гідною свого славного батька.

Ретельно готувалася вона до розвідкової роботи, читала авантюрну літературу, вивчала манери й стиль життя різних клас суспільства, студіювала техніку акторського мистецтва. Як актор, перевтілювалася щоразу в інший тип жінки, виконуючи доручення; попадала в дивовижні ситуації, в замкнуті кола польської чи німецької еліти. Ірці трапилося прожити під одним дахом з якоюсь німецькою герцогинею з тиждень. Ірка так зачарувала її своєю красою й манерами, що герцогиня не хотіла з нею розставатися, аж Ірка мусіла втекти. Важко давався їй тільки тип селянської дівчини — надто вже ніжна й білошкіра була вона, й уроджена грація зраджувала її поневолі. Разом із тим зосередженість, винахідливість, у цілому мужність її характеру, була дивним контрастом до жіночої зовнішності. — Завдячувати це могла тітчиному вишколові та впливові гаряче любленого батька.

Змінивши в потребі кольор волосся на золотий (була темно-русява) на тому й спинила свій вибір, бо . . . молодий провідник, побачивши її золотоволосу, вперше невдержався і пристрасно поцілував її, кажучи з захопленням: „Ірко моя, золота Ірко! Тобі треба б такою родитися!“ Ірка відчула всім своїм еством, що в ній раптом різко змінилося дівча на жінку і що вона серцеві своєму вже не господина.

Жорстока, неспокійна доба не залишила часу на особисті справи й переконання, особливо тим, хто життя своє присвятив рідному народові. Більше не чула від нього того пристрасного слова ніколи, здавалося, що він навіть забув його . . . Але Ірка перебувала в полоні того першого пориву і натхненно працювала над собою, вдосконалюючи свої здібності для визвольної справи. Двоє найдорожчих людей у світі були для неї зразком і джерелом того натхнення і насаги.

* * *

Настав хмарний ранок. Не заснувши й на хвилину, розійшлися вони в різні сторони міста. Ірка працювала в німецькій командатурі машиністкою-перекладачкою, Мамунця ж пішла на села. Ледве доволіклася надвечір додому, нічого не вимінявши, і з утоми впала на дощане ліжко. Як заснула — не пам'ятає. Прокинулася від голосної розмови: двоє німецьких старшин зайшли з Іркою в кімнату. Ірка підійшла до Лариси Олександрівни: „Ви не розумієте по-їхньому, з дороги, хворі, завтра має прийти лікар, бо я боюся, щоб не тиф... Мамунця розкрила рота на протест, але Ірка крутнулася

до німців і голосно сказала їм те саме, ще й з невдоволенням — от, мовляв, біда.

Старший з них — Ерік називався — заспішив прощатися, а молодший, Ганс, сказав, що він уже перехворів на тиф і не боїться, але Ерік таки забрав його з собою.

Ірка, зачинивши за ними двері, з полегшенням зітхнула.

— Той Ерік страшенно боїться тифу й партизанів, але, слава Богу, повірили, то будемо мати ще час на розмову, а то б сиділи до півночі. Один одного вистежують, пересиджують, але менше з тим. Лікаря обіцяв прислати — то добре, буде підстава дістати для гості доброго харчу, та й відпочинете у мене трохи.“

Повечерявши, як давно вже не вечеряла, Лариса Олександрівна лягла спочивати, але заснути не могла. Ірка довго ще возилася з головою, нарешті прийшла з кухні, глузуючи сама з себе:

— Не легко бути золотою, а інакшою й не можу вже тут бути. Я ж тут працюю, як родичка баронеси Клейнміхель — дідичі десь тут в околицях такі були . . . Отже, як расова „фольксдойчерка“, маю довір'я в командатурі. Слава Богу, це мені допомагає часом когось з полону, або з іншої біди витягнути.

Ірка лягла, замріяно дивлячись на каганчик, а Лариса Олександрівна пригадала собі розмову . . . Зустріла знайомого агронома, спитав, де ночує. Почувши, що вона в Ірки, застеріг: знаєте, Ви б краще подалі від неї, дивна якась. Мабуть німкиня, бо стриже по-німецькому, як я рідною мовою, й вагу, видно, має . . . Кажуть, що той Ерік усе з нею радиться. Правда, вона й допомагає людям, вже не одного з полону визволила, а от з нами — така непривітна, що й на очі не хочеться показуватись, особливо при команданті. Наші всі її бояться. Ви не гнівайтесь, але не кажіть, що зі мною знайомі — і побіг. Тоді Лариса Олександрівна зливалася, а тепер, згадуючи, усміхнулася. Ірка зраділа:

— О, та ви, бачу, не спите. Знаєте, Мамунцю, я так довго була самотна, наче на замку, а тепер почуваюся, що я міцнішаю на силах, ніби перевіряю сама себе.

— Антон цей, — тягла немов нитку Ірина, — він же був комсомольцем, син заможної селянської родини. Батька, свідомого кооператора, заарештували та, мабуть, і розстріляли, а родину вислали в цілинні ліси за Урал, звідти він і втік малим хлопцем. Виріс він під вагонами, у мандрах за теплом „від Москви до самих окраїн“. Пізніше вихованець Диткомуні А. Макаренка. Там з нього зробили „щасливого“ й вірного борця . . . проти рідного народу; але мови він не забув, навколо ж рідні люди.

До Львова прибув він разом із червонознаменним Молодим Театром, під опікою НКВД. За спритність і клясову чуйність був залишений при якомусь таємному відділі, коли театр виїхав на гастролі по Галичині. Бував на вечірках, терся між молоддю — говорить же доброю українською мовою, здавалося мав би бути з українською душею.

Ірці дали завдання причарувати цього юнака й спробувати повернути його на 180°, а бодай хоч частинно використати. Ірка не дуже хотіла когось там чарувати, але воля Організації, а разом з тим і воля її коханого були для неї законом, і вона швидко встигла полонити серце стрункого, кароокого юнака й збудити в ньому ті самі струни, що бреніли в ній, але присвячені іншому.

* * *

Березень-квітень 41-го року зловороже напруження. Почалися арешти й вивіз українських діячів на Сибір. Ірка вдома не ночувала, так заповів батько. Чомусь наказав їй приходити бідно вбраною, вдавати прибіральницю.

Одного ранку зайшла вона до своєї камениці впевненою ходою, але на порозі спинили її вартові й не випустили. Ірка зблідла від гніву, стала голосно протестувати. Слабий голос батька з кабінету озвався до неї польською мовою:

— Панно Ірцю, прошу вже нині не прятати в мене, та й узагалі я не потребую вже вашої допомоги — я ж учора ще казав вам.

— Не разгаваривать! Што прятать, куда прятать? — вискочив якийсь у формі НКВД. Тим часом Ірка зайшла в кабінет. „Каво прятать, спрашивають вас?“ Батько опановано й тихо став пояснювати: „прятать, то по вашому значить прибірать, приводить в порядок комнату, — вона інакше не розуміє.

Ірчині очі, вслід за очами слідчого, перебігли на високого „свідка“. Той потакнув головою: „прибірать“. Ірка трохи не зомліла — коло столу стояв Антон. „Не безпакойтесь, панночка, вам ніц не бендзе“ — сказав він чемно, але сухо і повернувся до слідчого, питаючи щось. Той відповів:

— Как знаеш, ти отвечаеш!

Антон став на дверях і промовив до вартового:

— Випустить громадянку!

Ірка прикипіла очима до батька. Батько здаля слабим порухом руки перехрестив її і ледве прохрипів, бо мучила астма:

— Хай вам поможе Матка Боска! Помоліться за душу новопреставленого раба Божого Антонія! Ідіть і не баріться! Йдіть! — майже крикнув він, потім збагрів і відкинувся на подушку. Ірка рвонулася до батька, але Антон владно взяв її за плечі й виштовхнув за двері.

Першим відрухом було бігти до Ластових, але отямилася — треба ж сліди замести. Хотілося облегшити душу. Вона пішла до церкви Св. Спаса, куди вони вже й з Антоном нераз заходили. Хоч було ще рано, церква була відчинена; прибіральники порядкували в Божому домі, й не було для них дивним, що молода дівчина клякнула з риданням перед образом Матері Божої й билася чолом об кам'яні плити, а потім, ніби втративши притомність пролежала ниць більш години.

Коли Ірка підвелася, коло неї стояв Антон. Вона рвучко пішла до виходу, він догнав її на сходах. Повернулася різко до нього й з ненавистю прокричала:

— Чого вам треба від мене? Беріть і мене — то мій батько!

Антон лагідно взяв її під руку й пестливо заглядаючи в очі, голосно сказав:

— І чого б я, ластівко, сварився? Ну, спізвився трохи та й усе! Ходім у каварню, поговоримо, — а тихо додав: — Я знаю... не видавай себе й мене, тут вуха на кожному кроці... треба сміятися. — І він загонисто засміявся, міцно, до болю, стиснувши їй руку, аж вона мало не крикнула. Але дивно, в ту ж мить, якимсь чужим голосом відповіла голосним сміхом. Вони зайшли в „Універсалку“.

* * *

Настали дні смертельно небезпечної гри, але Ірці було байдуже. В серці носила вона свіжу могилу батька й усім еством оплакувала його. На світі тримало її почуття карности й обов'язку. Це й рятувало її від небережних учинків. Від зв'язкового одержала наказ ввійти з Антоном у ближчий контакт, і не бачитися з Провідником, бо небезпечно.

З Антоном зустрічалася вона щодня, натрапляючи на нього, навіть там де й не сподівалася. Він шукав за нею, як казав пізніше, боявся, щоб вона не заповідяла собі чогось поганого. Просив дозволу дбати про неї. Признався, що давно її любить і готовий для неї на все.

Ірка зразу ж сказала, що вона не віддасть свого серця будькому та й не час про це говорити. Проте, хай знає — вона не пов'яже свого життя з людиною непевною, а він саме такий, бо навіть не знає, хто він, син якого народу.

Антон гаряче доводив, що він не марнував тут часу, читав багато, бачив багато, дискутував. Йому пощастило здружитися з сином одної вдови — він назвав знайому їй шановану родину. Знала, що був у них клопіт з НКВД і хтось допоміг визволитися, виходить, то був Антон.

Наче вдруге на світ народився — провадив далі Антон — дістав відповідь на багато питань, що підсвідомо мучили його і свідомо заганялися в глиб душі, як непотрібні й некорисні в той час. Тут він відчув себе сином українського народу і тепер мріє про те, щоб лишитися тут з нею і будувати разом життя України. Тільки хай вона допоможе йому — відділ, де він працює, на днях виїздить до іншого міста, а він не їде. Він вже й мешкання знайшов, господиня — старша людина, привітна. Може б Ірка перейшла туди — дав адресу. Ірка категорично заперечила. Вона ночує у певних людей і не хоче його наражати на небезпеку. Насправді ж вона ночувала у двірнички, і їм обом це не було зручно.

Кілька тижнів пройшло у великій напрузі. Найбільше в'язав її Антон своєю увагою, мусіла вифантазувати різні причини, коли мала виїздне доручення, і терпіти його нарікання, коли з'явилася пізніше ніж він сподівався. Після одного такого виїзду, 22. червня, вернулася Ірка і чомусь пішла мимо Театру. Зустріла там Антона — радів як дитина: запевняв її, що він так зосереджено кликав її серцем, ось вже два дні, сидячи отут по дві-три години і от, бач, прийшла таки сюди. Мав потребу довше поговорити, пропонував перейти до Єзуїтського городу, щоб посидіти.

Переходячи вулицями, завважили, що метушня в місті збільшилася. На великі вантажні машини ладували чудові меблі, килими, картини, одяг. Хтось кричав, хтось погрожував наганом. Раптом усе ушухло. Налетіли німецькі літаки, навіть сирени не загули — сипнули кілька запальних і фугасних бомб. Місто запалало в кількох місцях. Спритні охоронні команди швидко гасили пожежу. Чути було пару більших вибухів.

Літаки зникли і аж тоді загули сирени. Ірка з Антоном навіть не зауважили, коли і як вони опинилися у якомусь міцно огороженому дворі, під захистом критої брами.

Тривога минулася. Вийшли на вулицю, трохи роздивлялися... Пахло згарищами, дрібний піскуватий пил хрущав на зубах, утрудняв дихання. Та помалу все уляглося, як і те піднесення, приховане в душі кожного з них, викликане несподіваним нападом.

Непомітно минула друга половина дня. Надходила вже поліційна година, горе було тому, хто не знайшов собі якогось захисту на ніч перед тою годиною. Антон пішов з Іркою в напрямі камениці, де вона жила і... вже на розі побачили, що від камениці залишилися самі руїни з розкритим нутром чотирьох поверхів. Вражав контрастом спокою годинник на стіні. Маятник його продовжував методично відбивати час цієї неспокійної й небезпечної доби.

Ірка не мала вибору... ночувала у мешканні в Антона, а він десь в іншому місці. Цим він здобув її глибоке довір'я.

На другий день знову наліт, розбито двірець, припинився надовго залізничий рух.

* * *

Ірка вирішила таки спекатись Антона, втекти на село в Жирову, або й кудись далі, коли раптом дістала наказ вибиратися в дорогу на Схід і там нав'язати зв'язки. Категорично й безвідклично.

Мусіла щось на власний розум плянувати. Боліло серце, що на прощання навіть оком не зможе кинути на . . . — доктор Ластовий десь виїхав і невідомо коли повернеться. Гроші на подорож передано, але адреси жадної аж до Києва. Одежі на зиму немає, все лишилося дома під арештом, а тепер і зовсім пропало. І цей Антон. О! А може він якраз і придасться . . . не для себе, для справи — придавила вона в собі протест совісти проти використання людини, яка до неї глибоко прихильна.

Ірка ще раз випробувала свою долю чи фортуна, як то, звичайно, казав колись її батько. З Антоном вона розмовляла рішуче й відверто, готова на смерть і тортури. Він може її знищити, хай те зробить зразу і хай знає, що смерті вона не боїться, життя її належить рідному народові. Вона б ще хотіла подивитися, що там робиться в них на Великій Україні та спробувати може розбудити кого. Якщо він не зрікається свого наміру „зробити для неї все“, то хай добре подумає, бо він наражає себе на всі ті небезпеки, які зустрінуть її.

Антон присягнув їй, що буде їй вірним другом, помічником і захисником, бо вже досить розуміє й глибоко відчуває мету її життя. Але висловив побоювання, що її можуть „залапати“ як шпіонку — виглядає вона на золотоволосу німкину, та й мова дещо відмінна, хоч як вона намагається стилізуватись під наддніпрянку. Трудно буде і з візою на виїзд . . .

* * *

На другий день таємний наказ: остаточний виїзд усіх частин. Останнім покидало місто НКВД. Антон під'їхав „додому“ на мотоциклі й наглив Ірку збиратися до виїзду: за ними заїде інтендантська машина. Їсти буде що. а от одягнутися . . . треба взяти он з того розбитого будинку, поки не розтягли. Антон зник у руїнах і швидко повернувся з двома теплими коцями, валізою і хутром. Валіза була з жіночим одягом і взуттям — мабуть господиня зібрала, що мала найкраще, щоб узяти в сховище та не встигла вийти. Одежа була лиш трошки ширша від Ірчиної міри.

— Сховай свої папери, а краще знищити їх зовсім. Ось віза на виїзд подружжя Бадилини Антона й Ірини. Ходім, машина вже жде.

Ірка завагалася. Антон притиснув тоном наказу:

— Вагатися вже запізно, тепер за це можуть обох розстріляти на місці! — і рішуче повів її сідати. У великому у накриттям вантажнику, на купі валіз і хутер сиділа гарна, заплакана жидівка. Вона зустріла Ірку вигуком: „Вай! я вміраю зі страху! садітесь ближче, будет веселей!“ Ірка мовчки вмостила на задку машини. Антон втомлено простягся й задрімав.

Інтендантова машина гнала майже без спочинку. Обганяли дорогою маршові колони, санітарні вози; бачили бригади закурених змучених людей, які копали шанці й захисні „зигзаги“ і пошепки питали їх „чи скоро вже?“. На зупинках Ірка жадібно вдивлялась в обличчя, прислухалася до мови — це ж люди, що жили й живуть на Україні, це ті, що їх гнітить большевицьке ярмо вже більше чверть віку . . . ні! не видно на їхніх чолах знаку по-

кори... з їхніх поглядів, з їдких дотепів і запитань знати, що вони напружено чекають нагоди скинути те ярмо.

До Києва добралися не так скоро, як плянували, бо щодалі, то частіше доводилося уступатися перед військом назустріч, застрягати на мостових переправах, або об'їздити ушкоджені містки.

В Києві спочинок на 5—6 годин; інтендант поспішає одвезти свою красуню до родичів. Умовилися коли від'їзд. Антон домовився з якоюсь бабусею в сусідстві про мешкання на цей час, наскоро помився й заснув. Ірка, розпитавши стареньку, пішла шукати потрібну їй адресу. То було недалеко, всього кілька кварталів від постою. По дорозі прислухалася до розмов — носилися чутки про здачу Львова німцям. Хотіла роздивитися на столицю — не знати чи доведеться ще сюди потрапити — але боялася загубитися, та й втома робила своє.

Ірка легко знайшла, чого шукала. Увійшла в садочок, підійшла до ганку, де сиділа не стара ще жінка, але хвора на ноги. Вона зустріла привітним поглядом Ірину і на її запитання відповіла, що лікар прийде за дві години, бо працює в другу зміну — це її син. Спитала чи гостя не з'їла б чого, тільки щоб сама собі взяла, бо господиня не ходить. Голос цієї жінки, подібний до туркотання горлиці, присипляв Ірку і вона схитнувши головою раз другий, попросила вибачення й дозволу прилягти, от тут на ганку. З чемности заглянула до хати — одна кімната! Це лікар так живе та ще й з хворою матір'ю! Умебльовання дуже невибагливе, покривала дбайливо полагоджені; підлога колись фарбована, витерта ногами посередині кімнати й укрита саморобною доріжкою...

Просила господиню розбудити о 4 год. бо о 5 точно має виїхати далі. Господиня туркотала собі, щось розповідаючи, а Ірка, намагаючись слухати, якось посковзнулась і впала у ставок ніби... поплила далеко-далеко... і так дивно їй: тече ставок наче річка, тільки не на південь до Чорного моря, а на північ. Ірка не хоче туди, силкується завернути проти течії, але її тягне вода ніби сильними руками... прокинеться на хвилинку і знову той же сон, знову вона поринає у вир темний і страшний.

Бореться Ірка з течією, задихається... стріпнула з усієї сили руками — несла вирватися...

— Що з вами, очуняйтесь! — ласкавий баритон пробудив її. Ірка сіла й трохи очунялась, випивши свіжої криничної води, поданої лікарем. Усмінулася ніяково.

— Добра година була опівночі, — сказала вона неголосно й уважно глянула на лікаря.

— То не буде негоди і вдень, — відповів він.

Зайшли в кімнату. Після півгодини розмови вийшла Ірка сама — вона ж була у лікаря. В руках рецепта на порошки проти головного болю, в кишені адреса полтавської явки, замаскована записом, що купити на дорогу. Господиня дрімала в своєму кріслі, й Ірка тихенько зійшла зі сходів, щоб не збудити її, а далі побігла чимдуж до Антона, та було вже й час. Інтендант саме вийшов у двір із запитом чи все готово до від'їзду. Ірка ледве добудилася Антона й за п'ять хвилин вони вирушили з небаченої, але вже дорогої Ірці, столиці.

* * *

Тільки виїхали за місто, повернули шляхом на Броварі, як машина захарчала, рвонула вбік і замовкла. Шофер заклопотано оглядав машину тут і там, щось клепає, щось знімає і знову загвинчував... Рушили, проїхали

5—7 км. знову стали. Після кількох даремних спроб пустити машину в хід, шофер, винувато огинаючись, доложив начальникові, що треба старатися про другу машину, бо він змушений дати оцю на ремонт.

Хоч-не-хоч мусіли ночувати в якійсь школі. Інтендант сказав Антонові, що далі він вже не може опікуватися ними, хай собі дають раду, а він поспішає. Ірка була страшенно рада тій пригоді, бо їй усміхалася можливість пожити в Києві і хоч надивитися на нього. Рано вранці вони домовилися з молочарем, що машиною віз молоко до Києва, і вже вони о 7 год. ранку були в столиці із своїми мізерними пожитками.

Оселилися в тої самої бабусі „на місяць“, а прожили аж до 25 серпня. Антон став на працю в якомусь комбінаті, Ірка не цікавилася тим докладно, вона була рада, що має змогу сама бродити вулицями Золотоверхого, впиватися синявою Дніпра-Славути й неба, мріяти про стародавню славу й мари́ти про майбутню, коли... прийде Воля... Вона дозволила собі відпочати перед подорожжю в незнану глибину України, ніби передчуваючи, що шлях той не буде легкий.

Цілими днями Ірка або блукала в Біологічному саду, або сиділа на Володимирській гірці, або знаходила в бічних вуличках поруч із будівлями витонченої архітектури такі старосвітські куточки, навіть хатку під соломяною стріхою, вкриту зеленим мохом і, мабуть, на курячій ніжці, тільки її не видно, бо в землю вросла. Ледве встигла прийти вчасно на обід до ідальні відповідальних робітників, де вони зустрічалися з Антоном і решту дня вже проводили разом. Мало не щоденні нальоти німецьких літаків тримали в напрузі всіх — і тих, що мріяли про від'їзд на спокійніші терени й тих, що чекали з дня на день приходу „культурного сусіда“.

Спостерігаючи людей навколо, Ірка вчилася життєвої мудрости в нових обставинах, аналізувала характери й події, а головне, вчилася мови, отієї звучної наддніпрянської мови, що полонить, як пісня; разом з тим і міщанський жаргон, наполовину зрусифікована говірка робітників і перекупок, ставав для неї дедалі зрозуміліший.

Німці бомбардували, здебільша вночі, „об'єкти“ й мости, а міста не чіпали, але вкінці серпня стали вже кидати бомби й на місто, і серед дня. Якось трапилося, що зухвалий літак пролетів просто над головами через Софіївський майдан, симулюючи пожежу. Юрба з галасом погналася за ним, а він почав стрілянину, влучив кількох і злетів угору.

Того самого дня Антон вернувся додому рано, сказав Ірці готуватись в дорогу, бо є нагода їхати з машиною „Головнауки“. Вже п'ять днів у музеї Ханенків зрізували з підрамників цінні картини, скручували в рульони, забивали в інстальовані скрині. Навантажили кілька барж цінними експонатами. Антон допомагав. „Замнач“ відділу Образотворчого Мистецтва, довідавшись, що Антон має лише дружину і всього дві валізки, запропонував йому місце в машині, з тим, що при посадці третина вантажу буде числитися на Антона, а доvezуть їх лише до Полтави; така умова. Фортуна покищо щастила їм. Опівдні виїхали в напрямі на Переяслав; хоч шосе на Броварі було краще, але їхати туди небезпечніше, бо летовище коло Броварів було привабним об'єктом для бомбардування.

* * *

Останню ніч ночує Мамунця в Ірки, завтра йде далі. Має таємне доручення спробувати організувати „Просвіти“, де є пригожий до того ґрунт, а офіційне — просити харчової допомоги для голодуючих науковців у багатому на хліб Лебединському повіті.

Ірка доплітає мереживо своїх пригод. До Полтави добралися без особливих пригод. В дорозі бачили шерехи окопників при шляху, бригади школярів, надіслані з міст „буксувати“ (тобто підтягати) збір урожаю. Копи хліба гнили під дощами в полі — транспорт був увесь мобілізований на військові потреби. „Етапи худоби“ толочили хлібні ниви й огороди, розтягали копи й нищили їх; худоба, яку гнали на північ, гинула без води й від втоми.

Селяни-колгоспники волосся на собі рвали з розпачі — гине збіжжя й скотина. Бригадири-погоничі потішали їх, мовляв, хай не дістанеться Гітлерові. Наказ вождя: спалити, а не лишати“.

— А ми ж що? Дітей чим годувати будемо?!

Рев, плач, стогін, прокльони — це Україна стогне під московським чоботом, думала нишком Ірка, чи буде ж їй легше під іншим? .

У Полтаві, як було умовлено, Бадиліни встали з машини, побажали Замначеві щасливо доїхати й пішли шукати притулку. Антон мав тут якогось родича, що жив поблизу Шведської могили.

Тут уже довелось ховатися ночами, бо оголошена загальна мобілізація всього населення, що підлягає віком і „має право служити в армії“. Для інших арешт, розстріл на місці, вивіз, а власне вихід пішки в невідоме. Ірка пізнала ближче й глибше добросердечність і гостинність полтавців і всією душею полюбила їх.

Останній тиждень перед здачею Полтави пересиділи в торічній ямі з-під буряків, застудилися й трохи не попалися — йшла облава тим краєм, але черговий наліт змусив шукачів розбігтися, а потім вже й не вернулися. Як прийшли німці, перебули знову в того старенького родича, а потім Антон вирішив добиратися „додому“ хоч поглянути, що там лишилося.

— Решту, Мамунцю, ви самі знаєте, — зітхнула Ірка.

* * *

Так. Мамунця добре пам'ятає той день у бургомистра, коли начальник адміністративного відділу завів до її стола в секретаріаті трохи зниклої молоду пару.

— Мене спішно викликають до Гєбітскомісаріату, а цим людям ніяк чекати 2—3 години. Займіться будь ласка ними — працівники потрібні, — і тихо додав: — без поручителів не посылайте.

Виснажена голодом і дорогою, Ірка ледве стояла на ногах; Антон спитав дозволу посадити її на стосах паперу. Стільців для відвідувачів не ставили, щоб не засиджувалися.

Протягом півгодинної розмови важко було виявити, що правда, а що вигадка. Лариса Олександрівна занотувала собі докладно адресу на Основі, де жила колись родина Антона, кілька прізвищ людей, що могли добре знати ту родину, дані про освіту й рід попередньої праці. Просила їх вийти й зачекати, поки вона відпустить решту відвідувачів.

Нарешті бажаний кінець дня. Замикаючи свій стіл, Лариса Олександрівна рішуче й твердо сказала:

— Діти, без поручителів ні праці, ні паперів не дістанете. Тут же нема нікого, хто б вас знав? Але ні! Добре! Я ручу за вас, але . . . якщо ви мене підведете, то я згину, але й ви обоє теж. Знайте, на руках у мене двоє неповнолітків і стара мати. Чоловіка знищили большевики. — Ірка без мови припала поцілунком до руки її, Антон сказав коротко й твердо: „присягаємо!“

Лариса Олександрівна взяла Ірку ночувати до себе. Роздягаючись, Ірка попросила ножиці й відпоролла підбій на жакеті. Витягла маленьку картку паперу і подала Ларисі Олександрівні. На картці: „вітаю! З—Зуб“.

— Хто дав вам цю картку? Чому Ви не дали її мені зразу?

Ірка зніяковіло відповіла:

— Дала мені це пані Ніна Стасик, а я не дала вам її зразу, бо... бо так ви нас як людей прийняли, дякувати вашому доброму серцеві, а не рекомендації. Та й Антон про це нічого не знає.

— А-а!

— Дозвольте мені звати вас Мамунцею, я ж сирота, — цілком по дитячому сказала Ірка і сховала обличчя на грудях Лариси Олександрівни.

— Добре, доню! — була проста й шира відповідь.

Ірка лишилася жити в родині Лариси Олександрівни. Антон став нічним сторожем при Обласній „Земуправі“, там же спав удень на мішках, у корі, а перед вечором приходив провідати Ірку. Ірка допомагала, як могла. Вечорами читали, дискутували, практикували в німецькій мові, або гуртом робили дрібнички до свята — Мамунця вміла робити речі „з нічого“. Так минув місяць до Різдва.

Дістати працю в місті було неможливо. Вийти з міста без дозволу німецької влади теж було неможливо. Фронт усталився на віддалі всього 60 км. Населення сподівалося, що настане „своя влада“, що підвезуть істинні продукти, але цього все ще не було. Хто встиг „запастися“, грабуючи склепи при відступі большевиків, той на базарі міняв. Хто з природної чесності нездалий був так забезпечитися, міняв своє останнє, а тоді голодував. „Просвіта“ головним чином працювала для того, щоб дати своїм членам хоч раз на день порцію якогось імпровізованого „борщу“ з сушеної городини або галушок з остюками — відсівати неекономно. Щастям було дістати десь добитого або й дохлого коня, щоб зварити „м'ясну“ юшку.

Лариса Олександрівна запасів не мала. Сусіда Шпак, спасибі йому, під час того відступу, взяв її сінка з собою, й вони принесли кілька клунків пшениці з підпаленого большевиками потягу з зерном. Цей практик натягав собі дещо більше і згодом дістав у німців дозвіл на приватну крамничку, торгував потрохи. Синоч часом допомагав Шпакові і за те діставав щось з істинного. Ото так і жили.

Просвіта готувалася до Різдвяних Свят. Лариса Олександрівна вчила дітей колядувати, працювала школа — не марнували часу, хоч і голодні, а вчилися, бо мали надію на те, що скоро почне працювати нормальна українська школа і навіть університет.

З самого ранку на Різдво пішли діти колядувати. Не одну гарячу сльозу викликала ця несмілива дитяча коляда у старших людей — перша коляда по стільки роках заборони. Ділилися з колядниками останнім, що мали, а то було... цукровий буряк, пара картоплин, жменя сухих вишень, коло макухи і... о, чудо! навіть шматочок сала і кільце кашаної ковбаски.

Після коляди зібралися в Просвіті, прибрали ялинку. Саморобні з кольорового паперу ланцюжки, олив'яна Зірка на верху, кльовни й янголики — головки з яешної шкаралупки, а убрання паперові — це все зроблено під керівництвом Лариси Олександрівни, дитячими руками. Шпак подарував два десятки яблужок — вони теж красуються на ялинці. Зимно і помешканні, не роздягаються, але згодом надихали, стало тепліше.

О годині 1-ій урочистий молебень. Похідний вівтар-аналой на відвищенні. По молебні панотець Байківський сказав зворушливу промову й оголосив про дозвіл відкрити парафію УАПЦ в храмі Трьох Святителів. Це давня українська церква, була під музейною коморою, то й не знищена.

Радісні обличчя, оживлені розмови, святкові поздоровлення, галушки на обід і чашка узвару з ложкою шорсткої житньої куті. Кожний має свою бляшанку й ложку, то й черги великої нема, лише щоб дістати.

По обіді „Програма“: колядують діти! Оплесків не жаліють — юні виконавці на верху щастя. Доповідь про стародавнє Різдво на Україні — тема офіційна. Неофіційна: деякі важливі повідомлення, перспективи на майбутнє, про потребу організації українських творчих сил, курси для юнацтва і т. д.

З привітанням виступає один з урядовців при Командатурі: українець, сотник Богдан Сомик. Посипалися запити. Відповіді обіцяє дати не з естради, а в перерві, в дружній розмові.

В цій розмові почули правду від нього про „культурного сусіду“ — ніхто не дасть нам України, як самі не виберемо. Треба концентрувати сили і користати з усякої нагоди, щоб витягти щось від німців. Почули виразніше про еміграцію закордоном, зокрема Організацію Українських Націоналістів, а головне, що українські організації нічого спільного з німцями не мають. Вичікування й боротьба. Влади української теж марно сподіватися.

Ірка запізналася в залю, прибираючи в їдальні. Лариса Олександрівна, розмовляючи з Богданом, потягла її за руку, щоб познайомити й була здивована реплікою Богдана: — Золота! Паннусю! Ці-ручки, яким дивом? — Ірчине обличчя засвітилося радістю й вона розкрила обійми назустріч Богданові, але тут її смикнув Антон і досить різко сказав: „Загадко, нам пора додому!“

Ірка знітилася й на німий запит Богдана силувано відповіла:

— Мій друг і покровитель. — Антон додав:

— Чому правди не скажеш? — до Богдана, — Вона моя жінка!

— То, може, всю правду сказати? — тут чомусь Антон знітився. Лариса Олександрівна, рятуючи становище, відвела Антона набік:

— Не будь ведмедем, Антоне, я хочу влаштувати Ірці працю на виїзд — пропадемо ж тут усі від голоду!

Антон утихомирився.

— А чому ти її Загадкою звеш? — пожартувала Лариса Олександрівна.

— Прийде час, розкажу, а тепер рано ще, — серйозно відповів Антон.

На третій день Різдва Ірка і з нею ще трое чоловіків виїхали критою вантажною машиною на працю при повітовій Земуправі до міста О.

Минув місяць — від Ірки нема вістки. Антон собі місця не знаходить. Чутки одна від одної гірша: в більших містах викрито протинімецькі організації. Заарештовують усіх, хто прибув з інших міст. В місті О. виарештували весь бургомістрат і пів поліційного складу. Гештапо шукає за українцями з Заходу. Хай буде що буде, але Антон вирішив шукати Ірку. Лариса Олександрівна не радила йому кидати роботу, та й візу на вихід з міста треба мати, а дістати її річ забарна.

Нарешті вернувся один з трьох, що їхали з Іркою і розповів, що їх справді по приїзді арештували, разом з начальником поліції, але, завдяки Ірчиній спритності, через кілька днів їх випустили. Ірка працює перекладачкою в поліції, але він чув, що її заберуть до Командатури, бо вона добре знає німецьку мову. Антонові відлягло від серця.

* * *

Кінець березня 43 року. Весна вже вислала своїх вістунів, прилетіли ранні ластівки і жайворонків напекли, хоч і з житнього борошна. Лід здувся на Ворсклі, от-от почнеться льодолом. Але раптом налітала метелиця й укривала білим покривалом весь світ, замітала дороги, а на них навіки присипляла в заметах щасливців, що поспішали додому з „мінки“, несучи

дорогоцінну четвертину сала, півпуда муки та клучочки з крупою та квасолею. Багато їх знаходили замерзлих при дорогах, коли розтавали замети. Ірка ждала з тривогою — вже два тижні, як пішла Мамунця на Костівщину, і мала уже вернутись. А сьогодні така заметіль. Зайшла в сіни — лист. Це вже другий. Підметний лист з попередженням. Увійшла в кімнату й розгорнула папір, писаний друкованими літерами: „Командатура піде в повітря. Хочеш жити, то втікай звідси.“ Те саме позавчора, тільки вона думала, що то чийсь дурний жарт.

Раптом рипнули сінешні двері, і в кімнату ввалилася велика засніжена постать у шапці-вушанці. Ірка тихо зойкнула і, ніби напівзомліла, зсунулася на підлогу.

— Загадко, це я! — мовить постать, спритно підхопивши Ірку й одночасно скидаючи мішок на підлогу. Посадивши її в крісло, Антон, а то був він, кинувся по воду, але Ірка спинила його:

— Не треба! Антоне, на милість Божу, не показуй сюди носа, як хочеш бути живий і мені не пошкодити. Саме тепер іде облава на партизан, вішають і розстрілюють за найменшою підозрою.

— Та я бачив шибениці з вішалниками мало не в кожному селі. Зразу то по містах тільки було, а тепер . . .

У дворі люто загавкав Бублик, вищав, аж з ланцюга рвався. Так люто він гавкав лише на Еріка. Ірка з розпачі метнулася по кімнаті:

— Антоне, це з командатури, що робити? — Вона витягла частину одержі з гардероби, кинула на ліжко, де лежала білизна до прання...

— Лізь сюди й мовчи. Що б тут не робилося — сиди тихо, бо вб'ють на місці обох.

Антон слухняно поліз у гардеробу, Ірка завісила його шматтям, закрила дверцята, наспіх витерла рушником сліди від снігу й сіла з голкою вишивати блюзку. В кімнату входили Ерік з Гансом. Ганс ще на порозі почав розгортати Ірчин портрет його власної роботи.

* * *

Ерік сьогодні хоче домовитися з Іркою — йому вже набридло ждати. Він так багато потурав її забаганкам, стільки випустив цих „проклятих собак“, а вони всі, він бачить це, всі партизани. Він навмисне одіслав Ганса за румом, хоче нарешті поговорити без свідків.

Ірка простягла йому листа і майже плачучи, дразливо говорила, що їй тепер не до розмов, що її тероризують — ось уже п'ятий лист. Вона не може й не хоче тут лишатися довше — вона боїться. Сьогодні навіть замки з дверей зняли, хтось був у хаті, лист лежав на столі . . .

Ерік зняв кобуру й поклав коло себе на стільці. Почав її заспокоювати, пообіцяв варту на ніч поставити в дворі, а мешкання . . . Ірка поживе з тиждень в Аделі — друкарка з Гештапо — а потім він дістане кращу квартиру, ніж оця діра. То буде „справжнє кубелечко для нас“ — і намагається притягти її до себе. Ірка звинно вислизнула й ухопивши свій портрет, поставила його подалі, на дзеркалі — „а правда ж гарно зроблено?“ Раптом щось хрипло чхнуло і з гардероби вивалився сонний Антон, як був у ватяниці й вушанці.

Ірка крикнула до Еріка:

— Тікай, партизан!

Ерікові не треба було повторювати, він вмить опинився за порогом. Ірка вхопила велику хустку на плечі, спритно витягнула з кобури кольта і, крикнучи вже до Антона „тікай, бо вернеться“, побігла доганяти Еріка, швирнувши в яму кольта.

На воротах зустріла Ганса й потягла його з собою, нервово оглядаючись і розповідаючи наспіх про те, що її в хаті хотів убити партизан!

В командатурі біганина, виражають облаву на партизан, сам Ерік збирається. Але лапнув за кобуру і зблід... він не мав права знімати зброю у цивілів. Ганс іронічно посміхнувся й пішов забрати. Ірка вчепилася йти з ним. Дорогою зустріли начальника поліції — він відрепортував Гансові, що сліди партизана на свіжому снігу видно до рогу, а далі дорога роз'їджена. Ірка відітхнула.

Зайшли в хату — двері навстіж, гардероба теж, портрет упав. Ганс обережно поставив його на стіл, узяв кобуру — порожня, мабуть, партизан набої забрав.

(Ірка пістолю викинула в яму, а партизан забрав набої з кобури! — дуже цікаво! А може в кобурі була ще й мамалига?)

— Хочу чаю, а рум маємо, — задоволено всміхнувся, — я давно вже хочу поговорити з тобою на самоті.

Ірка розгубилася, ще цього бракувало... Попросила Ганса відсунути з дороги мішок під вікно: то Лариса Олександрівни. На сходах затупали — прийшла варта на ніч. Ірка наставила чайник, а Ганса просила заграти щось з творчості його славного прадіда. Він охоче присів до піяніна і граючи забувся — любив музику.

Вже смеркло. У дворі окрик: „Гальт!“ — Ірка вискочила на ганок. У воротах стояла втомлена Лариса Олександрівна з санчатами. Ірка сказала вартовим поставити санки під повітку і повела Мамунцю в хату.

— Ганс у хаті. Ви вже були в мене — там ваш мішок під вікном у кухні... пізніше розкажу.

Чайник закипів, Ірка весело зайшла в кімнату з вигуком:

-- От і добре! Чай готовий і Лариса Олександрівна прийшла.

Розмова Гансові не вдалася, трохи посидів та й пішов.

Неспокійно провели цю ніч Мамунця з Іркою. Плянували, як найліпше вийти із важкого становища й де шукати Антона.

* * *

Світає. Варта пішла відпочивати. Ірка давно вже спить сном дитини, а Мамунця все ще перевертається з боку на бік — як воно все те скінчиться. Нарешті задрімала важкою дрімотою, готова шохвилини прокинутися. І прокинулася на гавкіт Бублика, вийшла глянути на санки. На паркані сидів агрономів хлопчик і кидав у Біблика сніжки, дражнив його. Кинув сніжкою і в Ларису Олександрівну, засміявся й зник. Вона нагнулася була й собі за снігом і побачила біля ніг записку. В хаті розвернула: „Коваль завтра везе машиною мелясу до Х. Може взяти Вас з братом, коли маєте дозвіл“. Підпис — Струк. Не знає Мамунця такого.

Розбудила Ірку — пора вже й до праці. Показала записку. Ірка зраділа: це Антон, Струк — це його „безпритульна“ кличка. Завдання лише з візою в дорогу. Як його дістати? Ірка без сніданку побігла в командатуру. Мамунця аж тепер спокійно заснула й проспала до пізнього обіду. Ірка, вернувшись додому, робудила її, ненароком зваливши горщик з квіткою.

Знову радилися. Лариса Олександрівна пішла до агронома, щоб зазнаюмив з Ковалем. Застала агронома блілого, напівмертвого від страху: Антон переховувався в нього в забитих на зиму сінях-курнику. Вранці, як відійде поліційна година, Коваль буде тут і забере їх на машину. За речами зайдуть по дорозі.

Лариса Олександрівна вернулася попроситися з Іркою, умовитися про завтра і винести мішок під повітку — важкий був, ледве вдвох перетягли.

Рано вранці машина Коваля під'їхала до Ірчиного двору забрати речі. Ірка махнула рукою до „брата“, гаряче поцілувала Мамунцю і дала їй су-проводний папір.

Машина рушила. У прилаштованій з дошок коробці між бочками з мелясою їхала Лариса Олександрівна додому. Везла брата звільненого Командатурою з табору полонених, хворого з опухлим, замотаними в мішки ногами.

* * *

Вже місяць як Лариса Олександрівна живе з родиною в місті короля Данила. Вабить її старий Львів своїми пам'ятниками, руїнами та немає часу розглянутися. Удень працює вона в науково-дослідній лабораторії, увечорі мусить віддавати час важливій справі, та й що побачиш тоді. Зібралася була поїхати назад додому, по хвору матір та й бібліотеку свого чоловіка хотіла забрати. Пішла по обіцяну візу — не дали, бо розпочалася евакуація з України. Як швидко наступали перше німці на Схід, так само швидко відкочувався тепер фронт на Захід. Через Львів просто до Німеччини йшли евакуаційні ешелони з Харкова, Полтави й інших міст.

Один за одним їдуть потяги вантажені цукром, зерном, олією й землею, так, чорноземом, знятим з родючих українських нив, який пересаджують німці на свої піскуваті й торфяністі саксонські шматинки-поля. По два-три дні затримуються ешелони з людьми на коліях — вони й раді тому, не хочеться їхати на чужину, але... Український Допомоговий Комітет тримає на станції кілька кіосків з гарячою кавою, хлібом, з якоюсь гарячою стравою. Добуває й молока для дітей. Обслуговування-чергування кожний українець вважає за обов'язок, і Лариса Олександрівна вже двічі чергувала у вільні дні.

Одержала від Ірки листа: „Мамунцю, любя! Рада, що Ви в моєму рідному місті й побачите Магду Малицьку на Джерельній — Дарка зі мною. Знаю, що Л. вже не живе. Сирота цілковита. Допоможіть Антонові — тяжко йому самому йти нашим тернистим шляхом, а він справді добрий чоловік. Якщо судилося, зустрінемося ще з ним і з Вами. На Бога надія. З.“

Не гаючись, пішла Лариса Олександрівна на Джерельну, питати, де живе Магда Малицька — кортіло хоч трохи розгадати загадку.

Знайшла пекарню, а в ній немолоду пекарку, допомагав їй якийсь старший від неї чоловік. Ні, вони не знали Ірини Фізоль. А хто вона? Лариса Олександрівна ронить нерішуче: Ірка Золота... Магда зразу змінилася, забігала, запросила до покоїв, заходилася пригощати. Дуже сердечно розпитувала про Ірку. Лариса Олександрівна розповіла, що знала, але сама дізналася мало. Тільки що вчилася її молодша сестра разом з Іркою, а тепер десь на Сході теж...

— Може вашу сестру звать Даркою?

— Та Даркою ж, прошу пані, Даркою!

Лариса Олександрівна прочитала їм Ірчиного листа, зраділи дуже. Магда: — Я ж казала, що вона жива! — а старий змахнув сльозу забіленим рукавом.

Провожаючи Магда сказала:

— Коли б біда яка чи потреба — наша господа все відчинена для вас з родиною, вдень чи вночі.

Незабаром Ларисі Олександрівні довелося скористати з тих запросин. Лікарка Алданова донесла, що в неї „збираються націоналісти“, а що це

від правди далеко не відбігало, то мусіла покинути гарне інститутське мешкання і змінити адресу. Добре, що хоч шефа-німця не було на той час, то її попередив професор, і вона вчасно виїхала „на село“, а справді до Магди.

* * *

Якось перед вечором верталася Лариса Олександрівна додому через Театральний ринок (за німців звався Гітлер-рінг). З лави підвівся Антон.

— Вже тиждень виходжу сюди в цю годину і кличу її всім серцем — може прийде, як колись, але ні, немає, — сказав він, забувши привітатися. — Не можу вже жити без неї! . .

Так дивно зворушливо й глибоко прозвучали ці тоскні слова в устах неговірного Антона, що Ларисі Олександрівні стало шкода його, й вона запросила його до себе.

Зайшли до крамниці взяти щось на вечерю, по дорозі Антон оповів, як він намагався забрати Ірку, хотів просто вбити Еріка, але вона наказала йому виїздити й думати про майбутнє у Львові. І от він тут.

В хаті не було нікого, ще не вернулися з міста. Приготувавши чай, Лариса Олександрівна сіла й уважно слухала.

— Шіткарню тут тримаю з одним. Брати його в „Лісових Чортах“. Жива копійка є завжди та й „ковбасника“ часом скубемо — вам я то можу сказати . . .

Чай давно прохолов, хоч Антон ніби хотів пити. Він відсунув чашку набік і знову звів розмову на Ірку.

— Може й не живе вже . . . чутка була, що під арешт попала за день перед евакуацією. Хоч би ж знав правду! Чи любила вона мене хоч трошки, чи тільки зручно користала з того, що я гину за нею? Так і лишилася Загадкою. Колись питали ви мене, Мамунцю, дозвольте й мені так вас називати, знаєте, я сам винен, я ж її силою взяв, не вам кажучи. Не простила вона мені того! Домагався я більшої ширости, одвертости — подружжя ж ми. Вона просила Іркою не звати її, то, каже, ім'я не для тебе . . . Ну, то зватиму Загадкою, кажу, поки не розгадаю, а вона: не розгадуй краще! Розгадка здебільша нецікава буває, а от загадка завжди свіжа, приваблива, так мій тато казав, а його теж Антоном звали . . . та й зажурилася. А тоді до мене різко так, неприязно: „Маєш тіло, то не лїзь у душу, а то покину. І не пробуй розгадувати. Одне знай — за мужа нікого в думці не маю, але собі не належу, я попереджала, що тобі буде не легко зі мною. Ти присягався.“ Більше й розмови про це між нами не було.

— Хоч би знав чи любила хоч трохи, я б їй такого пам'ятника двигнув! Попам'ятали б і німаки й большевики!

Лариса Олександрівна подала йому останнього листа від Ірки.

— Як я розумію це, то мабуть любила, — сказала тихо. Антон жадібно перебігав очима по скупих рядках.

— Ви мене, Мамунцю, на ноги поставили! Іду шукати Загадку!

— Куди ти, сину, та ж усе на Захід втікає! — але Антон уже зник.

* * *

Десь через місяць Антон надвечір зайшов знову. Закурений, втомлений. Помився, відпочав хвилину й розповів, що він „поклав наріжний камінь“ до Ірчиного пам'ятника: мав нагоду зустрітися на шляху з машиною, якою втівав Ерік. Хлопчик Борис, Аделькин брат, теж з ним їхав, бо відстав від родичів при виїзді. Спитав, де Ірка — мовчить проклятий ковбасник . . . Ну, то довелося допомогти йому побачитися з праотцями. А хло-

пець розказав, що в день виїзду відбувся страшний партизанський напад. Ірка справді була під арештом, бо не хотіла з Еріком їхати, а він, утікаючи не зняв замка. Ганс, як почув про це, ударив Еріка кольтом по зубах і на ходу вискочив з машини виручити Ірку — дуже любив її, каже Борис. Але так і не догнав Ганс свого відділу, мабуть у полон попав. І за Ірку вже нічого більш не чув.

— Ну, хлопця я завіз до родичів, а сам оце прийшов прощатися. Бла-гословіть мене, Мамунцю, в тяжку дорогу. Піду шукати Ірку, а не знайду, то пам'ятника ставитиму! Пам'ятатимуть усі вони Струка Тишка!

Не спіяла Лариса Олександрівна. Помолилася разом з ним перед об-разом святим і поблагословила в тернисту путь.

* * *

Часом добігали чутки про наскоки Тишка Струка. Боялися його німці гірш вогню та й большевики оголосили велику нагороду за його голову. Далі й чуток не стало. Довелось покидати останню п'ядь рідної землі, ви-їжджати в невідому Німеччину, в непевну еміграцію. Воля чи рабство? — не було знаку на обрії, куди Бог поверне.

* * *

Минуло дванадцять нестерпно довгих літ звикання до думки, що йти треба вперед, не озиратися. Позаду лишилися згарища й могили, а поруч наростало нове життя і люди. Нові потреби, нові завдання, старі вимоги, звичні бажання: досягти Меті, що за неї борюся нарід наш тисячоліття. Здобути, вибороти державу, навчити дітей любити Україну, підготувати молодь перейняти стяг боротьби від старших. Праці щодня й щовечора без-ліч. Відпочинок і життя по звичці відкладається „на ліпші дні“, на завтра. Не оглянувся, як вже й нема отих 12 років, коли й пролетіли, не знати, і коли воно, оте з а в т р а та стало вже в ч о р а? а сьогодні? — так і не прийшло!

Лариса Олександрівна вже кілька років в Америці. Яка ж вона й не така, ця Америка, як вимріяла її ще з юности уява. Звеличилася, але здріб-ніла разом з тим. А люди — люди як всюди: ті самі слова, ті самі почуття, злети догори й спадання в дрібничковість та ще недуга якась чи що? Не розуміють наші люди один одного, неначе справді у Вавилоні побували. І єдності нема вже чомусь. А як же там, дома?! На рідному ґрунті мають бути люди чистіші й добріші, як у мандрах, та ба! Зірвали з рідного ґрунту мало не всю Україну та й пересадили на чужі цілини. Серпом підрізується молодь на корню, молотом розбивається мозок нації. На чужому ґрунті хоч гинь, а хоч приймайся та акліматизуйся й рости в новому підсонні.

Лариса Олександрівна працює в фабриці і вчителює в Рідній Школі. Ні, не приймається вона на чужому ґрунті, хоч він ніби й добрий. Все на-магається навколо свій ґрунт створити, та й хіба вона одна! Віддає всі свої знання: школа, гуртки, конференції, доповіді, статті на різні теми — все те потрохи, але забирає весь вільний час. Іде вперед, а дивиться назад — там Україна!

Прийшла додому втомлена дуже. Дочка зустріла її з часописом в руці: „дивне пошукування“ — показує пальцем. Лариса Олександрівна перебігла оком по рядках: Лариса, Олександра, Увага. Прошу адресу. Золота. Листи слати: Мюнхен. BOX 43 У. Ганс Штравс. Перечитала кілька разів. Защеміло в серці — невже з Гансом? Ну, слава Богу жива! Не розлягаючись, напи-

сала короткого листа Ірці в німецькій мові, для чемности Гансові. Вийшла зразу ж послати листа швидкою летунською поштою, а вернувшись, не могла заспокоїтись. За тиждень Свято Жінки-Героїні, вона має скласти доповідь. Ні, мабуть, вже сьогодні нічого не вийде, думка відмовляється працювати. Лариса Олександрівна піддалася спогадам.

Який же малий став цей світ! Колись було пошлеш листа за двіста миль, а він тобі тиждень їде-їде, а тепер відповідь, летунською ж поштою, прийшла на четвертий день після висилки — це ж через океан! В Лариси Олександрівни дрижали руки, коли вона побачила штамп „Мюнхен“. Розрізала коверту — випав нерозрізаний лист до Ірки. Лариса Олександрівна важко осіла в крісло, решта упала на підлогу. Дочка підхопила й витягла листа — від Ганса, а в ньому... хусточка. Звичайна біленька хусточка, з старого полотна, підмережана волоссям. В одному кутику нашито: „На пам'ятку“. З-ЗУБ.

Ганс пише в листі, що він був у советському полоні, в таборах примусової праці. Рік перед звільненням попав в один із таборів у Мордовії і там зустрів „Льорелай“, тобто Ірку. Вона дуже змінилася, але все вміє бути бадьорою. Була поранена в одному з таборових повстань і, поки лікувалася в шпиталі, пройшла медсестерський курс і вже стало працює помічницею лікаря в центральній лікарні комбінату таборів. Докладніше в дальшому листі. А це вона передала хусточку власної роботи — він журився вже, що не знайде Ларису-Олександру, нераз давав оголошення в кілька часописів і аж оце пощастило. Тепер Ганс шукає в Німеччині за її родичами, може пошастить виручити її.

Довго сиділа Лариса Олександрівна, повертаючи хусточку на всі боки. Німа хусточка. Лиш „на пам'ятку“ — невже це все? Ще одна загадка. Обливала хусточку оцтом, чаєм, різними реактивами — жадних знаків, крім тих, що вишиті, але ж „З-ЗУБ“ — це значить „Гризуб“, це знак, що треба шукати, щось тут є. Гм! Підмережано волоссям, а може...

Провела близько над полум'ям свічки — волосся підсмажилося й рубець хусточки розвернувся трохи. Підсмалила більше, розвернула вдвоє підгорнутий рубець і побачила літери, вишивані того самого кольору ниткою, мабуть висмиканою з хустки ж. Поспішно розпрасувала краї. По внутрішньому краю, кругом прочитала: Мамунцю! Золота вже срібносива, щаслива, що живе, терпить з рідним народом. В біді всі рівні, помагаємо один одному, а Бог нам, віримо, воля прийде, молить З.

Як жива стала Ірка перед очима Мамунці, але уявити собі її сивою ніяк не могла. Ще раз і ще раз роздивлялася хусточку, перечитувала. Та це в руках її реальний конспект до доповіді. Так, вона має що розказати на тему: Жінка-Героїня.

Лариса Олександрівна облила теплою материнською сльозою шматинку, що пройшла такий довгий і непевний шлях, але знайшла її і принесла їй дорогу вістку про невмирущого духа нашого народу, про велику посвяту й любов, на яку здатна наша молодь, про вічно молоду душу людей, що люблять ближнього, як самого себе.

Віра в ласку Всевишнього, що ніколи не покидала її, ще більше зміцніла в її душі, і зроста певність, висловлена божественно простими словами: „Зерно, посіяне в добру землю, зійде й уродить сторицею. Сіяти треба!“

Міннеаполіс, Мінн., травень 1960.

РОЗПАЧ

В життю, позначенім на ступні
Нескінчених і незбагнених дій,
На тебе зваб пастки підступні
Порозкладав одвічний лиходій.

Знов Каїн Авеля заріже —
У братовбивці не здригне рука.
Твій світ — корчма на роздоріжжі,
Де правда — жарт огидний пияка.

Доба химерна і мізерна!
В ній ідеал — блаженство міщука.
Де є нового плоду зерна?
Чи душі є, де пісня невщуха?

Де розуми ненаситні?
Їм у віках цвісти, буять, рости!
Ти ж розминувся в буднях з ними
Й хисткі в майбутнє запалив мости.

ПОЕТОВІ

Ти пишеш — хтиві погляди і пожадання ниці
В душі твоїй пустошать віри плід.
Поглянь, ось лист кленовий, як перо Жар-Птиці,
І осінь, мудра казка ранніх літ.

Прислухайсь. Вітру ніжність коліскову,
Пташиний гомін, щебет верховіть
Перетвори в прозору ваговитість слова
І зрозумій — життя, це тільки творча мить.

Г. Б.

Так відлітають літа —
Сни недомарені з вій.
Прозорість нового світанку
Осліплює нас. І на мить
Нас темнь охоплює знову.
Снів тих принадних ніяк
Ніхто розгадати не зміг.
Вони відпливають, як хмари,
За обрій свідомости. Ми
Радіємо сонцю і дневі.
І ринемо в пристрастей прірву.

В ДОРОГУ

Вже завмира курантів тоскний хрип
І туркіт горлиці в розколині бійниці,

Й коронам довисотнім гордих лип
Досвітній сон медово й мирно сниться.

Надхненна готика прадавнього костелу
Закам'яніла в пориві стримкім
Над бруком площ, де ніч привітно стеле
Непевних тіней чародійний дим.

Мандрівче, знов сновидою тобі
Минати браму, де не кроче варта,
Де невість ким, як дар давній добі
До ґрат прикована іржава алебарда.

В угробі ще приречено, мабуть,
Чужих доріг лічити трудні милі
Та ще й благословляти цю далеку путь
І дякувать за милости немилі.

Не дні, роки роковані, чи це ви
Покута за гріхи звабливих душ?
Там сьєво Дніпра і вітер чебрецевий,
Та шлях тобі в чужинну древню глуш.

ШУКАННЯ

Водограями срібні тополі вибухають над шляхом,
І акація, зайда південна, зашарілась дівично.
Світе, настіж відкритий щасливцям усім і невдахам,
Твоя зваба нікому невірна, принада твоя споконвічна?

Стародавнії Скитії сфінкси, вітрами обчовгані ба́би
Осліпли навіки, задивившись у далі закляті.
Чи ж гостя з Варяг не манили колись царгородські едваби?
Чи не ситість полянських осель печенізького вабила татя?

Чи не повинь шалена племен темноликого Півдня
Зодягнула всю Північ у панцер з добірної сталі?
Може ребус історії, лябіринти химерні та дивні —
Тільки гомін уявних звитяг, привид програних марно баталій?

Може пліддя Адама і Єви, врятоване праведним Ноем,
Розбрелося по світі, прокляттям Господнім гониме,
І даремно шукають Едему люди — правічні ізгої,
І до самого Страшного Суду диявол водитиме ними?

ВТІКАЧ

Не відав він, де друг його, де недруг,
Глухих осель минаючи принаду
В чужім краю. В його зелених нетрях
Знаходив він спочинок і розраду.

Ні, не порубником, не браконьєром,
І не прочанином, що знає мед утоми —
Як в казці він за птахом ясноперим
В світ вирушав із батьківського дому.

Хо́да його не крок легкий мисливця,
Ціпок в руці не виряд альпініста.
І яблу́ня, що звуть її кислиця,
Свій плід терпкий йому давала їсти . . .

Літа минули. Але в мить образи,
В пекучу мить нудьги й зневіри
Тікає знову він в гаїв оази,
До дерева, до птаха, квітки й звіря.

Тіка подалі від людських кочовищ,
Від лихоманки звичок, згуб і збочень,
До плеса вічного душі своєї човен
Кермує він завжди на світлий почин.

Там трелі й тьохки — перелуни птичі
Крихкої тиші крешуть кригу,
Прадавнє там і надить і владиче,
Замкнувши все у таємничу книгу

Незмінних барв і сповічних тонів
В тривкому дереві, у посвісті пташати,
Там все Творець премудро узаконив,
Щоб окрасити світ і щоб його втішати.

Дуби, у панцері кори закуті,
Сосна, налита вщерть теплом живиці,
До вас припасти в розпачу й покуті
Йому судилося в його непевнім віці.

Л. Храплива

ЮРКО ШУХЕВИЧ, СИН РОМАНА

Десята весна кожному вірить:
Пригортають сади,
Над ним зір — без міри!
Сподіванням лункі
Не вмовкають жита й на хвилинку;
За ним пройдений мур дитбудинку!
Вільним подихом в груди набрав
далечіні...
Зправа, зліва, з плечей
Закрадаються тіні...
Перед ним і за ним —
Каменяками лиця!
Замикається круг, і колюча границя!
І посипались зорі в одчаю без міри,
За ту весну, що щастю своєму
вірить...

*

Десяту весну поять полином:
— Ось папір! Напиши: „Тату,
зглянься над сином!
Залиши лісові ідеали;
Твого сина за них таврували!“
— Напиши: „Перестань воювати, —
В тебе віра — у них гармати!“
— Напиши: „Від Камчатки до Сяну
Вони вирости в силу незламну,
Цілий світ у них під ногами!“
— І додай, що „немає вже мами...“
Десята весна нахмарила брови.
Непорушна рука і уста без мови,
І папір незаторканий...
Зірка остання
Покотилась в тайгї непроглядне
мовчання...

О. Бужинський / ГОРОД НЕБЕЛЬ

Сучасний український літературний процес іде кількома окремими річцями, виявляючись по-різному в різних країнах. Кожне з цих річищ має своє власне особливе обличчя, зумовлене обставинами, що заіснували в окремих країнах. Проте деякі позначки є спільні усьому роздіреному процесові, і до них належить постійне спадання кількості друкованих літературних творів поза УССР та висоти накладу в СССР.

Таке спадання не свідчить про бездіяльність наших письменників, бо ж багато з написаного не може бути опубліковане. В Советській Україні та в сателітних країнах діють цензурно-політичні перешкоди, а на Заході економічні. Одначе тут і там справжні письменники творять, часто не сподіваючись опублікувати написане. Тому вивчаючи нашу літературну творчість, мусимо враховувати й цю „підпільну“ літературу. Зокрема нам відомо з приватних джерел про досить активну, але не виявлювану назовні літературну творчість у Чехословаччині. Багато несподіваних творів виявяться колись і на землях сучасної Польщі.

Як наявний доказ цього, нижче друкуємо віршований запис однієї з поліських легенд, записаних в роках 1933-34. Автор запису був між двома світовими війнами активним літератором і друкувався по різних українських журналах, що виходили на терені Польщі.

Мандруючи по Поліссі у згаданих роках, автор записав з уст старенької бабуні з села Небель легенду з 13 століття про город Небель над озером тієї ж назви. На острові, що глибоко врізався в озеро, стояв колись город, з якого залишилася тепер тільки невеличка рибальська оселя. Бажаючи подати цю легенду до загального відома, автор подав її в літературній обрібці, яка одначе нічим не порушує історичної точности легенди.

Її цінність для нас у тому, що вона історична. Автор так далеко держався історичної вірности, що й зовсім занехав літературні ефекти, які могли б затемнювати прозорість бабусиноного оповідання.

Пояснення до легенди авторові.

Редакція

I

Гей старий Володимире¹
Короля Данила граде,
Що по Києва — столиці
Славу Руси перейняв.

Ти залізними полками
Обсадив далеку Визну,²
А над морем та Дунаєм
Текуч, Торг і Білгород.³

І гремить по всіх країнах
Слава батьківська Романа,
Короля Данила мудрість
І відвага Василька.⁴

І від тебе шлях простерся
Через Торунь аж до моря⁵

І на Угри через Вереч
Та на схід аж до Дніпра.

А річками через пущі
Шлях простягся припетянський,
Через Ратне⁶, Пінськ і Турів
Та Десною ген на схід.

Городів дубові вежі
Стережуть шляхів, погостів⁷,
А між ними на Поліссі
Славний город наш Небель.

II

Зачнемо ми тую пісню
Про поліський город Небель,
Що на шляху припетянським
Аж до моря держить ключ.

¹ Город Володимира — столиця Галицько-Волинської держави.

² Визна — над рікою Безна, пограничний город з ятвягами.

³ Білгород — оборонний город в лівані Дністра.

⁴ Князь Василько — брат Данила.

⁵ Шлях Бугом і Вислою з Галицько-Володимирської держави.

⁶ Ратно — містечко Ковельського повіту на водному шляху з Прил'яті до Бугу і далі на захід.

⁷ Погость (від погостити) — місце збирання податків і резиденція купців-гостей.

Там, де Стир⁸ і Веселуха⁹
Обіймаються, мов сестри,
Розляглося наче море
Сине озеро Небель.

В нім зійшлися мов тенета
Всі водянії шляхи,
Що на озері небельськім
Зав'язалися вузлом.

І нікому не злічити
Тих річок і переходів,
Тих шляхів, що від правіку
Город Небель пильнував.

І розходилася слава
Про незчисленні багатства,
Що за стінами міцними
Нагромаджені були...

Та не так високі вежі
І не так дубові стіни,
Як Василькова дружина
Пильно город стерегла.

Всі в золочених шоломах,
Всі в посріблених кольчугах,
З харалужними мечами
І без страху у серцях.

І наказано їм князем,
Сином славного Романа¹⁰,
Від Литви та від Ятвягів
Стерегти важливий шлях.

І шанують княже слово,
І чатують неустанно
Сорок витязів хоробрих,
Сорок княжих юнаків.

III

В граді Неблі сурми грають,
Сурми грають на тривогу
І скриплять на вежах брами
На залізних ретязях:

То Скомундові ватаги,
То Борутові загопи
Сплюндрували Загороддя¹¹
Попалили аж під Пінськ.

І спішать купці лякливо
У тяжких своїх ком'ягах¹²
І в човнах пливуть рибалки
Тільки весла миготять.

Небельчани всіх приймають
У своєму городиші,
Що на озері розсілось,
Як та качка на воді.

Вже до бою всі готові,
А на вежах, заборолах
Сорок витязів хоробрих,
Сорок княжих юнаків.

**

По дорогах вовки виють,
А ятвяги раду радять,
Як би город Небель взяти,
Захопити все добро.

Важкі брами відчинились
І на бій з Ятвяжжю стали
Сорок витязів хоробрих,
Сорок княжих юнаків.

Почалася люта січа,
Бій з ватагами Борути
Та Скомунда — чародія
На життя або на смерть.

І лягла у чистім полі
Вся напасників ватага,
А Скомунд разом з Боротем
За Яселду¹³ утекли.

Проминуло літ немало
Поспадало листя в лісі,
Затягнуло першим льодом
Сине озеро Небель.

⁸ Стир — річка на Волині, права притока Прип'яті.

⁹ Веселух — річка на Поліссю, що впадає до річки Струменя, притоки Прип'яті, недалеко озера Небель.

¹⁰ Князь Роман — Галицько-Волинський Великий князь.

¹¹ Загороддя — на північному заході від Пінська, урожайний і густо заселений край в 11—12 століттях.

¹² Ком'яга — велика лодь до перевозу товарів і людей. Вироблялися в Пінську, Столині й Турові.

¹³ Яселда — річка, західна притока Прип'яті.

Знов Скомунд плекає думку,
То по зорях все ворожить,
Як би город Небель взяти,
Перейшовши через лід.

Знов збирає він ватаги,
Посилає по Боруту
І йому свої заміри
В таємниці відкрива.

І провадять знов ватаги
Через пущі та вертепи
І до города до Небля
Підкрадаються нишком.

Знов у Неблі сурми грають,
Сурми грають на тривогу
І скриплять на вежах брами
На залізних ретязях.

Підступають знов ватаги
На чолі із злим Скомундом
І з Борутем, що провадить
Сім ятвязьких ватажків.

Обійшли рови і вали
Та на озері замерзлім,
Де ні стін, ні веж не було
Стали ніби чорна тінь.

Та як буря налетіли
На ятвязькії загони
Сорок витязів хоробрих,
Сорок княжих наків.

І счинився бій завзятий,
Люта січа розгорілась
На тонкім, на першім льоді
На життя або на смерть.

А Боруть із злим Скомундом
На високих кучугурах, —
Що над озером небельським, —
Приглядались здалека.

І не витримав тонкий лід
Тягару людей і зброї
І забрали нетри Небля
Оба війська у полон.

Тільки Боруть із Скомундом¹⁴
Із Скомундом — чародієм,

Перестрашені до смерти,
За Яселду утекли.

Проминуло літ немало,
Знов Скомунд збира ватаги
І лісами понад Бугом
Підступає аж під Холм.

Палить дворища і села
І дороги трупом стелить,
А з Охожі та Бусова¹⁵
Силу люду полонить.

**
*

В княжім гряді сурми грають,
Сурми грають на тривогу,
То збирається кіннота
Під Васильків білий стяг.

Б'ють копитом бистрі коні,
Чують бій і ржуть в тривозі,
А на списках коруговки
В легкім вітрі лопотять.

То Василькова дружина
Поспішає до Охожі,
Звідки вістка про ятвягів
До столиці надійшла.

Як орел на здобич свою
Налітає у просторі,
На Борутьові ватаги
Налетів Васильків полк.

Як орли на зграю круків,
Так на голови ятвягів
Налетіла вся кіннота
І мечами посікла.

І лягли в завязтій січі
Сам Скомунд разом з Борутем
З тим Борутем, що проводив
Сім ятвязьких ватажків.

А по битві князь Василько
Наказав на страх ятвягам
Стягу голову Скомунда
На дубовий паль встромить.

І не чути вже віддавна
Про ятвязькії напади,

¹⁴ Скомунд (Скомана) — ятвязький князь-ватажок.

¹⁵ Бусово — село недалеко Холму.

Про кінноту Василькову
І про княжих юнаків...

IV

Там далеко за лісами,
За бродами, болотами,
Заколисане віками,
Спить Полісся міцним сном.

Там річки пливуть ліниво
Серед решток пуц колишніх
І пливуть літа поволі
Мов вода поліських рік.

А на просторах широких,
Мов зеркала велетенські
Чи при місяці чи в сонці,
Грає поверхня озер.

На грудах¹⁶ та над річками,
Над озерами та в пущах,
Залишились свідки слави
Вали довгих городищ.

Старий Пінськ і стольний Турів,
Кобринь і градець Ратенський
Торговища та твердині
Княжих воїв та купців:

Та давно шляхами тими
Від Дніпра аж ген до моря
Не спішать купців ватаги
На ком'ягах та човнах.

Занесло річки пісками,
Замулило переходи,

¹⁶ Груд — високе підвищене місце,
ніби острівце на болотах.

А по волоках забутих
Виють вовки уночі...

А по річищах зрадливих,
По мілизнах і по вирах
Кораблів, як то бувало,
Не провадить полішук.

По дворищах та по селах,
По хатах курних та чорних
Заглянула у віконця
Лиха мачуха — нужда.

А на озері Небельськім,
Де колись був город Небель,
На півострові високім,
Залишилося сільце.

А в оселі цій убогій
Є переказ серед люду —
Про ятвязькї напади,
Та про княжих юнаків.

Є переказ, що у Неблі,
Уночі на дні озернім,
Як мине велика буря,
Чути січу, чути бій.

Чути, як мечі брязкочуть
По щитах та по шоломах,
Свищуть як в повітря стріли
І стинаються списи.

А як ухо приложити
До землі у тиші ночі;
Чути крик і чути стогін,
Предсмертний чути зойк.

А над ранком вже по бурі
Спалахне луна на сході
Та замінить води Небля
В червень, ніби людська кров...

Нобелівські премії

СЕН ЖОН ПЕРС — 1960

Цьогорічну літературну нагороду Нобеля, за 1960 рік, одержав французький поет-дипломат Марі-Рене-Огюст-Алексі Леже (Leger), відомий більше як **Сен Жон Перс**, що є його літературним псевдонімом. Леже є 53-тім з черги Нобелівським лавреатом взагалі, а 11-тим французьким письменником, що одержав таке високе літературне відзначення зокрема. Жюрі підкреслює його „могутній поетичний полет і незвичайну образовість його поезій, яка засобом візій відбиває умовини наших часів.“ На нагороду запропонував його теперішній Генеральний Секретар ООН Даг Гаммерскюлд, що є членом Шведської Академії, яка призначає нагороди. Хоч Перс поет і непересічний, то все ж дотепер він у світовій літературі був майже невідомий, бо всі важніші літературні словники його не знають, з чого виходить, що Нобелівські премії мають радше політичний характер ніж літературний. Сьогодні, вже після премії, його можуть підносити до неба і вихвалювати на всі лади, але це факту не міняє. Можливо, він більше відомий був у дипломатичному світі, бо прослужив у дипломатичній службі мало не тридцять років.

Леже народився 31. травня 1887 року на острові Гвадалупа в Зах. Індії (колись французька колонія), де поселилися були його предки ще в 17 ст. Тут він провів свої дитячі роки і почав школу. На 11-му році життя його батьки переїхали до Франції й оселилися в По, а потім в Бордо, де Леже студіював потім медицину і право. Десь у тому часі він почав писати поезії, під псевдонімом Алексі Леже Леже, в яких оспівує країну свого народження. Ці поезії появилися друком аж у 1908-9 роках п. з. „Світанок Світу“, де є такі поеми як „Місто трьох видів“, „Образи на зразок Крузо“, „Прославлення дитинства“. Не легко передати зміст цих поезій, бо вони досить абстрактні й загальні: поет змальовує ніби якесь місто, що є „екзилем життя“, невідомо, що це за місто і де воно лежить. Може це діється десь у Середній Америці, а люди, яких він показує, є піратами 17 ст. . . . Цими яскравими картинами з бурхливих часів 17 століття в Антилях поет наче змальовує власну минувшину, коли його предки прибули до цього загадкового архіпелагу.

В поемі „Образи на зразок Крузо“ поет пробує змалювати тропічну країну, яку він знає з дитинства і для відтворення її він ідентифікує себе з старим Крузо, що повернувся до Європи, щоб його очима, тобто з перспективи віку, глянути на казковий світ свого дитинства. Цей твір виявляє вже початки нового стилю поета, який досі був радше в полоні французьких парнасців та описової манери Жіда і Кльоделя, як відмічує це один із його критиків. Цей новий стиль Леже розвиває вповні в поемі „Прославлення дитинства“, в якій уже справді розгортає крила своєї містерійної творчості, стаючи тим самим у ряди французьких модерністів.

Поема „Елогії“ (Прославлення) — це продовження і розгорнення теми попереднього твору. Вислови ностальгії поета набирають драматичного забарвлення. Поет дає тонку аналізу психічного стану дитини на грані сфери свідомого і підсвідомого її істоти. Вона пробуджується до життя; відчуває майбутню підлеглисть, і рівночасно якийсь гіркий присмак підступає до горла й не хоче вилитися; дитина піддається припливові відрази; вона спить; ніч наповнена звуками приемностей. На світанку дитина переноситься в мі-

стерію дозрілого чоловічого віку, рівночасно затримуючись в обіймах сну, з огляду на дитяче зневір'я до всього невідомого, яке дитина сама в собі носить. Ці неозначені почування, містерії, дивні і часто людьми нап'ятовані, уважає поет частиною світу в його ставанні, що саме він і хоче опівати.

В „Елогіях“ відчувається безперервний ріст мистця, що розгортає істотні внутрішні проблеми буття світу в процесі його ставання, баченого крізь призму особистого досвіду молодого ества. Нахил до вияву метаморфоз життя і внутрішнього зв'язку, здавалося б, віддалених від себе речей, в „Елогіях“, є наче передвісником великого епосу дозрілого віку поета — „Анабази“, та цілої збірки п. з. „Королівська слава“. У внутрішніх конфліктах заторкнених в „Елогіях“ закінчився процес ставання чи народин світу, світанку його. З тим починається також новий період в житті і в творчості поета.

Після публікації „Елогій“ проминуло більше десяти літ повної мовчанки. Він пережив за той час еволюцію, що розвивалася разом із його дипломатичним покликанням та його подорожами по Азії, бо після закінчення студій у 1913 році, А. Леже подорожує по світі. Він їде в Гвінею, Австралію і в Азію. Можливо, що ця подорож і стала для нього стимулом до вибору дипломатичної кар'єри майже на все життя. В 1914 році він працює у відділі преси й інформації міністерства політики й торгівлі. У виконанні цих функцій він їде з доручення уряду до Шангаю й Пекіну, де перебуває до 1921 року. Перед поворотом до Європи в 1921 році він подорожує верхи по пустині Гобі, де знайомиться з залишками давньої культури. Незатерте враження тиші й мертвенности пустині було одною із рішальних спонук до написання епопеї „Анабаза“.

Роки 1921-25 — це період чи не найінтенсивнішої творчости Леже. Вже в 1924 році поет Поль Валері друкує в своїм журналі „Коммерс“ одну з поем збірки „Королівська слава“; незабаром появляються й інші твори того циклу.

Першою в тім циклі є поема „Історія регента“ (чи „Історія людини при владі“). Як двірська поема, вона прикметна тим, що в ній поет висловлює похвалу князеві „переможцеві орд“. Це перша його спроба створити епопею. Характерним для поеми є те, що в ній діють уже нові інспірації. Історичним матеріалом служити тут та подія, коли русичі, переможені візантійською армією під Доростолом, здаються. Це є 972 рік, коли князь Святослав воював разом із Болгарією проти армії цісарів Никифора й Івана Цимісхіїв. Джерелом для поета були грецькі хроніки того часу, а радше зіставлення цих подій істориком Густавом Шлюмбергером, зробленим із грецьких хронік. Тому й відчувається в ньому однобічність. М. Сейє називає працю цього історика чудесним репортажем про насильство і церемоніял та додає, що ця візантійська епопея Х століття була імпульсом у творчості для низки новітніх письменників, як Еміль Буржé, Андре Мальрб і Леон Бльой.

Слідуючим твором поета є „Приязнь принца“. Щоб цілковито переключитись з чарівної екзотики рідних островів на дійсну Індію, уява поета скеровує шляхи Колюмба та еспанських конкістадорів у протилежну сторону та їде по тисячолітніх слідах перших фундаторів імперії, як гордих речників людської сили, а заразом прозорливих володарів давнини.

Розуміється, Сен Жон Перс був новітнім дипломатом і знав, що держава новітнього світу не допускає більше володіння тих казкових постатей. Сучасна цивілізація поміркована, як наш клімат, — каже автор, — і відно-

ситься з підозрою до завойовницького духу людини. Але уява поета уникає всяких примусів чи умовностей і перетинає без усяких зусиль століття й континенти. Пізніше, коли друкувалася „Анабаза“, критик Агнель Портей писав, що ще в „Елогіях“ можна було виразно почути голос дитини, звернений у сторону прадідної Азії, — таємничого континенту, який стереже джерел сонця. . . Це накреслює напрям ідей Сен Жона Перса, а М. Сейє пояснює цим і вибір його нового псевдоніму: „Поет слідує зором за летом дикого голуба з рожевими лапками і, відходячи від своєї мрії про рай, як сказано в книзі „Генез“, — подорозі, вздовж Евфрату, вибирає вкінці шлях і ім'я священної Персії, що вирощує рози і прекрасні коні“. Це ім'я Сен Жон Перс. Але перед тим, як почати свій перехід вглиб земель, яких прагне його серце, Сен Жон Перс дозволяє собі на приємне перебування в гостині в чужинного володаря, що є аскетом і князем. Ось зміст поеми „Приязнь князя“: Одного гарного дня поет їде в гостину до короля, якого ще не знає, і нічого не знає також про його заможність чи могутність, бо його приманюють зовнім інші речі; це ті великі вартості істоти, які сяють здалеку, бо він — без сумніву для поета — належить до тієї „еліти душі“, що входить у навищі категорії в розумінні гуманізму Сен Жона Перса. Габрієль Бунур (Voujour) пише в своєму етюді про важливість теми принца в творчості Сен Жона Перса: „Тема принца, це ідея вільної людини і високої касты чи еліти, бо ця каста магічна; вона знає інстинктивно шляхи влади і лабіринти обрядовості“. Сен Жон Перс репрезентує чудову манеру писання поета, що підкорив новітність образу та свіжість вияву дуже давньому способу писання, як обрядові.

А. Леже, що був „першим амбасадором“, визнавав без сумніву той погляд у дипломатичних правилах, що ніколи не треба „втрачати обличчя“, а це було поглядом, прийнятим на Сході. Це стало також властивим і для нього самого в його поезії. Як володар мови, він ніколи не хотів „втрачати обличчя“ поза словами, в тому розумінні, що слова не мають заслоняти його індивідуальности, яку він хоче виявити.

Центральним твором С. Ж. Перса є „Анабаза“. Дотепер поет розглядав королівську славу радше іззовні — він був причасний до того через свій дар співу, який він ставив на службу суверену. Але оспівувати щось, не в певній мірі те саме, що рівнятися з тим. Захоплений силою свого співу, поет сам стає князем-воїном, готовим взяти провід над своїми військами. Він змушує читача думати про арабів, персів, візантійців чи про якесь кочовниче плем'я, що вже згубило своє ім'я, бо поема ця схожа більше на легенду, забарвлену духом „Тисяча і одної ночі“, — як пише про це М. Сейє. „Анабаза“ в ніякому разі не є реконструкцією історичних фактів, тому що оповита фантастикою минувшина, яку він зображує, не є позаду нього, а попереду нього. Він оформлює її як якусь візійну проекцію майбутности в зміслі своєї культури і своєї уяви. З античною „Анабазою“ Ксенофонта має ця поема лише спільну загальну тему — героїчного походу та й відповідає сенсові дослівного значення слова „anabasis“ — похід на вершини. Коли вчитатись у поему, то видно, що в ній виступає фрагментарність походів і боїв, з чого видно, що завойовники, які діють у поемі, є лише зовнішньою формою. Читач пізнаватиме у вождеві раз Олександра, раз Мохаммеда, раз Джінгісхана, то Кортеза чи арабського Лавренса. Десять частин „Анабази“ не мають заголовків, але їх допомагає відворити Т. С. Еліот, інший лавреат Нобеля, що, як признається в передмові до свого перекладу цього твору, шість разів мусів прочитати твір, щоб його вповні сприйняти.

Поміж різnorodними історичними темами поет використовує також версію про подружжя Олександра: з Роксаною, донькою вождя „якогось північного племені“, і з Статиною, донькою Дарія; він зображує тут шлюбні церемонії молодих персіанок із своїми вояками — македонцями. М. Сейє здогадується, що поет свідомо взяв тільки переможну частину Олександрового походу до уваги. В останній пісні на святі могутності імператор вичислює переможні етапи походу та згадує про поєднання своєї армії з Непарком, воеводою македонської фльоти, що подвоює його армію, розташовану вздовж перських берегів. Т. С. Еліот бачить поза зверхньою хаотичністю фактів велику логіку уяви, образів, задуму, що в поезії важливіше, ніж логіка чи послідовність фактів.

„Чиста ідея“ цього твору, як її окреслює М. Сейє, це не що інше, як те сонце слави, що зайшло за обрій вигнання, після того, як так припікало завойовників у їхнім поході . . .

Черпання тематики та інспірацій з усіх сторін світу — Тибету, Візантії, Ірану, Китаю, Єгипту та ін., мішанина цивілізацій — старинної і новітньої, це визначна риса стилю С. Ж. Перса. Іншою рисою нового стилю є замишування в двірській церемоніалі. Матеріалом послужив йому твір Константина Порфірородного „Про церемонії двору“, де, між іншим, описане і прибуття та прийняття в палатах Царгороду нашої княгині Ольги. Однак найбільший талант поета виявляється в тому, що всі ці явища і речі роз'єднані в часі й просторі, він зумів об'єднати і зробити їх інтегральними частинами великої цілості, якою є повне буття. Ця картина буття звернена вперед, про що може свідчити один рядок із першої частини „Анабази“: „Око людини відстає на ціле століття від того, що охоплює душа . . .“. Це є твір поза простором і часом.

В поемі можна знайти й автобіографічні моменти, цебто переживання автора чи імператора-вождя, що завжди і всюди залишається самотнім. Коли після газарду боїв і переправ вояцький табір відбенкетував і заснув, вождь не спить. Він переживає безсонні ночі, коли сумніви тривожать думку, коли він відчуває тягар слави та почуває нехіль до власних триумфів. Кругом бачить він бруд і жорстокість; з глумом згадує солодкуватість юрби супроти нього. В думці тоді кричить до них, як та мала дитина з „Елогій“, щоб вони залишили його самого. Суєтність змного життя мучила тоді його душу, невилічима самотність хвилию заливала його змучену істоту . . . Та він знає, що він всеціло втягнений в цю гру і мусить зберігати це, чуже йому, захоплення переможця над переможеними, адже його походи, це крик погорди до життя: народи гинуть під кроками воїнів, наче людський попіль розпорошуються в марші.

Вершиною цього твору та всієї творчості поета вважається сьома пісня „Анабази“. Це десь коло „покрівлі світу“ — Тибету чи Паміру — незаселений простір, „табуля раз“, що викликає думку про метафізичну безконачність. Дійшовши до верхів земної кулі — і вершини „Анабази“, воїни-переможці не можуть повертатися назад по своїх слідах, тому що їх відхід був би їхнім упадком; змішавшись із пісковим крутізем, що несеться з мерзливих рік, вони вступають повним ходом у вічність; коні женуться в міжпланетарні простори і входять у космічний лад. Без сумніву, нічого вже більше не здержує їх крім законів гравітації.

Гуго фон Гофмансталь у передмові до німецького перекладу (М. Р. Рільке) „Анабази“ називає цю поему твором сили й краси та твором нинішнього героїчного й ніжноліричного духу Франції . . .

Після публікації „Королівської слави“ Сен Жон Перс яких сімнадцять

років цілком не друкувався. Писав, правдоподібно, скриваючись, але весь був зайнятий дипломатичною діяльністю.*)

В 46 років життя він мав уже за собою 20 років дипломатичної кар'єри. В роках 1933-40 він дуже активний у міжнародній політиці і бере участь у всіх державних договорах Франції. Він був добрим і цікавим промовцем. „Його тон гіпнотизував, ви ніби засипляли й пробуджувалися в поетичному всесвіті“, казали про нього ті, що його чули.

В 1940 р., по приході німців, Сен Жон Перс відходить цілковито від дипломатичної діяльності і в тому ж 40 році приїздить до ЗДА, де перебуває здалеку від політичного життя. „Шляхами світу прийшов на шлях екзилу“, пише він про себе. Тут постали його „Поезії екзилу“.

Підхід до теми випливає з його настрою й сприймання. Обставини вигнання задовільняють його внутрішню потребу самотності. Він наче знаходить своє покликання бродяги, який ні до чого не прив'язується... Він пише велику поему про ніщо, про нічого нероблення. Це ніщо, це були піски побережжя й пустинь (в „Екзилі“), дощі, сніги й вітри. Ці ірреальні матерії служили темами для його ліричних роздумів. Чародій-негр, що імітує шум дощу, тому що його плем'я потребує дощу, король Лір, чи школяр на шляху, що співає разом з вітром, вірячи в те, що він сам — вітер. Французькі критики уважають, що С. Ж. Перс зберіг ті види ради їхньої монотонності: неторкнена цілина, пісковий простір, пелена дощу і вікно, через яке видно, як падає сніг — все це не менше властиве для творчості, як стіна Вінчі для зображення уявних постатей. Отже піски, дощі, сніги і вітри відзеркалюють „дійсне життя“ уявного світу поета, а не земного, реального.

В поемі „Дощі“ тема трактована чисто описовим способом. Першу картину творять такі дивогляди, як дерево з тисячею коренів зверху, далі злива, що з диким шумом вривається в місто, і мощені дороги, що „їжуться як роздражнені кактуси“. Поет змішує тут століття і простори в сенсі особливої фантазмагорії слів (там є згадки — в одній строфі — про асирійців і Дидону в Картагені, про Кортеза і т. д.). Ці картини змінюються у нього з бою в танок, що поєднуються з собою в виді апотеози.

В алєгоричній частині, що займає другу половину поеми, С. Ж. Перс веде нитку своїх галюцинацій до кінцевої зливи — потопу...

„Сніги“ — це найспокійніша і може найкраща з цих трьох поем. Тут зображене просте відношення до природних явищ, — „перших сніжинок, що під час ночі, ні від кого незалежно, світляними комашками проникають у високі міста з камінними помостами і перетворюють їх у білий океан“, який вітає поета при його пробудженні. Це падання снігу змінє американський краєвид, тої механізованої цивілізації, в певного роду статичний пейзаж. Ці снігові краєвиди з'єднують його душевно з старою жінкою, його матір'ю, яка стомилась у турботах по той бік світу — і їй ця поема присвячена.

Поема „Вітри“ нагадує радше струї вод-морів „Анабази“. Про мову цієї поеми пише критик: „Слова тут віднаходять свою первісність, вони підносяться, щоб оживити те згасле небо, що є всесвітом слова. Ритмічна стабільна мова виступає як великий природний рух, повільний і нагальний:

*) В тому часі його дипломатична кар'єра представляється хронологічно так: радний амбасадор в 1925 р., міністр пленіпотент 2-ої класи 1927 р., директор політичних і торговельних справ — 1929, міністр пленіпотент 1-шої класи — 1930 р., генеральний секретар закордонних справ із 1933 р.

тоді думається про пульсування крові, про гравітацію зір, про циклі морських припливів . . .". В передостанніх рядках поеми поет виявляє заголовок її: він з приємністю уявляє собі дії різкі і шалені — безвідplatні — що спадають наче буря . . .

І тут знову з перспективи екзилу Сен Жон Перс охоплює кілька тисячоліть часу і простір п'яти континентів, однак йому, можливо, бракує того, що в „Анабазі“ проклало шлях чудесний і життєрадісний . . .

В Америці появились ще дві його поеми: „Амерс“ (Amers) і „Хроніка“. Поему „Амерс“ американський поет і літературознавець В. Фовліє (Wallace Fowloe) у своїм перекладі називає „Seamarks“ і характеризує її словами: Поет хоче потвердити тут і признати всі осяги людини всіх минулих віків і звеличати дію сьогодишньої людини, як спадкоємця минувшини. Він пише, що ця поема відкрила особливе відчуття людини в тягу історії. Поема ця цілковито сучасна. Легендарний елемент в ній актуалізований і є в ній тим виразом хвали, який ми зустрічали в „Елогіях“.

Поема „Хроніка“ зображує обставини людини наших часів, долю людини в данім моменті історії; вона закінчується заклицом: „Вершина часів; тут ми є. Зміряйте серце людини!“

Василь Косаренко-Косаревич / МАЛОРОС ЧИ КОНРАД ВАЛЛЕНРОД?

Я маю відвагу говорити кожному правду в очі, але ще за його життя, а не аж по смерті. І я не боюсь перевірки моїх тверджень про інших, бо вони не бувають „виссані з пальця“, тільки спираються на незаперечні факти. Але роблю це не з будь-яких особистих причин чи ресантиментів, тільки заради наукової правди та рівнобійної з нею політичної користи як для українства, так і для решти немоскальства. Супротив бо до наукової правди служить виключно їх спільному ворогові — місяністичному москальству в будь-якому замаскуванню засобом перейменування своєї імперії та перемалювання історичного образу обидвох, утотожнюваних із цілим Сходом Європи та його народами.

В останньому часі виступав я на таку „бойову арену“ проти чужинецьких „закоханців у Росію й росіян“, наприклад, проти **Дж. Ф. Кеннена**, бувшого амбасадора Сполучених Стейтів Америки (ССА) в Москві, (Українське Слово, Париж, ч. 712, 1955, Свобода, з липня 1956), і **К. Мегнерта**, німецького експерта від Сходу (Америка, 9. лютого 1960). А втім, у моїй студії „Московський Сфінкс, міт і сила в образі Сходу Європи“ ведеться така боротьба за ті самі неособисті інтереси проти згаданих москвофілів та багатьох інших. До тих „інших“ належить теж Дімітрій Чіжевській,¹ якому я оце хочу присвятити трохи уваги.

Спонукою до цього є якраз остання його книжка в німецькій мові, *Das heilige Russland*. Буває, що відхили від правди в Енциклопедіях взагалі, а засновках зокрема, приносять більше шкоди тим, до кого вони відносяться, аніж побічні правди можуть принести їм користи.² А такими наявними від-

¹ Це характеристична ретранскрипція його прізвища в чужих мовах, яке дуже контрастує, нпр., до прізвища українця Чижинського, ним самим транскрибованого як „Сужынський“ — нпр., у його найновішій книжці „Das Heilige Russland“, в RORORO Енциклопедії, 1959, стор. 142.

² Диви „Америка“ з дня 16 березня (з продовженнями) 1960 р. під заголовком „Англійське видання Енциклопедії Українознавства“.

хилами від правди є погляди і твердження Д. Чіжевського в цій книжці, як і в попередніх його публікаціях.

Уже сам заголовок книжки вводить читача тенденційно в блуд, бо в підзаголовку говориться, що ця „Свята Русь“ відноситься до часів від „10 до 17 століть“, але на сторінці 70 сам автор устійнює таке: „Немає спроб вийти з духових нужд власними силами, тільки є шукання лікаря із зовні власного культурного круга. Це шукання триває два століття: 15 і 16. Щойно після цього постає уява про „святу Русь“, якої перед кінцем 15 ст. ще не було“. Це сталося аж у 16 ст. (ст. 12).

Ця тенденційність на виключну користь москалів і на шкоду русинів як предків, а українців як потомків ступенюється многозначним перекладним терміном „Russland“ (Росія) також для попередньої Московії на колоніальній півночі, як і для справжньої матірньої Русі, тепер України, на півдні. Дарма, що сам автор вже на стор. 8 виступає проти звичних характеристик „московської душі“ — у нього „russische Seele“ (бо так перекладає він прикметники і „русскій“ і „россійскій“ в московській мові на чужі мови — німецьку й англійську). Окрім того для такої характеристики „московської душі“ уживано часто зовсім гетерогенний матеріал як підставу: москалів різних часів і теренів, ба навіть „мнимих москалів“, як напр., українці, ба навіть поляки і фіни“. (Москалі в ориг. Russen — ВКК).

Так то Чіжевскій виступає „правильним дороговказом щодо потреб **однозначних** назовних термінів як в оригінальних текстах, так і в їх перекладах на чужі мови, але зараз же доказує, що він сам не йде так, як „дороговказ“ його вказує: він бо вживає в цілій книжці, не тільки в даному цитаті, многозначний термін „Russe“ і „russisch“ як перекладний відповідник і для „русин“, і для його прикметника „русський“, пізніше „русський“ у тождності з українець і український, і для „русскій“ — як підмет „москаль“, і як прикметник „москальський“ — та для „россіянин“ і „россійскій“, ба навіть для „московскій“ як підмет і прикметник.

Змаг між інтересами науки з **правдою** як провідною зіркою та інтересами політики з **успіхом** у реалізації наміченої мети є внутрі кожного росіянофітика з претенсіями на науковця (вченого). Здебільша перемагають політичні, а не наукові інтереси даного автора. Але в нікого іншого ця перемога політики над наукою не є така різюча та глумлива як саме в Чіжевського, що його вважають „божком української науки“ свої й чужі професорські колеги й учені, як кандидати на таких колег. Москалям немає чого дивуватися, бо це в їх інтересі, а в чужинців це можна пояснити тим, що вони своє знання про Схід Європи і його народи черпають з готових уже „історій“, заготовлених москалями та їх союзниками німцями, а не з власних безпосередніх розшуків і перевірок джерельного матеріалу. Чіжевського ж його власні прихильники називають „великим чемоданом знання“, яке він сам вишукує і досліджує. Отже коли він щось важливе й рішальне промовчує або навіть фальшує, то робить це зовсім **свідомо**, на користь політичної тенденції і на шкоду наукової правди. Тим самим на користь ворогові українства і решти немосковства в цілому світі, що ним є месіяністичне москальство. Ось найявніший приклад і доказ на те:

У тих самих дотатарських літописах на матірньому півдні Русі-імперії з Києвом як столицею, що на них Чіжевскій так часто покликується, уже під роком 912, а потім 945 є звітвання про умови торговельних договорів між Руссю, на чолі з Великим Князем Київським, і Візантією, з цісарем у Царгороді. Там виразно написано, які права має грек-християнин — з одного боку,

а русин-поганин із другого.⁴ Прикметник від Русь і русин, множина русини, тоді „руський“, а згодом „руский“, а вкінці „руський“ відносився до того і до тих, що і хто був власністю Русі і русинів, як нпр. своя власна і здобуті землі колоніальні та люди живучі на них. Ці прадавні назви „Русь“ і „русини“ тільки на західних землях поза стиком з пізнішими москалями і їх оку-пантським тиском збереглися у незмінній формі аж до тепер. Москалі ніколи не звали себе „русинами“, ані своєї держави „Руссо“, „Руською“, „Русскою“ чи „Руською“, тільки „Московською“, щолиш від 1721 р. „російською“, а від 1921 р. „советською“, а себе самих тільки „русскими“ і „московскими“ (людьми), їм цар Петро накинув назву „великоросси“, а тепер звуться вони теж „советскими“ (людьми).

Під роком 1051 літописець занотував вибір митрополитом русина Іларіона.⁵ Ярослав Мудрий хотів мати митрополитом людину з власного народу, а не чужого, грецького, в якого інтереси царгородського патріарха і цісаря та візантійської імперії греків бували першими, а не інтереси Русі і її Великого Князя Київського. Навіть дійсний член Советської Академії Наук москаль Б. Греков ще в 1947 р. в московському оригіналі своєї книжки і в чужомовних перекладах, нпр. в англійському, зберіг незмінену назву Русь, в транслітерації „Rus“ у наголовку, а „русин“ у згадці про вибір Іларіона на митрополита, в транслітерації „Rusin“.⁶

Зате вже три роки пізніше редактори „Повести временных лет“ — літописів Нестора, Іпатія і Лаврентія — всі ті назви „русин“ в оригіналі переклали на московську поточну мову „русский“ щодо договорів,⁷ а як „русского родом“ щодо Іларіона.⁸ Наш „чемодан знання“ і „божок української науки“, „гордість УВАН і НТШ“, назву „русин“ у договорах промовчав разом із ними, а русина Іларіона перемінив на „слов'янського митрополита“⁹ і „тубільного“ Київського Митрополита.¹⁰ У попередній праці українською мовою у виданні УВАН зробив він з Іларіона „не-грека“,¹¹ що ним міг бути і жид, тільки, борони Боже, повторити літописну назву „русин“, яка кожному москалеві і немосковському росіяномітикові стоїть впоперек горла, бо ця справжня підметна форма є незаперечним коронним свідком проти фальшивих росіяномітичних вчень про тотожність колоніального „русского“ з туранськими предками на півночі, що став незалежним від чужої влади „московским человеком“ — москалем, а русином з арійськими предками на матерньому півдні Русі-імперії, тепер українцем.

Коли на тлі заголовку „Свята Русь-Московія-Росія“¹² і підзаголовку „Руська-Московська-Російська“¹³ історія духовости від 10 до 17 ст.“ такі заміни назви русин як „slavisch“ або „einheimisch“ мають викликати в читача враження, ба навіть певність, що це був теж „Russe“, отже росіянин або москаль (русский), то переклад назви русин навіть у транслітерації „Rusin“ на „Russe“¹⁴ виключає всякий сумнів про те, що від самого по-

⁴ Повесть временных лет, Москва 1950—1952, ст. 24, 25, 26, 27, 37.

⁵ Там же, ст. 104.

⁶ Культура Київської Русі, The Culture of Kiev Rus, стор. 57, а щодо Кліма стор. 91.

⁷ Повесть . . . , стор. 221, 223.

⁸ Там же, стор. 304.

⁹ Tschizewskij, D.: Das Heilige Russland, стор. 40.

¹⁰ Там же, стор. 41.

¹¹ Чижевський, Д.: Історія Української Літератури. Від початків до доби реалізму. Н. Й. 1956, ст. 73.

¹² Ці всі три назви перекладаються росіяномітниками в німецькій мові на „Russland“.

¹³ Ці всі три прикметники перекладаються на „russisch“.

¹⁴ Tschizewskij, D.: Das Heilige Russland, стор. 103.

чатку цієї „Росії“ в 10 ст. йде тільки про народ москалів. Те саме й щодо Русі, транслітерованої „Ruś“,¹⁵ як про післяпетрівську „Росію“.

Чіжевській закидає анахронізм Філотееві в такій його дрібничковій помилці, як відклик до унії Риму з Візантією, якої в 16 ст. вже не було. Але сам же грішить аж двома анахронізмами надзвичайної важливості: назву Русь, для держави з Києвом як столицею, яка перестала існувати в 13 ст., а разом із назвою русини збереглась аж до сучасності тільки поза краєм москалів, бо в Галичині в рамках Литви-Польщі та Австрії, переносить він і на московську північ і на пізніші століття; або назву „Россія“, накинута Петром І. офіційно аж у 18 столітті переносить на попередні століття аж до 10 включно, бо під перекладовим німецьким терміном „Russland“ німець і всякий інший чужинецький читач розуміє і Русь, і Московію, і Росію, включно з Україною. Тимбільше, що енциклопедичне гасло цієї студії звучить „Wesen und Deutung der geistigen Entwicklungs Russlands“.

Хто як хто, але такий професор німецьких університетів як Чіжевський мусів би знати і латинський відповідник для назви русин, що ним є „Ruthenus“, і такий же німецький, що ним є „Ruthene“, а прикметник „ruthenisch“ для прикметника „руський“. Дальше, що такий латинський термін Ватикан уживає від 10 ст. аж досі, а така німецька версія як і французька „Ruthène“ була майже монопольною в літературі тих народів аж до кінця 19 ст. взагалі, а в рамках Австро-Угорщини, аж до її кінця, зокрема. Навіть самі чільніші москалі, як, нпр., згадані вже Пыпин¹⁶ і Чернышевский¹⁷ не фальшували назов русин на „русский“ і „россианин“, а його прикметникової форми руський на „русский“ і „российский“, тільки передавали останню як „русинский“. Нас, старшин і вояків австрійської армії, що були русинами-українцями і попали в російський полон під час першої світової війни, навіть урядово реєстрували як „русинів“, а не „русских“ і не „россиян“. У польській мові теж ніхто не утотожнює назов „Ruś, Rusin i ruski“ і їх змістів із „Moskowie, Moskal, moskiewski“ чи „Rosja, Rosjanin, rosujski“. Такими утотожнюваннями Чіжевській виявив себе „більш московським як самі москалі“ щодо політичних тенденцій у „науці“ на виключну користь народу, ворожого до українського, до якого він себе формально зачисляє. Доказує це особливо чітко порівняння чужомовних праць, нпр., згаданої вже німецької та „Історії української літератури. Від початків до доби реалізму“. В німецькій книжці всі засадничо різні назви і їх змісти, як Русь, Московія, Україна і Росія утотоженні під спільною перекладною назвою „Russland“, а русин, руський, українець, москаль і россиянин під спільною назвою „Russe“, і всі їх прикметники під спільною назвою „russisch“.¹⁸ В українській же праці все те, що в московській мові є змістом назви „русский“ утотожнюваної з назвою „российский“ переложено на „руський“, що є тотожним із „український“.¹⁹

Точнісінько таким самим перекладовим термінологічним тріком користується А. Дикий у своїй „Неизвращенной Истории Украины-Руси“ (1960), щоб доказати „единородную и единоверную Русь-Россию“ навіть в австро-польській Галичині, бо ж „русин“ — це „руський“, отже й утотожнюваний із ним „россианин“. Чим же це пояснити, що посеред тих самих навіть про-

¹⁵ Там же, стор. 45 і 64.

¹⁶ Пыпин А. Н. і Спасович В. Д.: История Алавынских Литератур, СПбг. 1879.

¹⁷ Чернышевский Н. Г.: Национальная безтактность — в томі VII. „Полного собрания сочинений“.

¹⁸ і ¹⁹ Alt-Russland = Стара Україна;
Das Russische Recht = Руська Правда;
Kleinrussen = Малороси;
Grossrussen = Великороси — і т. п.

відних українців в науці й політиці, які підносять Чіжевського на п'єдестал „божка української науки“ з презирством і обуренням віднесли до Дикого? Діло не в тому, що це презирство й обурення не були б заслуженими. Вони слухні й оправдані. Але в тому, що їх кидається вбік ярого московського патріота типу покійного „Східняка“, що ані його самого, ані його пашквілю із тільки політичною тенденцією ледве чи й самі москалі візьмуть поважно, а не вбік росіяномітичного „божка української науки“, якого за те саме навіть словословлять і шанують. Адже політична тендітка Дикого, москаля в масці „українського федераліста“, навіть у мільйонній частині не може пошкодити науковій правді, рівнобійній з інтересами українства, як це чинять твори таких „асів у науковому світі“, як Чіжевській та деякі інші, що є формальними українцями! Це ж не москалі, а ніби свої засобом такого утотожнювання проводять спритно історичний геноцид українського народу як власної національної індивідуальності від прадавнини.

Понад сто років тому француз маркіз де Кюстін пізнав у часі свого побуту в Московії (по Україні він не подорожував), що там „деспотизм міцніший від природи: імператор є не тільки репрезентантом Бога, він сам є творчою силою — силою дальшесягаючою як у нашого Бога, бо наш Бог творить тільки майбутність, а цар перетворює минувшину! Закон не має ретроактивного ефекту — примха деспота має“. „Пам'ять про те, що сталося учора, є власністю царя (як земля і люди на ній), він переінакшує літописи краю до власної вподоби. . .“²⁰ Історична минувшина **мусить** бути такою, як вимагає політичний інтерес царя чи вождя імперії та співпануючого в ній народу москалів. Такий примус засвідчують самі вирішальні москалі. З трибуни Третьої Думи проголосив Століпін, тодішній голова міністрів в уряді російської імперії: „Тому, що уряд є того погляду, що всі три галузки східного слов'янства — великороси, білороси і малороси — **мусять** творити одну цілість щодо походження і мови, московський уряд уже від 17 ст. завжди поборює той рух, що тепер називається українським, і змагає до відновлення колишньої України на національно-територіальній базі. Від часу добровільного приєднання України до Московії втратив цей рух свою здорову підставу і своє історичне право“.²¹ А Центральний Комітет большевицької партії москалів декретував 24. 8. 1946, що культура Руси русинів має вважатися спільним культурним джерелом усіх трьох слов'янських народів на Сході Європи — московського, українського і білоруського, при чому до таких примусових „історичних чудес“ творчої сили царів і вислужних їм німецьких та власних „істориків“ належить теж неіснуюче „східне слов'янство“ та наказні його „галузки“ з назвами „велико-, біло- й малороси“ під спільною вкраденою і наказною назвою „російською“. Адже „Россия“ — це перекладний відповідник до Руси русинів у грецькій мові, як „Ruthenia, Rutheni, ruthenus“ — в латинській.

Чіжевській перевищає в такій примусовій „чудотворності“ і царів і вождів: він не тільки ці три галузки, але й видумане „східне слов'янство“ в татарському періоді утотожнює тільки з московським „старшим братом“, якого тоді ще не було. А щоб читач німецької книжки Чіжевського не порівняв його думок із фактами М. Грушевського, то в поданій ним бібліографії бракує твору Грушевського, і в тексті немає відсилки до нього. Там подані тільки твори росіяномітичних „колег“, переважно московських, як нпр. Ключевській, Платонов, Флоровській, Соловійов, Смоліч, і німецьких, як Gitermann,

²⁰ The Journal of the Marquis de Custine. Journey for our time. 1951, p. 43 ff. (Скопочений переклад з французького оригіналу „La Russia en 1839“, Paris 1846).

²¹ Цитую за книжкою: Axel Schmidt: Ukraine — das Land der Zukunft. Berlin, 1939, p. 71.

Stählin, Hanisch, Klosterman, та його ж свої власні в різних мовах, крім української. Грушевський поданий у бібліографії, і на нього покликується він у тексті тільки в українській книжці.

Виходить, що науковця Чіжевського не обов'язують ніякі факти подані в літературі так званого „Евразійського руху“. Його не цікавлять усі спроби москалів у пошуках нових історичних тез щодо свого походження після того, як відкриті тайні архіви царів і цариць виявили і доказали фальшивництво росіяномітичних історій Росії, ані те, що всі ці нові тези заперечують себе самих і попередню росіяномітичну, як нпр. Янушевського, що рятую „слов'янство“ москалів, зрікаючись руськості і претенсій до Руси-України, і Смірнова, що признається до монгольства і рятую претенсії на посідання України. Зате покликується на Фасмера, що західні татари не були монголами. Він промовчує корені ідеї „Третього Риму“ в Новгороді русинів, щоб вона вважалась чисто московською. Але ні одним словом не згадує про її месіянстичні наслідки, хоч цей, тоді започаткований пан-московський месіянзм ліг в основу розвитку московської духовости, яка є темою німецької книжки. Отже приматом для наших „божків науки“ не є справжня наука, для якої провідною зіркою є **правда** щодо досліджуваного й описуваного предмету, тільки політика, для якої провідною зіркою є **успіх** на шляху реалізації наміченої мети на користь певних інтересів. А зайво доказувати, що тими інтересами і тією метою не є **українські**, тільки **московські**, бо українські тільки в утотоженній спільноті з московськими. Вони цю політику тільки маскують „наукою“.

Живучи перед і після німецького концтабору в Гамбурзі, ректор католицького народного університету „Августінеум“ запропонував мені стати викладачем. Я погодився і вибрав за тему викладів „Панмосковський месіянзм“. При цій нагоді познайомився я ближче з проф. В. Шилкарскім, що перед війною (1914) був професором університету в Москві, потім у Вільні, а вкінці в Бонні. Його зацікавили мої відмінні погляди на Схід Європи, і він висловився, що „це було би непростимим гріхом, якби вони не були опубліковані“. І він знайшов мені видавця — Т. Гайне. Але в тій самій поштової картці, де він мене про це сповіщав, порадив мені раніш сконтактуватися з проф. Чіжевскім (в оригіналі: „українцем, але не самостійником“), щоб запевнити собі його рекомендацію, бо видавець Гайне має його за свого дорадника щодо Сходу Європи, вважаючи його найбільшим його знавцем. Я послухав тієї ради і в листі до незнайомого мені тоді особисто Чіжевського я написав, в чому справа. Я делікатно спитав, чи не міг би він віднестися до такого задуму і пропозиції Шилкарского позитивно. Його відповідь була негативна, мовляв, наукою є тільки те, що подане в „Історіях Росії“, а що протизворічне — це політика. Значить, кожна правда, будь-яка переконливо і джерельним матеріалом доказана, що протиставиться росіяномітичній неправді, натаврована ним як „політика“ навіть раніш, ніж він міг прочитати мій манускрипт і познайомитись із його аргументами! Під таким аспектом і впливами наших „божків науки“ росіяномітичної і советомітичної марки годі дивуватися, що й таке саме негативне ставлення до моєї вже виданої праці чи книжки „Московський Сфінкс“ з боку росіяномітиків навіть без читання її. Навпаки, що менше хто знає зміст цієї книжки, то більше її та її автора критикує та від купна її відмовляє. Такі саме постарались за те, що її і в публічних бібліотеках немає, бо вона одержала тавро контроверсійности. Німецький причинок до енциклопедії Ровольта вважатиметься науковим, хоч без подання сторінок цитатів, а тільки бібліографії взагалі, бо це писав Чіжевскій із своїм авторитетом і неконтроверсійно до росіяномітичних фальшивок. Зате моїм дотеперішнім виданням росіяномітки відмовляють якраз

тому науковости, що немає поданих сторінок цитатів. Вони будуть це саме говорити і про наступне англійське видання з усіма бібліографічними даними, включно із сторінками цитатів. Інакше годі дістатися на професорську кафедру в Сполучених Штатах Америки з традиційним росіяномітизмом і москальофільством, адже це — втратити вигляди на неї у молодших кандидатів у лоні наукової кар'єри.

Повертаючись до справи однозначности в оригінальній і перекладній термінології, дозволю собі вказати на те, що навіть молодий ще в 1916 році А. Тойнбі багато краще визнавався в засадничій різниці між справжніми і видуманими та наказними назвами й їх змістами, аніж наші росіяномітичні „професори“ із згаданими вгорі „божками української науки“, якою маскують свою промосковську політику. Він бо писав про однозначність термінів русин і українець (в ориг. Ruthenian & Ukrainian), як і про те, що Москалі (ориг. Moscovites) на те й „видумали термін малороси“, щоб читач чи слухач із того висновував, що це лиш діалектична частина росіян. А тому, що в словниках і росіянин і русин перекладені спільним „Russian“, то він пише: „Ми мусимо бути осторожними з нашими назвами, бо справжній українець (отже й русин — ВКК) ніколи не назве людину з Москви або Петрограду „русином“ (в ориг. Russian — росіянин), навіть не „великоросом“ (Great-Russian), він сам має претенсії до цієї назви „русин“ (Russian)“.²² Адже й так само як Росія, так і росіянин є дериватами перекладного відповідника в грецькій мові для Руси і русина.

Для наших же власних закоханців у Росію і росіян справа однозначно-сти назов і перекладів є „дрібничковою“ або вже „так прийнятою“. Дарма, що з таких фальшивих, бо багатозначних назов і перекладів, як засновків, конечні теж фальшиві висновки. А на них спирається політика супроти москалів у наказній російській або советській назовних масках. Чи ж можна дивуватися, що весь немосковський світ і його народи ступають таким же шляхом, який заведе його туди саме, куди вже попали русько-українські „малороси“. Ось чому я залишаю професорам типу Чіжевського та їх поклонникам їх власний вибір в альтернативі: підсвідомий малорос чи свідомий Конрад Валленрод. В обидвох випадках їх активність і навчання йде на шкоду українства і на користь ворога, а для них милого москальства — російського і советського чи будьякого іншого після чергового наказного перейменування, коли того вимагатиме політична доцільність Москалів, як це й було в перейменуванні Московії на Росію, а Росії на СССР.

²² A. Toynbee: British view of the Ukrainian Question. Ukraine — a problem in Nationality. London 1916, p. 3.

Чиста поезія не є декорацією ясно означеного і наперед обдуманого матеріалу. Вона постає з творчого імпульсу величавої імагінативної маси, яка домагається вияву, розвитку і визначення. І лише її виконання може виявити, навіть самому поетові, чого він хотів. Але коли він починав її і творив, він не посідав її значення, бо вона посідала його.

Це є причина, чому правдива поезія є творчістю, а не фабрикацією, і чому вона має такий магічний вплив, якого звичайна декорація не може створити. — А. С. Бредлі.

ВСТУП.

Канадське Об'єднання Українських Педагогів в Торонті, відбуваючи щороку свої Педагогічні Конференції, за активною участю українського учительства в Америці як індивідуально, так і через Шкільну Раду УКК, поставило на одній із Конференцій років тому з кілька проблему власної системи виховання, яку повинні опрацювати українські педагоги на еміграції у вільному світі та застосувати її для виховання української дітвори й молоді, яка виховується в національно чужому нам середовищі. Міркування тут такі, що українська еміграція **не може і не сміє втопитися в чужому морі**, на якому вона творить маленькі острівці, тільки мусить, мусить бодай до певного часу, вдержатись на поверхні життя як окрема національна група, яка має і свої окремі та великі завдання до виконання. Маючи на увазі переважний стан, в якому доводиться жити нашому народові під московським поневоленням, обов'язком української еміграції є не лише допомагати у визволенні свого народу, але й зберігати для нього молоді покоління, давши їм належне національне виховання, щоб воно могло передати це і дальшим поколінням, поки остаточно не буде досягнена перша ціль українського народу — визволення з-під чужої залежності і створення власної державности для успішного розвитку української нації.

Збереження молодих поколінь для українського народу вимагає від української еміграції плянної, свідомої й організованої акції в справі виховання своїх дітей і молоді, а для цього знову ж треба не тільки організувати українознавче шкільництво, але й треба врешті створити власну виховну систему, яка всеціло охоплювала б ту ділянку загального виховання, якої не беруть до уваги місцеві школи, і яка охоплювала б національне виховання наших дітей і молоді від найранішого віку аж до повної зрілості.

Наша система виховання одначе не буде суперечити системі країни, в якій ми живемо, тільки буде її доповнювати, давши нашим дітям — американським, канадським, англійським, австралійським, аргентинським, бразилійським та іншим громадянам дуже важне сьогодні знання ще одної, крім державної, мови, ще одної культури, ще одного народу, з яким ті країни можуть і будуть мати певні політичні, господарські, культурні чи інші взаємини, та давши їм певні моральні основи, які зроблять наших дітей корисними й чесними громадянами.

Виходивши з цих залогень, Об'єднання Українських Педагогів і Шкільна Рада УККА зробили перший крок у цьому напрямі на III-тій Педагогічній Конференції, представивши учасникам виховні системи різних країн, як Америка, Канада, Англія, Франція, Німеччина та СССР. Очевидно, це були доповіді тільки про шкільну виховну систему різних країн, а не про загальну, але вони дали учасникам певне поняття про виховні системи взагалі і про чималі різниці між ними зокрема. Висновком цих доповідей було, що для наших цілей треба невідмінно опрацьовану власну виховну систему.

На цій конференції я мав приємність доповідати про американську виховну систему та її різnorodність. Із студій цієї системи виросла, окрім доповіді, і ця праця про основи виховання, бо в ході студій я прийшов до висновку, що й справді, без певних теоретичних основ

не можна творити ніякої виховної системи. В загальному ми знаємо, що ми хочемо виховувати нашу молодь у національному дусі, але ця свідомість далеко ще не все, щоб творити власну виховну систему. Їй треба дати міцну і правильну теоретичну базу, тобто треба усвідомити певну концепцію життя, на якій мало б базуватися виховання, і яка мала б бути прийнята молодими поколіннями. Це дуже мало сказати — „національне виховання“, треба ще й пояснити яке це національне виховання має бути, бо ж відомо, що й воно буває різне. Зокрема проблема національного виховання в'яжеється з багатьма іншими проблемами життя, тож треба усвідомити їх взаємовідношення. Крім того національне виховання теж може базуватися на різних філософських концепціях — матеріялістичних, раціоналістичних, соціалістичних, ідеалістичних та інших, посередніх або скрайніх теоріях, то на якій має спертися наша виховна система? Яку з них маємо собі вибрати, щоб на її основі інтерпретувати всі явища життя.

Усвідомлення цього спонукало мене написати оцю працю, і ось у ній читач знайде перегляд важніших виховних теорій, з якими нам конче треба познайомитись, щоб вибрати ту, яка нашим цілям, потребам та нашій духовій структурі найбільше відповідає. Це бо в дійсності не учителі рішають про таку чи таку концепцію життя для виховної системи, про це рішає насправді весь народ, а вчителі-педагоги на тих основах тільки опрацьовують систему, затверджують і вводять її в життя. Та поки це станеться, поки з'їдеться якась світова Конференція українського учительства, український нарід у вільному світі повинен перед тим познайомитися з теоретичними основами цієї системи, які я стараюся викласти в ясний і зрозумілий для всіх спосіб. Я певен, що кожний, хто їх читатиме, прийде до того самого висновку, що й я — що справді не може бути й мови про якусь виховну систему без теоретичної основи й підготовки. Я далекий від думки, що ця праця відкриє якусь Америку для нашого громадянства, але я певен, що навіть ті, хто так боїться теорії й теоретичних міркувань і думає, що систему виховання можна творити з повітря, переконаються, що це далеко не так. Вони теж побачать, що система виховання, це не педагогіка, ані методика, а одне й друге і ще багато дечого іншого.

ЗНАЧЕННЯ ВИХОВАННЯ.

Українське слово „виховання“ (від виховувати) має те саме значення, що грецьке „педагогія“ (від „пайдон агейн“ — вести дитину, хлопця), латинське „educatio“ (від educare — виводити), французьке й англійське „education“ (едукасіон, едюкейшен) з тим самим значення, німецьке „Erziehung“ (від erziehen — виводити, витягати) та інше українське слово „виводити“, нпр., „виводити в люди“. Походить воно від слова „ховати“, що первісно могло означати зберігати дитину від лихого та поганого впливу та ховати від усього, що могло б шкодити фізичному й духовому життю дитини.

Коли цей процес „ховання“ дитини від поганих впливів та від усього злого в фізичному й духовому сенсі був якоюсь мірою закінчений, в тому розумінню, що дитина виросла, стала дорослою і відповідно підготованою до життя, так що її вже далі не треба було „ховати“ від негативних впливів, бо вона навчилася сама себе оберігати

перед усім лихом, то це називалося, що вона була „вихована“ (від усякого зла) і вже її більше не треба ховати, бо вона може боротися з усяким лихом самостійно, щоб воно не було для неї шкідливе. Таким чином процес такого „ховання“ почав називатися „вихованням“.

Слово „виховання“ вживається в двоякому розумінні: ширшому і вузкому. В ширшому значенні виховання, це просто саме життя, воно давнє як сама людина і довге як усе життя людини. В житті людини воно грає основну роль, бо воно є самим життям. Адже всі переживання людини є такою чи такою мірою виховні, бо властиво кожна хвилинка в житті людини виховує її, тобто спонукує так чи так поводитись, так чи так діяти, так чи йнакше держатись, бути такою чи іншою, виявлятися таким чи іншим способом. Таким чином не тільки батьки виховують дитину, учитель виховує учня, але й навпаки, дитина „виховує“ батьків і учень „виховує“ учителя, бо з поведінки дитини й учня батьки й учителі вчать, як з ними поводитись. Іншими словами, виховання є взаємний процес. Все, що ми говоримо, думаємо або робимо, виховує нас не менше, ніж усе інше довкруги нас. Тому в цьому широкому сенсі життя є вихованням і виховання є життям. Все, що поширює наш горизонт, поглиблює й поширює наш світогляд, поліпшує нашу поведінку та взагалі нашу реакцію на зовнішні збудники і стимулює нашу думку й почування, все це виховує нас. І немає в житті такого пережиття, в якому не було б виховного елементу, що більше чи менше виховує нас.

Починається це виховання разом із життям і кінчається разом із ним. В дитинстві виховний процес відбувається переважно в родинному домі: виховання дитини матір'ю та іншими членами родини, як батько, дід, бабка, сестри, браття, словом, усе домашнє оточення. Пізніше скількість виховних чинників збільшується, коли дитина виходить поза родинний дім і родинне коло. Виховний процес таким чином поширюється і поглиблюється разом із поширенням оточення та різних форм цивілізації, як кажуть педагоги. Кожна ситуація в житті стає якоюсь мірою виховним чинником. Наша приказка каже, що „кожна пригода до мудрости дорога“, а пригод таких на кожному кроці повно, тому й не дивно, що людина вчиться все своє життя. Вона постійно перебуває під впливом оточення і більш або менш свідомо переймає думки, погляди, уподобання, манери тих, серед яких обертається. Вона стає кращою серед кращих, або гіршою серед гірших, коли вона піддається впливам. Коли ж вона менше податна на впливи, а більше здібна сама впливати, то й тоді вона виховується, бо пізнає людей і пізнає, як з ними жити та як на них впливати, щоб зробити їх такими, як їй треба. Словом, життя є великою школою, яка постійно виховує людину аж до її смерті. Тому й кажемо, що виховання є співекстенсивне з життям.

Виховних чинників є дуже багато: дім, школа, Церква, держава, суспільність, різні суспільні установи, молодіжні товариства та й власні переживання людини, як горе, радість, смуток, жаль, невдача, перемога, любов, суперечка ітп. Отже виховання в найширшому сенсі означає певний процес, що триває все життя, при чому він може бути свідомий, підсвідомий або й несвідомий.

Але слово виховання має і вузкий сенс, не як життя, але як підготова до життя, ведена свідомо різними виховними чинниками. Таке виховання є свідомою і цілеспрямованою дією, скерованою на збага-

чення внутрішньої природи людини та на її зміни на краще. Це свідомі засоби людини для реалізації свого призначення, для досягнення своєї цілі, для влаштування свого життя тощо.

Коли ми розуміємо виховання в вужчому значенні, не як життя, тільки як підготову до життя, то ми мусимо собі усвідомити наші виховні цілі, а наші виховні цілі залежать від нашої концепції життя, бо різниці в концепціях життя створюють і різниці в концепціях виховання. Коли хто приймає життя як ціль саму в собі, чи саму для себе, то виховання матиме для нього вартість остільки, оскільки воно приспособить його до користання з життя і його приємностей. Але коли хто сприймає життя як підготову до вищого, надприродного життя, то він завжди буде підпорядковувати тимчасові життєві цілі надприродним і остаточним цілям людського життя.

Великі різниці у вихованні створюють відмінні концепції природи людської і відношення людини до держави та суспільства. Коли ми приймемо погляд Руссо, що природа людини є в засаді добра, тоді виховання буде ділом свободи і миру, але коли приймемо, що людина має в собі більше зла як добра, то виховання мусило б бути інше ніж воно є від віків, воно мусило б бути працею влади й природи для знищення небажаних диспозицій і розвитку добрих.

Так само світогляд надає вихованню різного образу. Матеріаліст, наприклад, каже, що людина є лише продуктом сліпих сил у природі, до якої вона в якомусь там часі знову повернеться, але ідеалізм бачить в людині твір духа, який орудує матерією і володіє силами природи. Для матеріаліста людське життя є предметом законів фізики, хемії, механіки і біології, суспільні проблеми є по суті проблемами економіки — питанням заробітної платні, годин праці, житлових умовин ітп. Тоді виховання стосується виключно до тіла, наголошує студії природи і стає підготовою до економічного життя.

Проти такого розуміння стоїть християнська концепція життя, яка каже, що людське тіло дочасне, а вічна людська душа, що відповідальна перед Богом за свої діла, думки й почування.

Далше, на різниці у значенні виховання має значний вплив і питання взаємин між одиницею і державою: чи держава існує для одиниці, тобто для людини, чи одиниця (людина) для держави? Чи дитина належить своїм батькам, а чи державі або партії? Чи виховання належить до держави в такій самій мірі, як батькам і Церкві, а чи в більшій або в меншій мірі? Які є права й обов'язки Церкви, родини й держави у вихованні? Від відповіді на ці питання залежить і значення та цілі виховання.

Також від інших життєвих чинників і явищ залежить значення й різниці у вихованні, як, наприклад, клясові різниці, національні ідеали, чужі впливи тощо. В 19 ст. різниця суспільних кляс була в Європі чи не найвищим визначальним чинником у вихованні, яке людина повинна була одержати. Одна кляса виховувала для себе і по-своєму, а друга теж мала свої окремі виховні ідеали. Отже виховне розуміння членів одної кляси народу було цілком відмінне, під певним поглядом, від розуміння іншої кляси того самого народу.

Але що ж таке нарешті виховання?

Дефініцій виховання є багато, вони різно звучать, але означають одне й те саме. Платон казав, що виховання є те, що дає тілу й душі

всю красу й досконалість, до яких вони здатні.¹ Католицький теоретик виховання П'єр Марік каже, що виховання було від початку і залишиться назавжди вмінням зробити щось, щоб досягнути дану ціль.² Щоб бути вихованою, людина мусить займатися певною діяльністю, в якій вона має допомогу інших людей. Католицький філософ Жек Марітен каже, що виховання, це формування людини, або ведення формувального динамізму, в якому людина формується як людина.³ Н. Вельфель каже, що виховання є процесом, через який людина стає внутрішньо і зовнішньо пристосована до світу.⁴

Колись виховання уважали звичайним вишколом, просто механічним процесом з виразною ціллю і стандартними методами, от як вишколюється чи тренується коня або собаку. Таким самим тренуванням уважали колись і навчання дітей початкової грамоти — читати, писати і рахувати. Згодом люди почали трактувати виховання як щось більше ніж самий вишкіл — як процес зв'язаний із ростом і розвитком людини. Від коліски аж до гробу людина переживає постійні фізичні, інтелектуальні і духові зміни, тому й виховання почали дефініювати як зміну (модифікацію) людської поведінки, основану на гнучкості людської природи, внаслідок взаємодії з довкіллям. Але коли взяли до уваги, що виховання є двостороннім процесом, то його почали визначувати як **плянову взаємодію в рамках певної установи, придуманої для особливої мети, взаємодію основану на вірі в гнучкість (плястичність) людської природи, з вислідом, що дає бажану зміну поведінки виховуваної людини**.⁵

Більш загально, організоване виховання можна означати як **зміну людської поведінки в бажаному напрямі**. Ця зміна чи процес зміни може відбуватися в школі або в установі, яка бере на себе за це відповідальність.

Виховання називають іще „впливом старших членів суспільства на молодше“, але таким впливом може бути і, здебільша, є неофіційне (неформальне) виховання, яке часто означають не як свідому, а як випадкову зміну поведінки, яка може йти і в злому напрямі. Дуже бо часто старше громадянство певними своїми негативами впливає на молоде покоління зовсім несвідомо й непляново, наприклад, тим способом, що своїм життям у якійсь ділянці чи на якомусь відтинку, політичному, чи іншому — діє негативно на молоде покоління. Тому суспільно-громадське життя народу чи громади є дуже важливим виховним чинником, на який слід звернути особливу увагу. У нас на цей чинник не звертають ніякої уваги, а тимчасом він має дуже поважне виховне значення на доростаючу молодь, яка починає цікавитись громадським життям і приглядатись йому непомітно для нас. І коли вона бачить у тому життєві багато негативів, то й сама переймає їх, або зводить боротьбу з старшим громадянством, щоб побороти ті негативи. Та ні одне, ні друге для молоді небажане, так само як і для батьків, які завжди хочуть бачити своїх дітей, свою молодь, якнайкращою та якнайідеальнішою. Та це можливе лише тоді, коли старші будуть добрим

1 Plato, Laws, B. II, 653.

2 Pierre Marique. The Philosophy of Christian Education. N. Y. 1939. p. 36.

3 Jaques Maritain. Education on the Crossroads. N. Y. 1939, p. 317.

4 Norman Woelfel. Molders of the American Mind. N. Y. 1933, p. 51.

5 Dev Indar Lall & K. P. Chowdhary. Principles and Practice of Education. Delhi 1952, p. 9.

прикладом для своєї молоді, бо, як каже латинська приказка „*verba docent, exempla trahunt*“.

Накінець треба ще відмітити, що слово „виховання“ має в нас ще вужче значення як попереднє, або як, скажемо, англійське слово „*education*“. Звичайно, наше слово „виховання“ обмежується значенням до етично-морально, громадської, товариської та естетичної поведінки людини, а щодо набуття певного знання, то в нас уживається окремого слова „навчання“. Отже те, що в англійській мові називається „*education*“, в нас передається двома словами: виховання і навчання. Це настільки неправильно, що в суті речі саме навчання таких чи таких предметів є теж вихованням, бо весь той матеріал, який засвоює людський розум, тобто який людина вивчає, впливає на її поведінку не менше ніж ті чинники, що впливають на людські почуття і волю. Тому, на мою думку, вживання двох слів на одну і ту ж дію чи процес зовсім неконечне, бо наше слово „виховання“ так само як і англ. слово „*education*“ покриває оба поняття. Адже що більше людина навчається, то більше вона знає, то краще вона вихована. Речі, які вона пізнала, чи яких навчилася, допомагають, а навіть спонукують відповідно в житті поводитись.

Деколи в нас слово *education* заступають словом освіта, але воно не покриває поняття слова „виховання“ у нашому вузькому сенсі.

(Далі буде)

Матеріали до „Словника літератури“

Мгр. І. Боднарук / З ВИТОГО ШЛЯХУ НА МАНІВЦІ

(У 125-річчя народження Євгена Згарського)

Був час у Галичині, коли, здавалося, москвофільство затріумфує й придушить дорешти національне відродження, що його розбудила „весна народів“. „Зоря Галицька“ переживала важку кризу і „об'єднательний“ табір радів, що вона зовсім перестане виходити.

Але радість москвофілів була передчасна, бо з поч. 1855 р. редактором „Зорі“ став Микола Савчинський і повідомив, що „Зоря“ виходитиме далі. Що більше, він заповів, що „Зоря Галицька“ прибереться в нові шати, відсвіжитьсь: „скине шати і пуга чужі, а прибереться, як повинна, по руськи“. Савчинському з допомогою прийшли три молоді поети: **Платон Костецький, Ксенофонт Климкович і Євген Згарський**. Два останні, учні станіславівської гімназії, задріті творчістю М. Шашкевича і М. Устияновича, рішили пра-

цювати для української літератури та розбуджувати народовецький рух серед нашого суспільства. З тією метою заснували серед станіславівської молоді гурток „Руський Гелікон“.

Завдяки згаданим людям, громада народовців росла і міцніла, маючи в своїх рядах таких патріотів, як **Володимир Навроцький (Бузько), Омелян Партицький, Володимир Лучаківський, Олександр Барвінський, Корнило Сушкевич, Євген Желехівський (Соколик), Мелітон Бучинський, Олександр Огоновський та Андрій Січинський**.

Назва „Руського Гелікону“, заснованого 1851 року, пішла від К. Климковича. Великим ударом для гуртка було те, що основники його, Згарський і Климкович, скоро розійшлися. Але зв'язки між ними, не зважаючи на це, не переривалися до кінця

життя і виявлялися в постійній виміні листів.

Євген Згарський, один із гуртка „Руський Гелікон“, спадкоємець ідей великого М. Шашкевича й М. Устияновича — це несправедливо забутий сьогодні письменник. У 50-тих роках минулого століття був він дуже популярний як епік, а в 1855-56 рр. належав до тих кількох наших письменників, які репрезентували народівців у галицько-українській літературі.

Прийшов на світ у Чертежі біля Жидачева 23. грудня 1834 р. в сім'ї священика Якова Згарського. До народної школи ходив у Львові, гімназію скінчив у Станиславові, а в 1854-57 роках студіював історію й географію на Львівському університеті. Вчителював, спершу як суплент, а потім як іспитований професор у гімназіях Перемишля, Львова (двома наворотами), Тернополя, Бережан і Коломиї. Перервавши вчителювання в 1863 р., поїхав до Відня, де до 1865 р. слухав викладів історії, географії й філософії, склавши потім іспит з історії й географії.

Олександр Барвінський у „Споминах з мого життя“ згадує Згарського як свого професора української мови й пише про нього так: „Краєвий інспектор Амвросій Яновський у час візитації замітив кулішівку в учнівських задачах. За це перенесено проф. Гудика з Тернополя до Бережан, а на його місце прийшов і обняв у нас науку руської мови Євген Згарський. Він із більшим ще одушевленням учив руської мови, читав і критично-естетично пояснював нам поезії Миколи Устияновича (з видання Б. Дідицького) і Кобзаря Шевченка та закріплював нас до читання творів народних письменників, які ми діставали з львівської „Громади“ або також із Києва“.

Мабуть, за те саме покарали також і Згарського, бо вже по році, цебто в 1871 р., перенесли його з тернопільської гімназії до Бережан, а 1872 р. до реальної гімназії в Ко-

ломиї. В 1873 р. Згарський став учителем другої гімназії у Львові, де вчив аж до 1882 р., коли через недугу пішов передчасно на емеритуру.

Життя й творчість Є. Згарського можна поділити на два періоди: перший, до 1870 року, назвемо битим шляхом, другий, від 1870 р. до смерті — манівцями. В першому був Є. Згарський щирим українським патріотом, що спирався в своїй творчості на народних основах, цебто йшов битим шляхом, який вказав нашому письменству М. Шашкевич. Другий період життя й творчости Згарського — коли поет, зневірившись у народні сили й майбутнє нашого народу, приступив до „об'єднательного“ табору й почав писати чудернацьким язичієм у москвофільському дусі. Цим нагадує він Миколу Устияновича, яким так захоплювався ціле життя. Подібно, як і М. Устиянович, Згарський у 70-их роках минулого століття відвернувся від народівців і перейшов до москвофільського табору.

Вже як учень станиславівської гімназії, перейнявся Є. Згарський народолюбними ідеями. Багато до цього причинився його шкільний товариш і щирий друг Ксенофонт Климович. Обидва юнаки багато читали й цікавилися літературою, а найбільше подобалося їм приступання Маркіяна Шашкевича й Миколи Устияновича, що вийшли друком у I. і II. частині віденського „Вінка“. Обидва під впливом своїх учителів, Василя Ільницького й Михайла Полянського, почали ще на шкільній лавці писати вірші народною мовою, які давали до виправлення й оцінки згаданим учителям. Коли в 1849 р. учитель граматикальних клас у станиславівській гімназії, Г. Концер, казав учням перекласти на українську мову одну Шіллєрову баладу, то Згарський і Климович перекладали баладу так гарно, що Концер похвалив обидвох хлопців і заохотив їх перекладати інші балади Шіллєра. „Зоря Галицька“ у 1855 р. писала, що Згарський і

Климкович „допавшись Вѣнка годували юношеского духа у творамъ Николая и Руслана и трѣбовались въ самотворныхъ думкахъ и пѣсняхъ“.

Вже в 1850 р. вийшли окремою книжечкою перші віші Є. Згарського, які „Зоря Галицька“ з того року оцінила дуже прихильно. Після того почав Згарський помішувати постійно свої твори в „Зорі“, не тільки поетичні, але й прозові. Він став душею того видавництва й оживлював мертвечину, яка панувала в нашій літературі 1852—1853 років. Цим спровадив він наші просвітні змагання знову на той шлях, на який були ступили наші письменники в 1848 р. І цій програмі залишився він вірний до кінця 70-тих років. Йому допомагав у видавництві Платон Костецький і писав для „Зорі“ ліричні й епічні віші. Деякі з них видав у Львові 1862 р. латинськими черенками. Але Костецький став скоро польонофілом, що видно й у його творах, нпр., у вступі до своєї збірки поезій він помістив вірш „Nasza mołyтва“, який починається від слів:

„Wo imia Otca i Syna —
To nasza mołyтва:
Jako Trojca, tak jedyna
Polszcza, Ruś i Łytwa.“

Коли вчитель тернопільської гімназії Омелян Партицький увійшов у ближчі взаємини з П. Кулішем, забезпечив собі його літературну допомогу та взяв провід у видаванні „Правди“, приєднав до літературної праці також директора гімназії Василя Ільницького, адвоката Волод. Лучаківського і професора Є. Згарського. Згарський і Климкович зійшлися у Львові з Федором Заревичем, і всі три створили дружній гурток, який дав початок першій українській народовецькій громаді у Львові, заснованій на зразок київської. В них зродилася думка видавати літературний часопис у народній мові під назвою „Вечерниці“. Редактором став Ф. Заревич і розпочав працю над „Вечерницями“ з днем 1. II. 1862 р. З цією грійцею заприязнилися Волод. Шаш-

кевич і Данило Танячкєвич і в цей спосіб перша народовецька львівська громада побільшилася. Осип Федькович, який жив тоді в дружбі з редактором „Слова“ Б. Дідицьким, похвалив у листі до нього думку тих молодих людей видавати літературну газету в народній мові.

Отже, заслугоє Є. Згарський, щоб сьгоднішні покоління згадали його хоч би тому, що був він одним із заслужених „вечерничників“ і членом першої народовецької громади у Львові.

На жаль, після 1870 року той гарячий колишній народовець відвернувся від українців і приступив до „об'єдинителів“. Колишній співробітник „Зорі Галицької“ і „вечерничник“ забув про ідеали юних літ, якими так захоплювався в школі і в першій половині свого життя. Був талановитою людиною і як письменник подавав великі надії. Та вони не здійснилися, бо майже водночас із переходом до „об'єдинительного“ табору зник і талант Згарського. По 1870 р. відвернувся і від народної мови та почав писати „язичієм“. Цікаво, що сталося це майже рівночасно з умовою недугою, на яку письменник захворів. Його твори, писані „язичієм“, не мають ніякої вартости. Щоб побачити зміни, які зайшли в мові Є. Згарського після 1870 року, вистачить порівняти перше видання його прозового твору „Народна філософія, списана по народним пословицям“, друкованого у „Правді“ I, 1867 року, з другим виданням того ж твору, що вийшло 1873 р. в Коломиї. Останнє має наголовок „Народная русская философия. ведля пословиць и приповѣдокъ“. Тут уже змінив Є. Згарський правопис і мову та пише на „книжний“ лад.

Сумно закінчив Згарський своє життя. Коли він занедужав психічно, шкільна влада післала його передчасно на емеритуру. Згарський тоді виїхав до Відня, де й помер з кінцем січня 1892 року, на 58-му р. життя.

Друкуватися почав 1854 р. в „Зорі

Галицькій“, в той час, коли її почав редагувати М. Савчинський, а Згарський був його головним помічником. У числі 51 „Зорі“ того ж року появився його вірш „Бувай здоров!“. Написав досить багато, передусім дрібних ліричних віршів, які друкувалися по тодішніх часописах, а в 1877 р. вийшли окремим виданням.¹ Крім того писав балади, дві більші поеми, „Святий вечер“ і „Маруся Богуславка“ (обидві видані у Львові 1862 р.) та прозові твори (оповідання, студії про народну філософію, критична оцінка „Неофітів“ Шевченка тощо).

З його віршів друкувалися такі: До „Правди“ (Правда, I, 4), До любови (там же, I, 9), Ковалеві (там же, II, 2), О будьмо чисті! (там же, II, 3), Найдений скарб, переклад з Гете (там же, II, 28), Пісня про дукати, переклад з Гайне (Учитель, 1862), Ах, як же в світі не жити (Антологія руска, збірник найзнаменитших творів руських поетів, видане товариством академічного „Дружний Лихвар“, Львів, 1881), Нескаянимъ (1863), Другови (Зоря Гал., 1858), Крила, Рожа, Братчики, Івась, Коби то, На Новий Рік, На стирийських Альпах, Новоженцям, Поворот до дому, Прометей а правда, Вдохновеніе, Над криницею. Сон Войслава (всі з 1865 року), Безбожна Орина, Грушка і невдячна фасоля. Де ділась червінци, Мудрий рибак (усі з 1871 року).

Крім згаданих двом поем, написав Згарський ще поему-баладу „Ворожка“, що друкувалася в „Зорі Галицькій“ 1855 р., поему „Омелія“, друковану 1876 р. і „Дума Дамянова“, друковану в „Зорі Галицькій“ 1855 р.

Заголовна карта поеми „Маруся Богуславка“ була: Маруся Богуславка, поема Евгенія Згарского. Львовъ. Типомъ Института Ставропигійского, 1862, 16°, сторін 54. Ця поема, побіч

¹ Поезії Евгенія Згарского. Львовъ. Накладомъ автора. Зъ печатнѣ Института Ставропигійского, 1877, 16°, стр. 109+1. Цѣна 30 крайцаровъ.

„Святого вечора“, може, найкращий твір Згарського. В основу поеми лягла відома нам дума про попівну Марусю Богуславку, бранку турецького султана, яка на Великдень визволила з неволі 700 козаків-невольників, а сама залишилась у неволі, бо побусурменилась. У поемі, крім Марусі, виступає турецький паша, козаки-невольники, Марусин батько, брат Тишко, баба ворожка й потурчена бранка Сади. Маруся вбиває пашу й визволяє 300 козаків, а серед них і свого брата Тишка. Але сама падає жертвою помсти, бо вбиває її заздрісна гуриска Сади. Визволені козаки забирають із собою тіло Марусі й ховають її серед широкого степу. В закінченні поеми старий Еджем, ставши ченцем, молиться на могилі своєї дочки.

Ця поема є свідомством колишньої боротьби Згарського проти всяких перевертнів, що відрікалися рідної мови й літератури.

Твори Згарського „Ворожка“ та „Чернець опока“ вважалися в 50-тих роках минулого сторіччя знаменитими творами.

В поемі „Святий вечер“ зобразив поет вдачу галицько-українського простого народу. Виведений тут тип злобною людини, Луць Костик, якому автор протиставив праведного дяка, Луку Денишака. Вихованок Денишака, Остап Погорайко, покохав племінницю Луця, Зосю.

Твір мав бути ідилею, але це Згарському не вдалося. Гарні в нім є ті частини, де поет показав народні звичаї.

„Зоря Галицька“ з 1855 р. так висловилася про вірші Є. Згарського: „Його вірші легкі, любі, образ завжди певний, а нераз нескудная мірка паприки ся знаходить, як в „Свѣрщику“ і „Поета на воздушнім кони“. По моєм мнінію он найглубше припал к геніеві поезії руской, не стираючи красок образованости, як видко в „Ворожцѣ“ і „Думѣ Дамяновой“.

„Свѣрщикъ“ — це алегорія. Зміст вірша такий: З-за Збруча зайшов до

нас цвіркун і одинокий усе цвіркає.
Не міг собі ніде знайти притулку. Аж
раз надійшов якийсь учений, що ду-
мав на самоті про чистоту мови. За-
думавшись, він заснув, а цвіркун за-
ліз йому до вуха, а далі в голову...

„І від тогди не чути го коло води,
Та свіркотит замість в рові
Тепер в ученій голові“.

А оце зміст вірша „Поета на воз-
душнім коні“, що був друкований у
„Зорі Галицькій“ 1855 року: Поет
осідлав коня, щоб ним їздити й діста-
тися високо. Овес для нього купив
аж у Росії. Вірш кінчається словами:

Ой, не буде твій кінь тя долго нес,
Колись му їсти дал такій овес!

Щоб ближче познайомитися з
творчістю Згарського, подаємо ниж-
че текст або скорочений зміст деяких
його творів. Ось текст вірша „Лю-
бов“, що був друкований у „Зорі Га-
лицькій“ 1855 року:

Вже край могили схоплена
Невіста матенька судьбов
Дітьми видалась опущена, —
Мертвіла — і ожила знов.

І що ж невісту на сконаню
Спасло від скорой коньчини?
Праотців дух в скуднім преданю
вірні їй з любви сини.

А оце вірш „Співакови“, друкова-
ний там же в тому ж році:

На Дністрових берегах
Вітер свище по лугах.
Ей співаче без розуму!
Не співай лиш руску думу:
Для порожних дун
Шкода звучних струн.

А співак наморшив бров,
Черкнув в струночки руков,
Віщим духом прошиб свари,
Бачив сонце споза хмари.
Чей утихне бій —
Нуж бандурку стрій!

Там же друкувався вірш „В Бозі“:

Кріпкий на віковім престолі
Ти, Господи, рядиш цілий сей світ.

В Твоїх руках є ткань моєї долі,
Кінця без Тебе і начала ніт.
Ніт поняти, Боже, Твій огром.
Я порох стану, з глини уліплений,
Я син недуги, страстей і обмени.

Свят! Свят еси, Отче, всемогучий
Боже!

Твій світлий блеск затьмив мене.
Недужна сила що ж без Тебе зможе?
Короткий ум без Тебе що ж пічне?
Подобен я лише в Твоїй подобі —
При Тобі лиш свободен і щаслив!

До кращих віршів Згарського на-
лежить переклад з Гайне „Де ділись
червінці“.

Скажіть мені, зірки ясні,
Де червінці ділись красні?
Чи гуляють там з рибками
Золотими, по ручаю,
По глибокім по Дунаю?
Чи на синім небосклоні
Межи вами, зіроньками —
Чи лиш світять в ночі,
Хто числити гроші хоче?..
О червінці наші красні,
Ви не там, де зірки ясні.
Ні між райскими пташками,
Золотими рибочками,
Ні цвітками ви зацвили...
Ніт, в калитку вас зашили,
В скринях у тайних кімнат
Кріпко в нігтях вас держат! —

У дусі романтичному написана
„Безбожна Орина“. На Поділлі в не-
ділю рано дзвонять дзвони, люди
йдуть до церкви. Одна тільки Орина,
замість до церкви, пішла нажати тра-
ви для корови. Вона втялась у руку
і нараз став перед нею „дідо горба-
тий, мов свят Никола, стар, борода-
тий, який сперся на костур і сказав
грізно:

„Нехай лишають тя сили —
Щоб ти лежала сім літ в недузі
Й живцем в недузі зогнила!
А коли хочеш бути при силах:
Сім літ бись двоє дітей кормила
Й носила сором на твари!
Кажи, котрої хоч кари?...“

Грішна вдовиця зраділа, що дід
змінив їй кару і вибрала другу. Тіль-

ки подумала, а дід уже щез. Ледве піднеслася, почали її ссати огидні діти, обвившись кругом її тіла. Вертаються люди з церкви, Орина несе при грудях двох синів „довгих як два вельможі“. Соромно їй іти додому й показатися людям. Кінчається баяла-да словами:

„Знайте, невісти і мужі:
Кормить Орина два вужі...“

Любов до природи й радість життя є змістом ідилії „Ах, як же в світі не жити!“: Під вечір навесні немічний дідусь радіє, що зацвіли квіти й трави. Сів він під липою, а дитина біля нього збирає первістки. Дивиться дід на внучку й каже слабим голосом: „Ходи до мене, ти сирота, бо я вже незабаром умру. Нема кому притулити тебе до грудей“. А внучка відповідає: „О ні, дідусю. У землі хробаки. Вам Бог не дасть умерти. Я набирала гарних квіток, кому ж їх дам, як вас не стане?!“ Дівчатко кинулось на коліна дідові й щиро його обняло. Забув дід про старість і муки та сказав: „Ах, як же в світі не жити!“

В перекладі з Гете „Найдений скарб“ чоловікові, що шукає в землі скарбу, являється янгол і каже: „Бог з тобою! Лиши цю роботу й запам'ятай собі оцю науку:

Не рий ту за сокровищами,
Нема їх, ні, — працею, роби!

А ось зміст трьох байок Згарсько-го: „Грушка і невдячна фасоль“, „Премудра теличка“ і „Мудрий рибак“. На одній грядці виросла грушка і фасоль. Фасоль не мала тички й просила грушку: „Прихили до мене хоч одну галузку, бо інакше зов'яну, поки осінь прийде“. А молода грушка була ще тонка й відповіла: „Добре, хапайся вершка!“ Вона зігнулася, а фасоль її вчепилася. Просила потім грушка фасоль, щоб трохи її пустила, бо воза не може випростуватися. А фасоль гордо відповіла: „Я була низенько, високом усіла...“ Тоді подумала собі грушка: „Ей, милий мій Боже! Стережись кожний, що нужду вспоможе“. Прийшла осінь і

фасоль зів'яла, а грушка далі залишилася серед поля грушкою.

Друга байка появилася 1855 р. у „Зорі Галицькій“: Господар вислав теличку до міста, бо не мав хліба, ні тіста. Але, не продавши її, привів назад додому. Прив'язав до жолоба й дав сіна. Але теличці не в смак сіно. Побачив це віл і сказав: „Якось ти сінце не до смаку!“ На те теличка: „А хто ж би міг їсти таку млаку!“ „Тось дуже спаніла!“ — сказав віл. „Бо я місто бачила!“ — відповіла теличка.

Кінчається байка таким моральним сенсом: „Так сказала б неодна сільська відданиця. Ба, ще найдуться такі і корови, щоби так також сказали волови!...“

У третій байці мова про рибалку, що задумав інакше ловити рибу. Він по заході сонця запалив околів і всі риби, думаючи, що засвітило сонце, кинулись до околоту. А з цього наука:

„О, стережіться, молодці!
Такі саміські рибачи
Найдуться також і у нас —
О, стережіться, поки час!

Зміст вірша „Плавба“, в якому пов'язав Згарський світ фантастичний з реальним: По морю плив малий човен, а на нім спав юнак. Чарівний спів русалки принадує його: „Ось мій острів, приплив до мене, а будеш щасливий!“ Юнак приплив до острова й кинувся в обійми русалки. В розкошах проминула йому там весна. А коли прокинувся зі сну, все щезло: і золотий палац, і русалка, і острів. І плив далі малий човен, кидали ним розбурхані хвилі, а на човні хворий юнак збирав останки сил. Розбився човен, кипить розбурхане море. Як же юнакові добитися до берега? Але ось надплив малий „злом“ і він його вхопився. І хоч ударив лютий грім, спасла юнака незнана сила. Дістався до пристані й там утомлений заснув.

У поемі „Ворожка“ мати йде до ворожки, щоб дістати для дочки чарзілля. А це зілля наробило багато лиха, бо милий дочки не вернувся до-

дому з чужини, а дочку присилувала мати вийти за багача. Але після вінчання стукає до дверей дух Степана, щоб звінчатися з нареченою. Мати йому каже:

„Плідна грушка не билина,
Моя дочка не дівчина,
Іди ж тепер в білий світ!“

А на це дочка:

„Я просила, мамо, щоб ви не йшли до ворожки,
Тепер дайте мені чотири дошки“.

По цих словах упала мертва. Твір кінчається словами:

В темерові є могила,
На могилі крест дубовий,
Коло креста рута цвила,
А під крестом сон гробовий.
Ой погасне
Сонце ясне,
Світ зійдеся весь поволи.
Не поверне доч ніколи!

Вірш „Другові“, що складається з п'яти строф чотирорядкових, мабуть, звернений до Кс. Климковича. Тут поет каже:

Словом рідненьким будемо все шли,
Чей на наш голос найдут ся Орфеї!

У „Зорі Галицькій“ 1855 р. друкувався вірш „Мудрий садівник“. Був великий сад, а в нім молоді парості. А доглядав саду не рільник, а вчений садівник, що з книжок вивчав садівництво. Він усе „щибав

буйні листки, щоб не здичіли паростки“. Скінчилося на тім, що парості незабаром усі повсихали.

„Про шож учений садівник,
Коль сад рости природно звик?“

У розвідці „Деякі вірування руского народа в давнійших і теперішних часах“ такі розділи: I. Віра в богів (1. Хорс-Дажбог, 2. Перун, 3. Золота баба і Язя, 4. Чорнобог); II. Віра в духів (1. Русалки і топельники, 2. Духи лісові, польові і домові, 3. Повітря); III. Люди а звірі.

Писав Згарський також на літературні теми: 1. Доповідь про українську літературу, виголошену 1862 р. на відкриття „Руської Бесіди“ у Львові, 2. Неофіти Т. Шевченка, критична оцінка (Правда II, 19-23), 3. Понехайко (стаття поміщена 1877 року в „Повѣстяхъ для рускихъ селянь и мѣщанъ“).

Критичну оцінку „Неофітів“ Згарського ще й нині не один українець прочитає з приємністю.

Велика шкода для української літератури, що Згарський зійшов із битого шляху на манівці та занапастив свій талант. Був у нього поетичний хист, була й гаряча любов до рідного народу, але не було віри в свій нарід і витривалости. Цей брак віри в себе і в свої сили прикметний, на жаль, і багатьом сьогоднішнім українцям, які, потрапивши в інші умовини, відступають від своїх давніх ідеалів.

Михайло Островерха / БЕЗТАЛАННИЙ МУЗИКА 1860—1960

Таким був Гуго Вольф. Своїми творами — геніяльний. Всі його твори, це глибина сантменту, багатство й краса виразу, проникливість тону. Але він мало відомий, майже невідомий. Тому по-українськи й можна назвати його безталанний.

Народився Гуго Вольф 1860 року у Віндшгрец, в Австрії. Його батько

мав гарбарню. Родина Вольфів була велика, й усі в родині мали вроджений нахил до музики, так що дома вони влаштовували собі концерти. Гуго навчився грати на фортепіані й на скрипці таки у свого батька. І хоч він вже з дитячих літ виявляв небувалий порив до музики, то батько не хотів його дати до консерваторії.

Проте, в 1875 році батько погодився на його прохання, й Гуго поїхав до Відня, до своєї тітки Катерини Вінценсберг, де й записався на консерваторію. Тут він перевищував своїх учителів. То його приятелі, підшившись під його ім'я, вчинили один немилий дотеп, за який його і викинули з музичної школи. Прийшли роки терпіння, духових і матеріальних. Лиш найкращі приятелі спомогали Гуга. Його композиції з того часу лиш фрагментарні, бо із суворою авторитикою він не надавав їм великої вартости. Приятелі ж шукали йому праці в музичних колах, щоб міг він якось прожити. Врешті знайшли для нього працю в зальцбурзькій опері — „другий професор оркестри“. Та по двох місяцях його з цієї праці звільнили: замість вести вправи хору до опер, що мали йти на сцену, Гуго викладав своїм хористам про Р. Вагнера, яким до безтями захоплювався. Почав він учити музики приватно. В літі, 1882 р., написав першу пісню „Маусфалленспріхляйн“, до слів Маріке; це було в Маєрлінгу. В 1883 р. скомпонував симфонічну поему „Пантесілеа“, за Гайнріхом Кляйстом. У 1884 р. став критиком у „Сальонблят“, але не на довго, бо за свої суворі осуди, зокрема супроти Брамса, стягнув на себе загальну ненависть. Імовірно, ця його неприхильність до Брамса спричинила його невдачу в музичному світі раз на завжди. З несподіваною смертю батька, Вольф від 1887 р. зовсім припинив діяльність критичну, але з нестримною силою почав давати нові твори. У році 1888 він написав 43 пісні впродовж 41 днів; а до того ще 21 пісень до слів Айхендорфа. В лютому 1889 р. він заявив, що написав 50 пісень до слів В. Гете. Це був у нього найплодовитіший час. У березні 1890 р. скінчив „Книжку еспанських пісень“; далі пішли пісні до слів Готфріда Келлера, а в листопаді 1890 р. композиція „Першої збірки італійських пісень“.

Був він нечуваної музичної напруги, коли находився у приятелів,

на самоті у них: 150 пісень написав у Перхтольдсдорфі, 55 у Деблінгу, 29 в Унтерах над Аттерзе. За своє життя він написав в одному дні по дві пісні тридцять чотири рази. До цих пісень треба зарахувати відомі „Пісні слона“ й „Огородник“. Довгими роками шукав за лібреттом до опери. Врешті натрапив на такий текст, якого шукав: новелу „Триріг“ Педра Аляркон. Почав писати цю оперу в Перхтольдсдорфі, 1. квітня 1895 р. і 9. липня цього ж року закінчив композицію на фортепіан. А потім, у Маєн (Тироль), замкнувшись на самоті, удосконалив партитуру цієї опери, яку назвав „Наставник“. Віденська опера відкинула цей твір; те саме сталося в Берліні і в Празі. Щойно в Мангаймі ця опера була виставлена 7. червня 1896 р., з великим успіхом. Два роки пізніше цю ж оперу ставили й у театрі в Штрасбурзі.

Хоч Відень не любив Г. Вольфа, але він любив Відень. На 36 році життя він при допомозі приятелів поселився на постійно у Відні. Тут на протязі сімох днів написав, у 1897 р., три пісні до слів Мікельанджеля й почав працю над новою оперою „Мануель Венегас“. Коли Густав Малер став артистичним директором Віденської опери, тоді Вольф, який знав Малера особисто, приніс йому свою оперу „Наставник“. Малер обіцяв, що виставить її на сцені. Але Вольф даремно ждав на появу своєї опери на сцені. Це був найжахливіший удар у його життя. Недуга, що мала його вбити, виявилась несподівано, вночі, коли він у запалі писав перші сцени нової опери. Все таки, початок цієї опери він загравав перед своїми приятелями — чудово, зворушливо і з сильним виразом. Це було 19. вересня 1897 р. у Медлінг. Скінчивши графіти, заявив, що його іменували директором Віденської опери. Ці слова зморозили його приятелів.

Спочатку, коли він вийшов з лікарниці, не хотів нікого з приятелів бачити. Не хотів бачити й місяця, де колись жив. Поїхав лише до рідної хати, до матері, відвідати її. І зараз же

виїхав до Італії. З Італії поїхав до родини Кехер, які запросили його до себе над озеро Траун, де він знайшов відпочинок і спокій. Незабаром знову прийшли напади божевілля, і він хотів покінчити самогубством. Прийшовши до свідомости, сам попросив, щоб його примістили в заведенні для ймово хворих. Там стан його здоров'я погіршився, і він помер 22. лютого 1903 року, на 43-му році життя.

Скарбниця, композиції й пісні Гуго Вольфа, мало відома, і не лише в нас, а взагалі — в культурному світі. Відень прихилився до нього аж по його смерті. Сьогодні в Відні існує міжнародне товариство його імені.

Колись, либонь уже тридцятьп'ять років тому, зза верха Маляви непомітно здіймались сутінки і, несучись до рожевого гомону сонця у заході, стелились м'якими килимами по лісах, по ярах, по Лузі й Любіжній, а з поривного молодого серця, з чистої душі рвалась у простори пісня Гуго Вольфа: „Ібер Нахт, ібер Нахт“, і на теплих крилах мрій та ніжности акомпаньяменту Гісі творило болючу тугу молодости.

ПОХОРОН ПАСТЕРНАКА

Вістка — спізнена, але цікава. На весні цього року помер у Совегах письменник, нобелівський лавреат Борис Пастернак, автор голосного роману „Доктор Живаго“. Ані про його смерть, ані про його похорони не було вістки ні в часописах, ні в радіо, бо це була „персона інграта“. Сказав він забагато правди, і офіційні кола бойкотували його — так хоче пролетарська диктатура. А проте, на похорон Пастернака прибуло понад 1500 людей — приятелі, знайомі, нарід. Приїхали, як подає один кореспондент до Відня, „молоді інтелектуали“ з Ленінграду, Києва, Мо-

скви. Поховали Пастернака в малій місцевості, де він і жив, в Переделкіно під Москвою, „в тіні церковної бані, в могилі, що її викопали на цвинтарі в підніжжі двох великих дерев“. На похороні був також найстарший московський письменник, як подає кореспондент, Костантин Пастовський — єдиний, що під час спору з приводу нагороди Нобеля для Пастернака, став по стороні Пастернака. Труну Пастернака несли приятелі на раменах, змінюючись. Надмогильне слово мав відомий критик Владімір Асмос. Між іншим, він таке сказав: „Лиш деяких письменників можна порівняти з Пастернаком щодо чистоти й чесности переконань. Це не важне, яка була наша постава до нього, це не важне, в який спосіб ми його осудили. Він був зразком того, як письменник повинен боронити свою власну думку. Поки буде існувати московська мова, його ім'я залишиться в історії нашої культури, як одного з наших найбільших письменників. Він не вірив у мистецтво для мистецтва, але знав, що його обов'язком говорити до сучасників, дискутувати з ними про шляхи, якими треба йти. Але він не виступав проти влади. Лиш одної основної речі не прийняв: що сила може наставити людину на щось добре й нове. У цьому він був, як Толстой, і як Толстой був фальшиво зрозумілий. Був вельми вимогливий до себе самого й до своїх друзів-письменників. Ніколи не терпів мірноти й опортунізму. А один із юрби, на цвинтарі, піднесено крикнув: „Ми, що віримо у життя вічне, знаємо, що Пастернак завжди житиме в наших серцях, а його твори в нашій душі!“ На ці слова залунали довгі й бурхливі оплески приявних. — На могилу Пастернака — як подає європейська преса — постійна прибувають гурти відвідувачів . . .

Галина Журба / ПРО „АНГЛОМОВНУ АНТОЛОГІЮ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ“

Наш сіренький український овид освітлюють вряди-годи несподівані феєрверки-курйози, на жаль, рідко коли позитивної якості. Появився був недавно проект пам'ятника Шевченкові в Вінніпегу, і виникла біля нього ціла конкурсова коломийка. Пам'ятник цей — річ важливого для нас значення. В людей такі речі обдумуються добрими, коли не першорядними, майстрами, виношуються довго в творчій уяві мистця, постають із бажання зробити якнайкраще, але постають не з заробіткових мотивів, а з мистецьких, і потім вибирається найкраще з найкращого. Це тоді і там, де діють великі національні й мистецькі амбіції. В нас ні великих національних чи мистецьких амбіцій, ні великих майстрів, ні великої волі бажання дати справді щось велике й достойне великого народу. Замість великих майстрів, маємо „геніїв, замість великих амбіцій, маємо маленькі гешефти (розуміється, особисті). Все геніяльно імпровізоване, просто з рукава, на коліні. „По-геніяльному“! Ціле щастя, що наша сіренька сонлива суспільність часом прокинеться із своєї заспаної байдужості і зареагує на такий вияв „геніальності“, навіть проти диктатури „босів“, на диво енергійно й однодушно. І якби не ця особливість нашого суспільства, то на вінніпезькій площі перед парламентом так би й посадили якусь понуру мацапуру замість Шевченка, і представляла б вона перед широким світом нашого справжнього Генія і сорокмільйоновий наряд поетів, мистців, співців, музик і танцюристів, а також „геніїв“ у вишиваних сорочках, грайморських штанах, в баранячих шапках та вінках. А так... хто зна... Може під тиском прочуханих спросоння земляків чи пак громадської opinіi нашим майстрам долота і вадься вистругати з матнистої мазниці щось подібне на Шевченка.

Але ось знову веселий курйоз:

„Англомовна антологія української прози“. В 204 числі „Свободи“ читаємо: „...Один з найбільш заслужених (де і в чому? — Г. Ж.) наших піонерів-діячів на американському континенті, бувший посол до канадійського парламенту Михайло Лучкович приготував до друку антологію української прози в англійській мові“.

Хто скаже, що це непотрібне, некорисне, хто не привітає цей гарний задум! Познайомити англомовний світ із творчістю українських письменників, розкрити перед ним бодай рубець нашої духової культури, нашої творчості, нашого думання, світовідчування й світоуявлення, це значить здобути в тому світі ще одну дуже потрібну позицію в зацікавленні нами і нашою справою, в прихильності до нас і симпатії до нас, як народу. Це річ не блаженка.

Люди, що ставлять собі таке завдання, напевно знають, чого хочуть і що роблять, а бодай повинні знати. Декілька добрих і сумлінних знавців нашого письменства, з добрим літературним смаком, які знають і смаки кращих чужинних читачів, мали б вибрати щонайкраще з найкращих наших письменників попередньої і сучасної доби, залишаючи зовсім набобі авторів друго- і третьорядних, і мали б дати добрим літературним перекладачам перекласти на англійську мову. Аджеж іде про показ найкращого, що маємо, бо в цьому сенсі і ціль всяких антологій.

Теоретично виглядає, що ініціатори задуманої антології зовсім свідомі цього завдання, бо в згаданій статті так і пишуть, що „провідною думкою в цьому доборі було включити в антологію кращі зразки української прози, які як у мистецькому, так і в ідейному відношенню, з одного боку характеризували б український наряд, а з другого виявляли б схожість українських ідеалів з великими ідеалами інших народів та були б українським вкладом у світову

скарбницю“ (підкреслення моє — Г. Ж.).

З цього бачимо великий розмах та амбіції видавців і редакторів задуманої антології. Очевидно, що з такого підходу до поважної справи можна тільки невимовно радіти. Але далі читаємо перелік авторів, які мають увійти до антології і дивуємось: У згаданій статті далі читаємо:

»Мавши все це на увазі, до Антології заплановано включити: Марка Вовчка „Лимарівна“, Івана Франка „Малий Мирон“, Михайля Коцюбинського „Поєдинок“, „На камені“, „Сміх“, Ольги Кобилянської „Природа“, Модеста Левицького „Погана дорога“ і „Страшна ніч“, Лесі Українки „Розмова“, Василя Стефаника „Новина“, „Вона-земля“, „Злодій“, „Сини“, Леся Мартовича „Відміна“, Богдана Лепкого „Цвіт щастя“ і „Дідусь“, Марка Черемшини „Злодія зловили“, Винниченка „Голод“, Аркадія Любченка „Кров“, Юрія Клена „Пригоди архангела Гавриїла“, Миколи Хвильового „Я“, Григорія Косинки „Фавст“, Юрія Липи „Петька Клиш“, Юрія Яновського „Подвійне коло“, Олександра Довженка „Незабутні“, Леоніда Мосендза „Людина покірнa“, Анатолія Курдидика „Три королі й дама“, Олега Лисяка „Дієнбієнфу...“, Б. Нижанківського „Я вернувся до свого міста“, І. Смоля „Дівчина з Вінниці“, Івана Керницького „Стара газета“. Всі ці оповідання, за винятком новел Косинки, Липи, Яновського, Смоля, Довженка, — пишеться далі, — вже були друковані в перекладі в „Українському тижневику“...«

Добором матеріалу до „Антології“ займалась, як уже згадано, редакція „Свободи“, а саме: ред. Богдан Кравців при співпраці д-ра Луки Луцеза і ред. В'ячеслава Давиденка. Деякі із включених уже в проект Антології є ще предметом розгляду й обмірковувань.

Це головні місця згаданої статті А. Драгана у „Свободі“ (ч. 204, 1960).

Скажіть, будь ласка, чи не справжній це фаєрверковий курйоз? Із

поважного й великого задуму виходить отакий собі пшик, наче глум із самої справи, з українського письменства й українського загалу. Мала б бути зроблена корисна для нас справа, а виходить ще одна компромітація. Бо які, наприклад, ідейні й мистецькі цінності має таке оповідання, як Лисякове „Дієнбієнфу“, що ні темою, ні мистецьким рівнем, дарма, що воно нагороджене літературною нагородою, ні ідеєю не підноситься понад пересічний рівень другорядного письменника. Та справа зрештою й не в тому, але відколи то Лисяк — для прикладу кажу, — засів на літературному Олімпі поруч Стефаника, Коцюбинського, Черемшини та інших корифеїв нашої прози? Можна собі уявити міну чужинного читача, якому доведеться читати цю „антологію“ кращих зразків української прози як у мистецькому, так і в ідейному відношенні, що має характеризувати весь нарід і все наше письменство. Не говорю вже про не дуже вдалий підбір творів попередньої доби — за деякими винятками, — бо ж давати чужинному читачеві антибольшевицького світу М. Хвильового „Я“, що й серед українців має дуже хитку, а радше спірну опінію, то годі сподіватись, щоб на того читача вона зробила будуюче враження, де виступництво українського чекіста перед окупаційною большевицько-московською владою доходить до того, що він матір свою убиває, щоб цю владу переконати в своєму безконечному рабському запродавстві. Та й Стефаників „Злодій“ із жорстокою і премедитаційною розпратою українських селян із злодієм, з цілим церемоніалом перед убивством, не викличе симпатій англомовного читача до наших селян і нашого народу, з якого і так усі роблять різну-погромника.

Але й решта матеріалу, за незначними тільки винятками, не найкраща. Чому не „Маруся“ М. Вовчка, яка завжди захоплювала французів і постійно входить у шкільні французькі хрестоматії, як зразок героїч-

но-романтичної літератури? Чому немає нічого з Кулішевої прози і з Федьковичевої, коли вони зовсім не гірші від, наприклад, другорядного письменника М. Левицького, якого редактори непотрібно включили в „Антологію“, чому немає нікого з представників нашого романтизму, чому немає хоч би одної речі з великої все таки спадщини письменників-реалістів — це ж наша клясика як-не-як, чому нема хоч би одної речі єдиного представника в прозі модерністів-символістів, М. Яцкова, чому нема А. Теслена й Ст. Васильченка, коли вони кращі представники прози кінця 19 і початку 20 століть, і чому в „Антологію“ входить Леся Українка, якої незначна прозова творчість цілковито не характеристична для нашої прози. Леся велика в своїх поезіях, драматичних поемах і поетичних драмах, а проза її не характеризує ні її самої, ні української літератури.

Включені до „Антології“ речі Мосендза, Довженка, Черемшини, Клена щонайменше дискусійні, коли не другорядні. А проза Клена так само характеристична ні для його творчості, ні для української прози. Це так само принагідні, хоч і гарно написані автором твори експериментальні, і ваговитість Клена зовсім не в прозі, а в поезії. А всяка антологія — це збірник вибраних творів, тобто вибір творів, які мають дати читачеві уяву, бодай приблизно, про загальний характер письменства, про його цілість чи бодай про якийсь період або напрямок. Яке уявлення про українську літературу взагалі, а про сучасну зокрема може дати чужинцеві згадана тут збірка принагідних газетних оповідань, якими заповнюються підвали газет і які до літературного мистецтва зачисляються хіба лише умовно. І як таки така собі збірка може називатись „Антологією української прози“? Ставити, нпр., Смолія на рівні поруч з Коцюбинським та М. Черемшиною, це таки занадто відважно. Міг би собі кожний із цих авторів бути Бог знає який

придворний писатель „Свободи“, але до Антології їм ще трохи зарано. Хай ще трохи почекають і попрацюють, колись прийде і їх черга. Покищо вони англomовному читачеві не мають що цікавого сказати. І кому хочуть видавці цієї антології заїмпонувати? Збірка, яку „Свобода“ готує, може собі називатись „антологією“ „Свободи“, але не „Антологією українського письменства“. Курйозність цілої цієї справи, чи пак заповзяття, за яку береться „Свобода“, викликає просто обурення. Виходить, що ініціаторам і видавцям цієї „антології“, цілком не залежить на виданні доброї української книжки для чужинців, тільки хіба на самореклямі, що ось то, мовляв, що ми робимо! Бо що це за мотив, наприклад, для солідно задуманого видання, яке претендує на назву антології української прози, що більшість включеного матеріялу друкувалася в англійській мові в тижневику. Може це мотив для „бизнесу“, але не для якості книжки. Те, що відповідає вимогам газетної лектури, не мусить бути літературою.

У зв'язку з цією так званою „антологією“ насуваються деякі аналогії. Для большевиків історія України починається від збомбардування Києва бандами Муравйова в січні 1918 року та від окупації України большевиками. Література наша там випатрошена з усіх національних елементів, начинена большевицькою агіткою, за винятком, може, декілька кращих творів, також не вільних від цього. Тут же, у так званому вільному світі, маркований критик Державин інформує читачів англomовного „Юкрейніан рівью“ у Лондоні, що сучасне українське письменство на еміграції, це Емма Андіївська, Віра Вовк та Ю. Тарнавський, а панове із „Свободи“ обмежують сучасне українське письменство до Лисяка, Курдидика, Смолія і Керницького. Отже, що це — свідоме заперечування сучасного українського письменства, фальшування дійсности й обдурювання читачів англomовного світу?

Всі українські сучасні письменники, що віддали своєму письменству своєї таланти, свою мозольну працю, просто своє життя, раптом десь зникли. За чародійним помахом „Свобідної“ палички зникли з нашої літератури Катря Гриневич, Михайло Івченко, В. Підмогильний, В. Домонтович, О. Слісаренко та багато-багато інших із тих, що вже не живуть, а з тих, що ще живуть і працюють — не випадково й принагідно, а серйозно й постійно — зникли такі, як Докія Гуменна, Улас Самчук, Василь Чапленко, (Галина Журба — прим. редакції), Дарія Ярославська, Наталена Королева, Ф. Мелешко, Ростислав Єндик, Тодось Осьмачка, Ольга Мак, Діма та інші. Усе це, виходить,

для „Свободи“ міт, неіснуючий світ, чи як?!

А проте, сучасне українське письменство творить певну й живу силу, живу волю й живе слово. Навіть якби така антологія, яку нам ось пропонують, справді мала появиться, то сучасне українське письменство мустило виступити з організованим протестом проти того, щоб його репрезентували перед світом тільки групи чотирьох чи п'ятьох авторів, з яких деякі не конче й другорядні письменники, бо запланований збірник „Свободи“ не буде ніякою „Антологією сучасної української прози“, тільки збіркою авторів, які перебувають із „Свободою“ у взаємній адорації.

Б. Р. / З МАНДРІВКИ ПО КНИГАРСЬКИХ ПОЛИЦЯХ

Вже чимало часу пройшло від останньої нашої мандрівки, і на полицях назбиралося чимало нових книг, які ждуть на обговорення. Звичайно, хотілося б обговорити все, що в нас появляється друком, але доводиться обмежуватись тільки до деяких появ, які в нашому хронічному бракові часу була можливість прочитати. До таких належить, між іншими, нова повість Ольги Мак „Проти переконань“, повість, (появилася ще в 1959 році), що названа романом (це либонь, краще звучить, як повість) так наче б це одне й те саме. Багато наших авторів так і думають, що повість і роман, це те саме, але це неправильно, не можна змішувати ці два роди прози, бо повість і роман, це такі два окремі, хоч і споріднені, жанри. Та менше з тим натепер, про це напишемо колись окрему статтю, а покищо придивимось, що це за повість „Проти переконань“ і що вона показує. Маємо до неї поважні застереження, але вона все таки показує, що Ольга Мак працює наполегливо і щораз більше

висувається на передове місце в нашому літературному русі на еміграції у вільному світі та загрожує здистансувати деяких супутників, а може навіть і зіпхати з нашого літературного Олімпу декого, хто вже засидівся на ньому ще з-перед війни. Покищо доводиться їй змагатись з Докією Гуменною, яка не менше наполегливо працює і майже щороку випускає якусь книгу. Хто з них виявить більше витривалості і здистансує „суперника“, покаже дальша творчість. А тим часом у нашій еміграційній прозі прим держить Улас Самчук, хоч цей його прим радше традиційний аніж заслужений сучасною творчістю.

Коли йде про вершини нашої еміграційної прози, то ми б на вершку посадили радше Тодося Осьмачку ніж Самчука, бо він не лише в поезії майстер, але й у прозі. Самчук письменник спокійний, холодний, об'єктивний, оскільки письменник може бути об'єктивний, і споглядальний, він пише спокійно, епічно й широко і... холодно, хоч і цікаво, а Осьмачка

горить, хвилюється і гостро переживає те, що пише, і читача змушує разом із ним переживати, нераз аж до фізичного болю і до... сердитости на автора, що він так торгає його нерви („Ротонда душогубців“). Читаючи Самчука, ми можемо рівночасно й розумувати про те, що і як він пише, та важити ваговитість написаного, бо ми нічим не хвилюємось і можемо роздумувати, Осьмачка ж не дає нам такої можливости, він безоглядно і всевладно втягає нас у свій світ і заражує своїми переживаннями, так що ми й не здібні про щось інше думати. Осьмачка нас цілковито поневолює, наче який диктатор-тоталіст, тим часом Самчук поводитьсь більш по-демократичному, він дозволяє нам робити, що ми хочемо, навіть часом задрімати, як нас утомить безнастанне їдження у його творах. І Самчукову книжку ми можемо спокійно відложити, як нам захочеться спати, а Осьмаччину ні, Осьмаччину ми мусимо читати хоч би й до ранку, дарма, що вона нам торгає нерви. Та в мистецтві це власне й числиться і ціниться. Епічний спокій, холонокровність, повільність, широка описовість і споглядальність, це окремі цінності, яких ніхто не знецінює, але глибокі переживання, горіння, кров серця, як то кажуть, рахуються в мистецтві вище, тому ми й раді б поставити на нашому Олімпі Осьмачку, а надто, що він пише свої твори абсолютно позапартійно, всенационально, а Самчук часами закрашує свою творчість певними партійно-політичними концепціями, які нераз більше або менше відбиваються в його творах.

Ольга Мак належить радше до Осьмаччиного типу письменників аніж до Самчукового, хоч твори її, розуміється, не такі хвилюючі, як Осьмаччині, але й не такі, очевидно, спокійні й холодні як Самчукові. Вона вміє спокійно розповідати, але й уміє читача хвилювати і захоплювати як своїми переживаннями, так і своїми персонажами та подіями, які показує в своїх творах, так що ми не

можемо бути байдужі до них, дарма, що вони не всюди і не завжди достатньо переконливі. З цього приводу нас може навіть сердити така постань як Ігор Березовський у цій повісті, або й Маруся Кобзаренко, коли ми бачимо, що ці постаті нам симпатичні, але ми в них не віримо, бо вони замало переконливі в таких або інших ситуаціях. Ми читаємо цю повість і переживаємо її, вона нас хвилює, це правда, але ми не згоджуємось з такими чи іншими потягненнями та вчинками або поведінкою персонажів, ба навіть відчуваємо, що тут щось не так, що тут чи там мусило б діятись інакше, а не так, як авторка показує. І ми приходимо до висновку, що ці персонажі створені ніби „ад гок“, для ілюстрації певних авторчиних поглядів і створені радше механічно, ніж інтуїтивно, що вони виrozumовані, а не виношені в душі. В них немає тієї переконливої сили природности й безпосередности, які нас полонюють без будь-яких сумнівів. Нас, очевидно, можуть більше або менше захоплювати ті чи ті риси постатей, як напр., Марусі, але нас водночас переслідує відчуття, якщо не сказати, — свідомо думка, що авторка цього не пережила і не переварила в своїй творчій уяві, лише випустила в більше або менше сирому стані. Возьмім якубудь сцену, хоч би першої зустрічі Ігора з дівчатами (одна з них була Маруся) — яка це наївна й непереконлива сцена від самого початку до самого кінця, із старомодною відаторською (описовою) характеристикою постатей та невірним уявленням, що 15-ти чи 16-тилітня дівчина мусить поводитись як дівчак 8-9 років. Та й не дуже легко повірити нам теж і в те, щоб Ігор якраз у тій хвилині, коли він розмовляє з цим „дівчаком“, який його цілком не цікавить і дуже мало ще нагадує або й зовсім не нагадує жінку, щоб Ігор якраз переводив між цією дівчиною і своєю дощогочасною коханкою Зоєю певні порівняння. Адже для цього немає найменших основ. Та коли авторка все таки ка-

же Ігорові такі порівняння переводити, то треба гадати, тільки з технічних причин, — щоб такими невибagливими і трафаретними та білими нитками шитими засобами познайомити нас ближче із тією дівою особою.

Або возьмім пізніші зустрічі Ігора з Марусею, ніби випадкові, ніби „бизнесові“, сказавши по-тутешньому, — хіба вони для чогось іншого придумані як не для того, щоб якось склеїти Ігора з Марусею — дурною гускою або „амебою“, як її називає Ігор, і дати йому потім можливість пописуватися перед нею своєю мудрiстю, знайомством з філософією тощо. Чи це аж таке важне для повісти, на підставі яких філософів Ігор устійнив свій атеїстичний світогляд, і чи всі ці філософські виклади кому-небудь потрібні? Так, потрібні, але не стільки для образу Ігора чи Марусі, скільки для образу самої авторки, яка уважала за потрібне читачеві представитися досить освіченою у філософії. Отже все це було її авторською потребою, а не її персонажів. Та всі ці монологи й виклади для характеристики Ігора і Марусі, для самої повісти не тільки зайві, але й непотрібні, тимбільше, що саме така характеристика дійових осіб, в даному випадку Ігора й Марусі непереконлива.

Дальша характеристика Марусі майже цілком узалежнена від характеристики Ігора, хоч повинно б бути навпаки, бо не вона, а Ігор є головним персонажем, тобто героєм повісти. Але тут авторка воліла поступити зовсім протилежно, і дивне явище — що вище вона підносить Ігора, тобто показує його мудрість та освіченість у філософії, то більшою мішанкою і „амебою“ виходить Маруся. Чи є якась мистецька потреба цього контрастування? Авторка чи хто інший може доказувати, що так, але ми гадаємо, що ні, все це речі зайві, вони тільки обтяжують повість, спиняють дію та замазують образи персонажів, бодай деяких, коли не всіх. Тому, що дальше, то більше

нас переслідує думка, що авторка придумала всі ці сцени не на те, щоб створити цікаві літературні характери, тільки тому, щоб далі виявити свої релігійні думки і погляди. Це значить, що не характери самі собою, як мистецькі креації, авторка мала на меті, як це звичайно в творчості буває, постаті, довкола яких відбуваються прерізні цікаві події, що викривають ті чи ті цікаві риси дієвих осіб, тільки все це мало бути більше або менше вдалою ілюстрацією або радше засобом вияву авторчиних поглядів чи авторчиної ідеології.

Сама вже концепція такої постаті як Березовський — „націоналіст“-атеїст само собою не природна. Не тому, що такої людини в життю не може бути, тільки тому, що це явище нетипове і нехарактерне, а коли воно нетипове, то й нема про що говорити. Може бути і явище протилежне до типового — індивідуальне, тільки ж тоді воно мусіло б бути настільки особливе, щоб про нього варто було писати чи варто було б таку постать в літературі показувати. Ігор ні одне, ні друге, він постать штучна. Авторка створила собі атеїста і потім його покарала за те, що він такий, яким вона його створила.

Ця авторчина тенденція і прагнення виявити в літературній формі свій особистий релігійний світогляд потягнув за собою і певні засоби засадничо позамистецькі і в мистецькому аспекті досить небезпечні — дискусію і виклад-навчання. Діалог може підтримувати явища звичайного світу, які авторка показує в своєму творі, або внутрішнього життя персонажів, але він не може перетворюватися в дискусію і правити в повісті за один з головних засобів вияву, бо повість не тоді справжня повість, коли вона переводить якусь дискусію, на яку б то не було шляхетну тему, тільки тоді, коли вона, займаючись тим, що до неї належить — подіями й характерами — не кончить в фізичному розумінні — творить живу дію й живі постаті, а дискусію залишає читачам.

Ми не входимо в те, що спонукало Ольгу Мак взяти собі для літературного опрацювання саме таку тему, яка супонує дискусію й „проповідь“ як засіб змалювання персонажів і розв'язки певної проблеми, але дозволимо собі поставити твердження, що вищу мистецьку якість і вартість завжди буде мати та повість, яка певні життєві проблеми дає під дискусію читачам, а не та, що сама їх обдискутує. Природним і властивим засобом літератури є образ, тому й можна сказати, що література є мистецтвом образів. Можна б від біди прийняти і старе визначення письменства як „мистецтва слова“, коли слово розуміти в Потебнянському сенсі, але краще такі говорити про мистецтво образів, бо „мистецтвом слова“ може бути і реторика, і дискусія, і проповідь, і виклад і навіть публіцистика, якщо не говорити про певні модерністичні течії, які не раз користуються так званим „заумним язиком“ — „мистецькою“ комбінацією слів.

Та яким „мистецтвом слова“ і не була б дискусія, чи монологи, хай би навіть на дуже величну і шляхетну тему, вони не є і не можуть бути мистецькими засобами, навіть якби вони якимсь ділом збагачували образи персонажів повісті. Дискусія між Березовським і Кобзаренком на релігійні теми може показати деякі риси персонажів, як нпр., дискусійний темперамент одного чи другого, толерантність чи нетолерантність, знання справи, про яку дискутується, красномовність або невміння висловити свої думки тощо. Але це ще питання, чи ці риси справді такі дуже цікаві й важні для даного образу і чи вони потрібні, а коли й потрібні, то чи їх письменник не може виявити простішим, успішнішим і в той же час більше мистецьким засобом, літературному мистецтву більше притаманним.

Коли йде про авторчині можливості змалювати портрети персонажів, то не можна їй відмовити певного багатства і вміння. Для цього може

нам послужити якабудь із її попередніх повістей. Ми не можемо сказати навіть, що і персонажі цієї повісти, про яку мова, це шаблони та схеми, а не живі люди; навпаки, якщо вони мають силу нас полонювати, то саме своєю живучістю і життєвістю, дарма, що ми в правдивість деяких не конечно віримо. Але коли ми почнемо їх аналізувати, то нерідко натрапляємо на білі нитки, якими вони позшивані. І це власне перешкоджає їм бути правдиво мистецькими креаціями.

Яка ж ідея так захопила авторку, що вона вирішила втілити її у повість і створити такого героя як Ігор Березовський? Ігор, це, властиво, героєм негативний, а позитивна мала б бути, але вже геть аж у другій частині повісті, Маруся Кобзаренко, яка далі цілковито усамостійнюється і грає, так сказати б, першу роль, хоч Ігор і далі залишається центральною постаттю, на якій концентрується наша і авторчина увага.

І що авторка хотіла нам цією статтю сказати чи показати? Мабуть те, що Ігор у старшому віці — по двадцяти роках — пішов **проти своїх переконань**. Іншими словами, Ігор — вільнодумець, зарозумілий атеїст, прихильник вільної любови, екстремний принциповець, який свої принципи поставив понад усе в житті, показався таким же маленьким, яким колись уважав Марусю. Він відчув нагло потребу мати родину, відчув родинну любов у своєму серці, відчув потребу віри в Бога, якого не признавав, і... захотів вернуться до Марусі та її (та й своєї) доньки. Але за його гріхи стрінула його заслужена кара. Маруся вийшла заміж за іншого, а 18-тилітня донька його не знає і не повинна знати, щоб не пережити прикрого розчарування, що має такого тата, який не знав її дощі. Авторка дає натяки, що Ігор мав би вернуться на рідні землі — остання сцена відбувається на скитальщині — відшукати загубленого Духа, бо він був матеріаліст. І тепер їх ролі помінялися: Маруся стала його „учитель-

кою", яка повчає його, як колись він її, що йому весь час бракує віри в Духа і що він думає тільки про „збереження фізичного існування" — ці слова в авторки підкреслені — а він перемінявся в „амебу, якою вона колись для нього була, в „мізерію, безсилість, пустомельство" (ст. 360).

Все це правда, все це так, але все це здебільша фрази, промови, дискусії, монологи й деклямації, а не мистецький показ авторчиної ідеї. Всі ці фрази й „мистецькі слова" звучать здебільша порожно, бо це не мистецький показ і не мистецьке втілення ідеї в мистецькі образи. Тому повість, хоч і написана досить читабельно, цікаво, і хоч вона становить ще одну позицію в літературному доріжку авторки, то все таки не виявляє певного мистецького досягнення, а через те, очевидно, і літературний вплив її на читача, на що авторка, очевидно, найбільш розраховувала, незначний, бо ті численні фрази — гарні, патріотичні і місцями високовчені — читача не беруть за серце, не захоплюють; він їх читає або може читати в такій чи іншій формі в пресі чи в пропагандивній літературі. І постать героя теж не захоплює, бо це герой, як ми сказали, негативний, а його метаморфози не показана й достатньо не уґрунтована, тільки розказана. Авторка не показала того, що в таких випадках можна і варто було показати — **досконалення людини**, що є ціллю людського життя, бо Ігор, навіть як він і пішов проти своїх колишніх переконань, то він все таки не перестав бути атеїстом, як показує початкова сцена повісти, де він відвідує в шпиталі свою хвору доньку, і засадничо залишився тим, чим був. І його патетика з приводу хворої доньки в шпиталю така ж нещира і непереконлива, як і вся його фігура.

Чи треба і варто заводити в літературі дискусію на релігійні теми, нпр., про існування Бога? В листі до редакції, як читаємо в післяслов'ї від видавництва, авторка каже, що так: „Той хто боїться таких дискусій дає

лише доказ, що він сам не є віруючим, лише вдає віруючу людину для годиться". Гадаємо, що забагато сказано цими словами, які мусять залишитися особливою думкою авторки. Дискусії можна і не боїтися, але можна і не дискутувати, особливо на такому рівні, бо така дискусія цілком нічого не дає, а надто в літературному творі. А щодо Лесі Українки, то нема чого на неї покликуватися авторці, бо це зовсім не те саме, що авторка думає. Лесині твори написані в зовсім іншому пляні і жанрі.

Щодо дискусії про релігію в літературному творі, то ми власне думаємо, що її не треба, бо релігія, це справа віри, а не дискусії. В дискусії можуть бути наукові аргументи за і проти, то вони замість зміцнювати віру можуть її ослаблювати. Добре, що авторка промовляє і дає аргументи **за**, але ж може трапитись інший автор, що, будши більше начитаним у безвірній літературі, поставити міцніші від авторки аргументи. Що тоді? Тоді ще один доказ, що така дискусія в літературі непотрібна, а коли якийсь автор хоче дати вислів своєму релігійному світоглядові, то він може це зробити без дискусії хоч би і в мистецькій формі, так, як це вже робило багато наших і світових письменників з великим мистецьким успіхом, а через те і з великим впливом. Дискусія може мати лише ту користь, що покаже автору ерудицію, якщо він її матиме. Але й цю ерудицію можна показати в літературному творі не в публіцистичний спосіб, а в мистецький.

Оце наші зауваження чи застереження до повісти, очевидно, далеко не всі, і висловлені тільки загальною, бо на детальну аналізу немає тут ні часу, ні місця. Висловлені вони без будьякого упередження до авторки чи видавництва, тільки висловлені щиро й отверто. Авторка може з ними і не погоджуватися, це її справа, але це вже не входить у сферу наших літературних зацікавлень.

Друга повість, яка теж проситься на обговорення, це Іванова Смолієва повість „У зеленому Підгір'ї“, про яку в нас уже була рецензія, тому ми тут над нею не будемо довго зупинятись, але спробуємо висловити відмінні думки від тих, які вже були висловлені в рецензіях у біжучій пресі і які в „Свободі“ були для реклями передруковані. Книжка так добре розрекламована, що вона стала нашим першим „бестселером“ і, здається, розпродана вже до останнього примірника, так що наші думки, які будуть трохи відмінні від інших, не пошкодять видавництву. І, напевно, не пошкодять авторові, бо мама „Свобода“ не жаліла йому найвищих похвал і піднесла на таку височінь, на яку не спромоглася досі піднести ніодного з заслужених наших письменників. Ми, очевидно, не шкодуємо ні авторові, ні видавництву такого успіху, навпаки, радіємо, що ще нині в нас книжка розходить, але застереження маємо щодо роблення з мухи вола — навіть якби та муха була дуже велика, а віл дуже малий, бо реклама рекламою, а всякі вартості повинні мати своє місце, щоб читаюча публіка не втрачала почуття справедливості і правдивої вартості.

Що ми хочемо про цю повість сказати, то це насамперед те, що в ній, більше ніж у яким іншим Смолієв творі динамічний спосіб розповіді, який так далеко абсорбує читача, що він і не помічає, як ця повість за невеликими тільки змінами могла би бути надрукована і в Советському Союзі. Ви тільки подивіться чи посоромився б який підсоветський письменник такого для советських вимог позитивного героя як Серьожа Аксаков? Та це, власне, тип широковідомого позитивного героя советських повістей. Авторова супероб'єктивність подивугідна. Здається, це в нас перша повість, де негативний герой — постать людини з національно й політично ворожого табору — піднесена в національній літературі до гідності героя, що грає в творі головну роль. Аксаков дістав від „зо-

реносного Кремля“ завдання зліквідувати в Галичині „банди буржуазних націоналістів“ і виконав це завдання якнайдокладніше, витеребивши українських повстанців до останньої ноги. Що при тому згинув від кулі командира повстанців Усташа і шеф НКВД Нахімов, це не має значення, Повстанська Армія в районі Аксакова перестала існувати разом із своїм командиром. Автор навіть не мав часу показати якоїсь більшої акції цього повстанського загону, так спішився виконати бойове Аксакове завдання.

Совети можуть тільки радіти, що наші автори і видавництва так вшановують і прославляють їх героїв енкаведистів і дають їм можливість виконувати їх завдання. Правда, будьмо справедливі, Смолій змальовує повстанців, зокрема їх командира Усташа (хорв. Усташі?) дуже симпатичними рисами, і дуже їм, т. ск., „сочувствує“, але все одно дозволяє їм марно гинути наче на замовлення, хоч з таким же самим літературним успіхом він міг був показати і протилежне. Але він, мабуть, так боявся закиду суб'єктивності або односторонності або тенденційності, що волів перегнути палицю в другий бік. Можна думати — це тільки припущення — що Смолій прагнув бути дуже нешаблонний і оригінальний і замість показувати перемогу УПА над НКВД, показав протилежне, бо це більш оригінально. І справді оригінально, такого ще ніодин наш письменник не показав!

Один з рецензентів цієї книжки дуже захопився симпатичною постаттю Зіни, отою її гордою поставою, яку вона показала Аксакову, виявляючи йому правду — яку вони самі найкраще знають — що вони бандити. Постать Зіни автор справді змалював дуже теплими й симпатичними рисами — це його коник ще з першої повісті „Кордони падають“, що східна людина, прийшовши службово до Галичини і зустрівшись із галицькими людьми, освідомлюється національно і пристає до націоналістів.

Вона дуже мила людина і подобається нам своєю поведінкою та гідною поставою, але все героїство, на яке їй автор дозволяє, це назвати Аксакова і його людей бандитами. Це, безсумніву, не трусливість, але якщо автор думає, що східна людина на ніщо більше не здатна, тільки на це, щоб безборонно піддатися арештуванню, то він і не знає своїх же людей із Східної України і недоцінює їх. Певно, Смолієві завжди буває важкувато з композицією доброго сюжету, ця неміч виявляється в усіх його творах, та все таки здавалося, що він тут, у повісті, придумає щось цікавіше і скомпонує сюжет гідний своєї позиції, яку він хоче зайняти в літературі. Але не вийшло. Не зміг він отримати двох елементів: слова і чину.

Насправді постать Зіни досить механічна. Не тому, що вона добровільно і без спротиву віддається в руки Аксакова, тільки радше тому, що вона, з психологічного боку, є те, що поляки називають „буйда“. Подивіться на кінцеву сцену, де Аксаков арештує Зіну. Він іде поруч неї мовчазний, а вона... „Здавалося їй, що милий її біля неї, її любий Олесь. І йде вона тим рішучим кроком, що й він, певним і легким. Піднесена голова не схилиться ні перед ким у покорі і нема в серці більш цього гидкого почуття страху. Там тільки радість, незнана досі, неописана радість перешої перемоги над собою. Палахке щастя визволеної людини“.

Правда, які чудові слова! Але й які ж одночасно порожні. Так, це суцільна „буйда“ без знання людської психіки. Так міг думати хіба автор за своїм бюрком, як писав цю повість і хотів дати дуже бадьорий заключний акорд, тому й пустився на цілком порожню фразеологію. Цим він хотів узяти і фактично взяв читача, чого доказом і одна рецензія, якої автор так захопився поставою Зіни, що аж назвав її націоналісткою, чи щось у тому роді. А тимчасом націоналістка мусіла б повестися

в тій же ситуації зовсім інакше. І хто повірить у те, що дівчині здається ворог, у хвилині коли він веде її в тюрму чи на розстріл, її милим, що ніби ступає побіч неї. Якби це галюцинація, ненормальний стан людини тощо, це інша справа, можна б і повірити, але ж автор не дає ніяких натяків на те, що Зіна була в тій хвилині ненормальна, навпаки, він хоче вмовити в нас, що вона відчувала радість визволення від страху.

Разом із Зіною автор витереби усіх позитивних — з нашого становища — персонажів, як на замовлення. Хоч би одна з тих постатей збереглася! Усташ із своїми людьми згинув, Зіна арештована, батюшка теж у руках НКВД, хіба залишилася дівчина з повстанського табору Галя, що в неї закохався енкаведівський старшина українець. Яка дальша доля цієї дівчини не знати, але можна думати, що вона з ласки автора врятована. Але Аксаков виконав доручення блискуче — зліквідував „бандитів“ і за це йому належить якась золота медала. Ну, й авторові, бо хоч якими б він солодкими рисами не змальовував повстанців та прихильних їм людей, то все ж він їх розгромив руками енкаведистів...

Не забув автор показати, на додаток, і негативну постать (з національного боку) перевертня, пролетаря Федя. Це між іншим найбільш удатна авторова постать, яку можна навіть трактувати як мистецьку, бо авторові справді удалося змалювати її майстерно. Це не тільки оригінальна, але й правдива постать, змальована з чималим відчуттям психіки. Якщо якась із Смолієвих постатей і мала б право ввійти в літературу, то хіба власне ця, бо вона реальна й оригінальна, дарма, що негативна. Федь також гине з рук повстанців. Він свідчить про намагання автора бути об'єктивним, але на некористь національного становища.

Щодо інших персонажів, то вони нічим особливим не відзначаються, вони менше-більше шаблянові —

Аксаков, Нахімов, Роза Абрамовна, Поліна Петушкіна... Хоч і старався автор бути й тут оригінальним, але нічого цікавого не придумав.

Ідея повісті також негативна — для нас — бо в боротьбі двох світів перемагає ворожий, большевицький, а національний майже в цілості гине. Питання, чи протилежне поставлення справи було б трафаретом, національним реалізмом, тенденцією? Все залежить від автора. Коли б він здібний був дати собі раду і з таким завданням, то повість могла б бути дуже оригінальною, якщо цю вважати за таку (нешабльонову), але для Смолія таке завдання, нам видається, зваж-ке й заскладне. Для такого твору треба вправнішої руки, а властиво більшого таланту. Ми не маємо претенсій до Смолія, що він не Коцюбинський чи Мопсан, і ми його не лаємо за те, що він тільки Смолій, але варто було б йому працювати над своїми творами ґрунтовніше й уважніше та не пускатися на „тротадратію“, як це не раз йому трапляється. Він слабкий у композиції, зокрема у розв'язку сюжету, що ми йому вже не раз закидали. Сила його в цікавій і живій розповіді, в легкій, не раз і поетичній та сугестивній стилі, але в іншому відношенні він слабкий, невтриманий, дуже часто штучний. Силувано-вигадливий. Не знати навіщо, з якою метою автор повів справу так,

щоб ворожий, большевицький, табір переміг і розгромив націоналістичний. Яку мистецьку а чи ідейно-громадську мету автор собі був поставив і старався в повісті зреалізувати? Яку проблему автор собі поставив у творі і як саме розв'язав її, чому в боротьбі двох світів перемагає ворожий світ, дарма, що автор до нього ставиться з усією несимпатією, віддаючи симпатії світові національному. У висліді той позитивний світ знає цілковитої, просто тотальної поразки, так наче б повість писав не національний письменник, а соцреаліст. Чи він хотів відбити лише сучасний стан? Але ж бій ще не скінчений, він ще триває, отже чого б авторові перебігати поперед батька у пекло? Чи в такій розв'язці проблеми ховається якась мистецька доцільність, чи автор досягає цим якусь мистецьку мету. Гадаємо, що ні, ніякої мети автор цим не досягає, окрім хіба тієї, що показує свою неміч написати добру під кожним оглядом повість. Коли ж підходити до повісті з громадського, тобто виховного боку, а такий підхід у нас переважає, то доведеться сказати, що повість Смолія є негативна, бо показує перемогу большевизму над націоналізмом.

І дивно, що такий твір видає „Свобода“ та ще й з таким галасом довокла нього!
Д. Б.

З ТЕАТРАЛЬНОГО ЖИТТЯ

Театру в нас властиво немає, але є ще театральна сцена, на яку час до часу то Йосип Гірняк виїде із своєю студією з Нью Йорку, то Володимир Шашаровський із своїм легким „Ансамблем легкого жанру“. Але Йосип Гірняк рідко в нас буває, а Шашаровський рятує ситуацію скільки може, принайменше легким жанром, бо до нелегкого жанру в нас уже, здається, й публіки немає. Гей-гей, де то поділися ті лю-

бителі театру, які бувало й десять кілометрів пішки йшли на виставу до повітового міста, як приїхав який мандрований театр! Де поділись? Ізгоріли? — сказав би Шевченко. Та ні, не згоріли, вони тут таки на місці, телевізю „пильнують“. Рідний театр їм уже непотрібний, це для них старокрайовий пережиток. Та треба висловити признання тим небагатьом театральним запаленцям, що не дивлячись на несприятливі у-

мовини й нехить публіки до театру, кидаються сюди й туди та організують театральні вистави, ревії тощо.

Одна з таких ревій „Вечір танку, гумору, сатири“ відбулася в листопаді ц. р. за участю старших і молодших любителів сцени. Із старших пописувалися Юзько Калафатюк-Радванський, який виконує свої монолози з великою любов'ю, і Микита Цванцигер-Шашаровський у веселих монологах, діалогам та скечах, з ними теж Юлія Шашаровська у виконанні деяких вокальних точок та в скечі О. Лисяка „Під вікном“, в якому вона виконала блискуче роллю „старої емігрантки“, не відстає від сцени і Володимир Мельник, що тут брав участь у танково-вокальній сатиричній інсценізації „Тройка“.

З молодших участь у ревії брали дві принадні панянки Желехівські, Люба й Надя, які з захопленням виконували хореографічні точки ревії, а публіка з захопленням їх вітала, та Володимир Ткач, який не без успіху випробовував свої сили у скечі „Під вікном“. Це були ті виконавці, що їх публіка оглядала, а ще були творці, яких не було видно, автори, як О. Тарнавський (інсценізація „Куранти“), відомий Мартин Задека (монолог „Метаморфози“), Олег Лисяк (скетч „Під вікном“). До авторів частинно треба зарахувати і А. Радванського, який сам написав дія-

лог, виконаний з В. Шашаровським, насичений добрим гумором і сатирою, так що публіка могла посміятись із своїх „ближніх“ і повеселитись їх коштом.

Другою імпрезою того самого „Ансамблю легкого жанру“ була вистава (25. 12. 60) колись популярної комедії „Тріумф медицини“, яку в Галичині грали чи не в кожному селі і містечку. Комедія, нічого й казати, досить весела і виконана бездоганно, але, здається, вона все таки трохи архаїчна, хоч темою своєю дуже пасує до атомової доби. Для нашої сцени вона тим практична, що не вимагає великої обсади й декорацій.

Участь у комедії брали: Володимир і Юлія Шашаровські, Христина Озарків, Володимир Мельник, Сергій Кожухар і Володимир Ткач. Ставив В. Шашаровський, декорації І. Чиж. Публіки досить небагато, виходить, що вже й комедія не бере. Можливо, що якби ставилась якась нова річ, то може й було б більше цікавих побачити нову комедію.

А що якби Ансамбль проголосив конкурс на одноактну п'єсу — могла б це бути комедія, водевіль чи щось інше. Нова п'єса годна й нову публіку притягнути. Та й узагалі треба шукати чогось нового на сцену, бо самими старими речами сцена не може жити.

Р.

З літературного життя

ВЕЧІР ПАМ'ЯТІ АНТОНИЧА

В останніх часах відбулося в Філадельфії кілька вартих уваги літературних вечорів, які стягнули більшу кількість літературо- і мистецтвознавчої публіки. Один із цих вечорів, що відбувся 26 листопада 1960 р., присвячений був пам'яті визначного поета Богдана Ігора Антонича, що помер у 1937 році. Вечір влаштували приятелі поета — Святослав Гордин-

ський, Володимир Ласовський та Богдан Кравців на запрошення Літ. Мист. Клубу в Філадельфії, в домі Союзу Українок Америки. Доповідали всі три поетові приятелі.

Богдан Кравців говорив про невідомий життєпис поета, уточнюючи деякі дати і факти з його життя, про його мистецькі зацікавлення, освіту, лектуру, впливи та про його відно-

шення до суспільно-політичних явищ українського життя, як також про його музичні зацікавлення та велике знайомство з операми й оперними лібреттами, бо й він сам написав лібретто до опери „Довбуш“.

Святослав Гординський підкреслював незвичайно оригінальну форму поетової творчості, зокрема його цікаві й особливі епітети.

Володимир Ласовський оповідав про різні маски поета, з якими він появлявся між мистцями й письменниками та представив його багатогранну й незвичайно цікаву постать. Він підкреслював особливо цікавий творчий процес поета, що починався у сні, в якому поетові з'являлися готіві теми й сюжети, які він потім тільки опрацьовував, виправляючи в безконечність.

Потім були відчитані деякі поезії Антонича, які читали Є. Дичко-Блавацька й Володимир Біляїв. Є. Блавацька, володіючи доброю дикцією, прочитала вірш „Лемківщина“, і завдяки чіткості передачі численно зібраний і дібраний публіці з'явилась країна „вівсів і ялівцю“ у своїй суворій принаді. Поет В. Біляїв читанням трьох передсмертних поезій поета з книги „Зелена Євангелія“ передав наростання поетового передчуття смерті з властивим собі темпераментом та інтелігентним наголошенням особливо глибоких місць у поетичних творах, так що публіка могла відчути провісницьку силу поетичного слова й оцінити поетичний феномен рано померлого поета.

Накінець письменниця **Г. Журба** поділилася з приявними спогадами про останні дні поетового життя. Приявні висловлювалися про цей вечір з рідкісним задоволенням.

Варто теж відзначити, що приятелі поета привезли з собою і влаштували невелику виставку поетових рукописів, фотографій, карикатур, книжкових видань тощо та великий портрет поета роботи мистця В. Ласовського.

АВТОРСЬКИЙ ВЕЧІР ТОДОСЯ ОСЬМАЧКИ

Вартий теж окремої уваги авторський вечір відомого мандрованого поета Тодося Осьмачки, що відбувся 17 грудня 1960 р., в Пластовій залі і стягнув більше, як звичайно, літературолюбної публіки, яка зійшлася виявити приязнь і признання великому поетові наших днів.

Вечір відкрив голова Літ. Мист. Клубу **Володимир Дорошенко** короткою доповіддю, в якій показав постать поета на тлі його часів і літературних стилів нашої доби. Потім проф. **Іван Коровицький** подав у своїй доповіді аналіз поетичних засобів поета, вказуючи на мовне багатство його творів, багату образність та глибокий ідейний світ Осьмаччиної творчості.

Твори поета читали **Христина Озарків**, що з жіночою ніжністю й експресією прочитала поему „На Ігоревім полі“, а **Володимир Біляїв** відчитав повну експресії сцену арешту з книги Осьмачки „Ротонда душоубців“ та демонічну картину з повісті „Плян до двору“.

В другій частині виступив сам поет, що відчитав кобзарським речитативом свою „Думу про Зінька Самгородського“ і сцену з прегарної романтичної повісті „Старший боярин“. Вечір залишив у слухачів приємне враження і побажання повторити вечір з додатком нових творів поета.

ГОСТИННИЙ ВИСТУП УЛАСА САМЧУКА

Не можна поминути і гостинного виступу Уласа Самчука в Філядельфії, що відбувся в суботу, 26 листопада 1960, спільними заходами Літ. Мист. Клубу й Об'єднання Українських Письменників „Слово“ в Нью-Йорку. Доповідь Самчука стосувалася критики його останньої повісті „Чого не гоїть вогонь“. Письменник, збороняючи свою повість і право на

свободу творчості (чого йому ніхто не заперечував), висловив думку, що ті, хто критикував його повість негативно, не зрозумів її. Виступ Самчука видимо не був як слід підготований, тому в його доповіді не було елементів зацікавлення. Незвичайно численно зібрана публіка в невеликій залі „Тризуба“, що прийшла в надії почути новий твір нашого передового письменника, якого вона, як показується, особливо цінить і шанує, не захоплювалася мало цікавими висновками автора і його розправленням із критиками. Критикуючи його крити-

ку критики і саму ж повість „Чого не гоїть вогонь“, публіка засипала його питаннями і протиаргументами, обороняючи своє право на свободний вислів із приводу такого чи іншого літературного твору, та висловлюючи свою думку про повість. Та, не зважаючи на ці контрверсії, публіка радо зустріне письменника вдруге на його справді літературному вечорі, на якому він прочитає свої нові твори, маючи при тому на увазі, що філадельфійська літературолюбна публіка досить критична і вимагальна.

ОК

Огляди й рецензії

М. І. Мандрика. Золота осінь. Поезії (1905—1957): Пісні про Анемону (символія кохання). Мій сад. Інші. Друком Видавничої Спілки Тризуб, Вінніпег, Ман., Канада, 1958. Стр. 170.

М. І. Мандрика. Мазепа; поема. Передмова проф. Ярослава Рудницького. Друкарня Видавничої Спілки „Тризуб“, 1960. Стр. 87.

Це лише дві з кількох збірок незрадливого служителя поезії. Любителеві літератури дійсна приємність перевертати картки ширих почувань, датованих майже передісторичними роками.

Це забуті й досі недоступні вірші збірок „Пісні про Анемону“ (1917) та „Книга гніву“ (1915-18). Особливо цінні в „Золотій осені“ „Ранні настрої“ (1906-1908) та зразки віршів із книжки „Перша книга пісні“, що вийшла у Радомислі 1907 року. Усі ці вірші виявляють любов до рідної країни, до природи та романтичне серце автора.

Пізніші твори розкривають цікаве мандрівницьке життя автора. Кожна країна приносила нові враження, а сприймання їх („Твої губи, як маки“) виявляють живе серце невтомного мандрівника, що побував, доки опинився в Канаді, в Туреччині, Греції, Єгипті, Цейлоні, Індокитаї, Китаї, Японії і багатьох інших країнах.

Свіжість почувань автор, — активний літератор. — затримав і в похилому віці (нар. 1886 р.), як це видно з його останніх віршів.

Супровідні інформації та кілька світлин автора підносять вартість „Золотої осені“, як матеріялу для історії цікавої особи української літератури.

Про мистецьку ж вартість цієї публікації, як і про другу книжку М. І. Мандрики „Мазепа“, говорити не доводиться, особливо тепер, після двадцятих і тридцятих років золотої доби нашої поезії.

Поема „Мазепа“ це відважний двобій автора за гетьмана з „Полтавою“ Пушкіна. Якщо цей двобій проганий, то не через занедбання автора, який дав усе, що міг дати, вказавши іншим шлях до великих історичних творів. Та й сам автор напевно не зупиниться на цій поемі, а сягне й по інші теми. Підбадьорить його на це ентузіастична оцінка в передмові, де пишеться, що про ідейність, патріотизм та артизм поеми, про те, що „мистецько-стилістичними засобами, глибокою думкою й красою слова поема вибивається на одне з перших місць у літературі про Мазепу й може сміливо стояти поруч подібних тематично творів Байрона, Пушкіна й інших.

І. К-ий

Леся Храплива. Забавки Мартусі. Ілюстрації Ніни Мудрик-Мриц. Видавництво „Українським Дітям“, Нью Йорк — Мюнхен, 1960.

Це, за останні роки, найкраща „еміграційна“ книжка для дітей. Тут, без усякої повчальності (явище небачене в нас), розповідається про пригоди іграшок. Текст скомпонований саме так, як належить писати дітям, себто без здрібнілостей, розніжености, моралізування і зайвих подробиць. Зокрема добрі лаконічність:

Лиш не сумно літакові,
В нього крила моторові...

та

Забавки всі на полиці:
Коник, ляля білолиця...

Л. Храплива знана в дитячій літературі вмилім редагуванням журналіка „Готуйсь“. Писати доводиться їй багато, і тим можна пояснити деяку недопрацьованість тексту. Вже самий початок „Скларось лихо не на жарти“ не має ні однісінного слова доступного дітям, а тим більше дітям на чужині. Мова твору для дітей повинна бути гранично конкретна. Рядок „так спішив він до мети“ писаний не для дитини, зрештою рядок цей зайвий, його існування не оправдане навіть потребою дати римований відповідник до четвертого рядка „щоб Марусю віднайти“. Такої „вати“ у книжці мало, але її не повинно бути зовсім. Зайві слова, як і зайві рядки легко можна витиснути з твору, якщо б навіть для цього довелось, замість чотирирядкових, давати дворядкові підписи під малюнками. Дитина не полюбить недопрацьованого твору; вона значно вибагливіша від дорослого читача. До необхідної виразности й мистецької короткості, в нас наблизився в деяких віршах для дітей лише Леонід Полтава. На цьому правильному шляху стоїть і авторка там, де вона наслідує мову дітей:

А папуга раптом — скуб!
Сміхуна взяла за чуб...

або:

... мавпа з клітки — бух!
Та й схопила капелюх!

(хоч краще б без „та й“).

Рівновартісний з мовним, або й важливіший за нього, у книжках для малих дітей є ілюстративний матеріал. Ніна Мудрик-Мриц дала легкі, добре достосовані до словного тексту, малюнки. Але вони трохи невідважні, лінії контурів тоненькі, рисок забагато й тому малюнки тратять вимовність. У малюнку „в парку“, поза рослинами, аж сім істот (жирфа, слон, сміхун, ляля, качечка, крокодил і ведмідь). З них дійові особи лише дві: ведмедик, що шубовснув у воду, та крокодил, що виніс ведмедика з води. На малюнку ці головні постаті недобачальні. Вони губляться в рисках хвилювання води й тіні від берега. Потрібне поважне напруження уваги, щоб добачити голову крокодила та три лапки (краще б дві або чотири) ведмедика. Контрастиво виразні дві чудові перелякані квіточки на березі.

Ніна Мудрик-Мриц відома ілюструванням різних дитячих видань та листівками, виданими в Клівленді. Вона напевно стане улюбленницею дітей, якщо буде відважніша й засвоїть досвід таких ілюстраторів, як Л. Вард (у книжечці „Ведмідь-велетень“), Р. Дювазен (у „Щасливий лев“), Л. Бемельман („Вирятувана Мадлен“), П. Холодний (кільканадцять новочасних дитячих малюнків).

У творах для дітей особливо прикрі мовні (наголос), коректурні (Впарку) й технічні („Зміст“) недогляди, що наявні і в цій, дуже приємній книжечці.

Іван К-ий

Stanisław Kot. Jerzy Niemirycz,
w 300-lecie Ugody Hadziackiej. Instytut
Literacki, Paryż 1960. Biblioteka „Kul-
tura“ t. 58. st. 81.

Відомий польський вчений, Станіслав Кот, присвятив свою коротку, але вичерпну монографію про Гадяцьку унію, з приводу її 300-ніх роковин автору цієї Унії, канцлерові гетьмана Виговського, Юрієві Немиричеві та його роду.

Юрій Немирич, це одна із найцікавіших історичних постатей України XVII ст. Він походив, як пише автор, із української шляхти (стор. 8). з Київського Полісся, і звязаний був дуже тісно із за-

хідно-європейською культурою, студіюючи на європейських університетах і Академіях (Голяндія, Франція, Швейцарія, Англія, Італія й ін.). Не зовсім можна погодитись з Автором, що Юрій Немирич був „повністю зв'язаний з польською культурою і Заходом“, бо як бачимо по віршах чи промовах Немирича („Додатки“ ст. 59—76) він був радше людиною латинської культури ніж польської (ст. 8). Вроджені здібності й європейська освіта Юрія Немирича, висунули його на чільне місце в часі гетьмана І. Виговського, тому й не дивно, що він був сіллю в оці Москви, яка й нашими руками (як це часто бувало впродовж нашої історії аж до сьогодні) вкоролила йому життя.

В своєму творі „Діскурс де белью Московітіко“ (Розмова про війну з Москвою), виданому в 1632 р. (мабуть єдиний у світі примірник цього твору захочався в Паризькій Національній Бібліотеці і, як твердить Кот, „не був ніколи досліджуваний — стор. 14), Немирич так характеризує москвинів (ст. 15): „Москвини виплекали в собі рабську вдачу, схильну до надміру й тілесної розпусти, жорстоку й хитру... устрій державний, подібний до турецького, абсолютний і деспотичний, в якому однак немає можливості бунту... Влада, повна гордості так піддержує заборонність країни, що (населення) ані не хоче свободи, ані не відчуває неволі, ані від неї не втікає, вважаючи це волею Бога й володаря...“

Немирич використав для свого твору цілу низку історичних праць: Лівія, Ксенофонт, Геродот, Тукідид а найбільше Тацита, але свої міркування опирає на власному досвіді, обоснуючи їх цитатами із згаданих творів.

Автор справедливо підкреслює (ст. 46—48), що причиною непопулярності а радше, може, навіть ненависти до Немирича, було його аріянське віровизнання. Хоч він пізніше і прийняв православ'я, то йому не вірили і скористала з того Москва. Коли Москві вдалось розпалити бунт серед козацтва (Золотаренко, Сірко, Ціцюра), то жертвою того бунту відразу впав Юрій Немирич,

якого жорстоко замордували „мужікі“, як пише тодішня реляція, під Биковом 1659 р.

Хто ініціював це вбивство (як і бунт проти Виговського), бачимо із звідомлення В. Коховського в „Анналію Польоніє“ (ст. 49): „Ціцюра, людина дурна й простак, з дикою завзятістю відданий Москві, Юрія Немирича замордував руками своїх спільників злочин... Це вбивство минулося йому безкарно, може тому, що цьому сприяла Москва... Нагороду виплачено швидко: царський указ доручив Шеремєєву видати Ціцюрі соболев на 500 рублів сріблом і 500 золотих...“

Ст. Кот користає обильно з українських джерел як давніших, так і сучасних, дає добрий перегляд літератури про Немирича та місцями справляє уже сьогодні перестарілі погляди деяких істориків (ст. 51). У всьому видно велику ерудицію автора, тому й розвідка Ст. Кота про Немирича варта окремої уваги.

Гр. Лужницький

О. К. Ну й чого ж ти сердишся, молоде?

Немов би відповіддю на гостре питання сучасної молоді, яка вспіла придбати собі назву „сердитої“ (гл. стаття Яромира Левицького в „Овиді“, ч. 6 за 1960 р.) є дві книжечки, що появились недавно на книгарських полицях: „Люди підпілля“,¹ та Миколи Гордієнка „З волинських і поліських рейдів УПА“.²

Авторами цих двох книжок є представники ще сучасної української молоді. Книжки в великій мірі відзеркалюють життя, боротьбу, ідеали та настрої української молоді, що живе на рідних землях зовсім відмінним життям як оця „сердита молодь“ вільного світу, в тому і наша молодь, що виростає на еміграції.

¹ „Люди підпілля“ (збірка нарисів, оповідань та спогадів), Українська Видавнича Спілка, Лондон, 1959 р.

² Микола Гордієнко: „З волинських і поліських рейдів УПА“, Т-во Кол. Вояків УПА в Канаді і США, Торонто, 1959, 59 стор.

Про що йде сердитій молодій генерації вільного світу?

Як знаємо, молодь вільного світу росла й училася до світової війни й після неї зовсім не в таких матеріальних умовах, як тепер. В європейських країнах (неокупованих Москвою та в обидвох Америках) молодь має, як ніколи досі, необмежені можливості розвивати свої здібності, вивчати вибрані нею ділянки наук та, що найважливіше, має можливість пристосовувати свої знання в практичному житті. Має вигляди — як говорилося в нас (коли не було виглядів).

Сьогоднішніх умовин життя й навчання не доводиться рівняти в ніякій мірі з умовинами перед війною, зокрема умовин української молоді. Екзистенцію нашого студентства з ніякими майже засобами на оплату студій та прожиток в університетському місті (з Академічним Домом та голодною харчівнею) не можна порівнювати до молодечого раю, яким є „Сіте Ініверсітер“ в Парижі, чи люксові каледжі в Америці.

В таких умовинах студентського життя опинилася наша молодь на еміграції. На що ж вона сердиться, як сердиться молодь англійська, німецька чи шведська? Як вірити студентові Яромирові Левицькому, вона виступає проти стагнації думки, сама сповнена найглибшого матеріалізму, для якої життєвий ідеал замкнений в вигідному житті родинного кола. Вважаємо, що для таких ідеалів шкода сердитись та псувати собі кров! Наша молодь знайшла собі ще й інші спонуки й причини для сердитости. Вона сердиться на батьків, що вони хворіють на ідеологіоманію і що свої „старі ідеології хотіли б прищепити на чужому ґрунті“.

Ми хотіли б, щоб ця сердитість (не зважаючи, чи її спонуки правильні) була менше пасивна, а більше революційна. Ніщо не стоїть на перешкоді нашій молоді закріплювати за собою існуючі установи — ідеологічні, професійні, мистецькі, спортові, міняти їхній напрямок чи форму, поповнювати проріділі ряди журналістів, науковців, робітників театрального та мистецького життя. Мабуть, не помилимося, коли скажемо, що

досконалити своє знання, виявляти й пристосовувати у житті — молодь має можливість, але не хоче, а, може, й не знає як їх шукати. Певно, для цього треба трохи зусиль, молодь замість виявляти їх воліє „сердитись“...

А ось Марта Гай у Збірці „Люди підпілля“ з болем кидає визов долі, що судила „жити їй у найважчі дні історії батьківщини“... Вона знає, що іншим доля дозволила „провести молодість у ясных коридорах університетів, яким розкриваються глибинні таємниці науки“... що „заязати шумних забав молодости“, — тільки вона „пройде молодість свою дикими лісами, де рідко ступала людська нога, під бичем слот“... Але дівчина з нарису Марти Гай бореться і працює. Бо праця „була винагородою за передчасні зморшки на чолі, вона була благословенням втраченої матері і ласкавим усміхом ніколи не баченої дружини“...

В 22 оповіданнях та нарисах автори — представники української молоді — показують вартості, що їх і не помічає „сердите“ молоде покоління вільного світу. В цих оповіданнях, що з них кожне, поминаючи крашу, чи слабшу літературну форму, в приголомшуючій наготі відкривають шматки молодого життя обогачені на мільйонові емоційні вартості, що не тільки прикрашують будьяку людську екзистенцію, не лише оццливають але й осмислюють її.

Така вам ось посвята потенційного вченого-хеміка. Що він робить? Студіює? Та ні! Він відбудовує підпільну сітку в прикордонному районі, працює над архівами в вогкій кривці, без води, на сухім хлібі. Він покинув студії, бо „для волі треба було гарячої, живої крові, коли „не вистачала наука“...

Або „Вибір приміщення для кривки“. Молоде селянське подружжя приносить в жертву безпеку, життя своєї малої дитини“, бо „не ми перші, не ми останні“...

„Облава“ показує видержливість молоді дівчини, що заховалася в кривці під стайнею і граничну ситуацію, коли вже не стає повітря, бо не можна від-

хилити вікна, аж доки не вступляться большевики, що ходять над головою.

А ось „Колискова“ повстанчати:

„Ти зростаєш міцним, завзятим
Ми здобудем тобі волю
А не вернесь мама з татом
Ставай, сину, ти до бою.
Люлі, люлі, мій синочку,
Спи, повстанська дитино...“

Група повстанців їде верхами, але перестріли їх москалі. В бою гине дружина командира і її новонароджений синок. Батько, залишивши дорогі тіла, знову приймає бій.

В скромних спогадах „З повстанських буднів“ Уласа є хвилююча картина біблійного обділення загону одною картоплиною.

— Їдьте, друзі, — каже Дубенко — набирайтесь сили. За тією картоплею маємо зробити дванадцять кілометрів.

І зробили...

Безіменний автор в одному спогаді, що в нашому пишному, еміграційному лексиконі мав би назву „есею“, звертається до читача:

„Читачу, ти певно хотів би тут дочитатися потрясаючої героїки. Ось для моралі така героїка!

Д. Дубенко в 1946 р. в лісі, біля Кубаївки, попав у засідку. Всі чотири його бойовики впали. Самого Дубенка зловили важко раненим. Привели в село і змушували промовляти до народу в дусі большевицького „раю“. Але Дубенко не зламався. Сипнув жаркими іскрами слів до народу. Його стягнули з підвищення, вивели в ліс і замордували. Дубенко згинув, але не зламався“.

„Люди підпілля“ в емоційний спосіб, а „З волинських та поліських рейдів“, що є неоціненими документами героїчної боротьби, організованості та глибокого патріотизму, відзеркалюють життя „несердитої молоді“, молоді, що творить саме життя. Такі постаті, як „командир Вовчак, Крилатий, Рубашенко, Мазепа, Азіят, це не вигадані постаті, вони живі, повні молодечої фантазії, привань! Їх можна уявити лише на олімпійських майданах, героями романтичних авантур, бо це молоді люди, що їх

душа рвалася до палкого, кипучого життя, а знайшла боротьбу. Це переможці всіх часів, це носії перемог, хоч боротьба поклала їх на віки в рідних місцях. Між цими нащадками великих хмельничан є поет, що голосом Шевченка пробудив рідне Полісся. Це Волошко. На поклик цього вогненного трибуна з віковичного сну пробудилося Полісся. Нехай цю молодь розіслали на цілнинні землі, чи в тундри, полоскати золото чи під полярним колом будувати фортеці, вона своїми вчинками осяюватиме найтемніші закутини душі зневіреного, втомленого людства, а в тому й захмарені серця „сердитих“ модників, яким засліплені батьки приписали завеликі дози вітамін.

О. К.

[Іван Крип'якевич]. Історія України з ілюстраціями. Шкільна Рада, Нью Йорк, 1959, 202 стор.

Я не збираюся писати рецензії на це видання Історії України, але хочу дати кілька слів вяснення на рецензію, яку написав на цю книжку М. Битинський у Волинякових „Нових днях“ (ч. 131, 1960 ст. 20), бо я, як керівник видавництва і редактор видань Шкільної Ради УКК відповідальний за шкільні книжки, які видає Шкільна Рада, безпосередно, і так само безпосередно приймаю на свою адресу всі закиди. Я незвичайно мило вражений тим будь-що-будь небуденним фактом, що П. Волиняк спромігся надрукувати в своєму журналі таку як не-як культурну й об'єктивну рецензію на видання Шкільної Ради, якій подібної в нього давніше не бувало. Свого часу він друкував нефахові, злобні і такі, ніде правди діти, некультурні та погромницькі рецензії якихсь Подільських, що не існують, Кислиць, що розуміються на шкільних підручниках, як вовк на зорях — вони не спромоглися знайти в підручниках Шкільної Ради ніже одніської позитивної ризки, тільки побачили в ній самі негативи, а книжка хочби яка безнадійна, навіть така як Волинякові читанки, все таки мають і свої позитиви — та лаяли Шкільну Раду на

всі лади, називаючи її членів неграмотними ітп.

Ми на ті провокації не відповідали, бо держалися засад, що сонце не потемніє від того, що муриш показує на нього своїм чорним пальцем, та коли появилася рецензія п. М. Битинського, рецензія менш-більш об'єктивна, хоч під трохи злобним заголовком „Ілюстраціями зіпсували книжку“ (можливо, що заголовок Волиняків), в якій автор все таки висловився з певним признанням про працю Шкільної Ради і старався об'єктивно підійти до справи, то я оце й хотів би подякувати йому за критичні зауваження до цієї книжки, бо речевою і не злобною, а справедливою і дружньою критикою ми всі в Шкільній Раді тільки радіємо, будши свідомі того, що від нас світ не починається і на нас не кінчається, як це думає дуже часто про себе любезний П. Волиняк. Але, хвала Богу, він, видко, трохи наумнівся і ступив на правильну путь. може й вийде ще з нього щось путне.

Та все таки критика М. Битинського скерована на фальшиву адресу, бо вона властиво відноситься не до нас, а до редактора краківського видання з 1941 року (формату трохи меншого), яке ми тільки передрукували офсетом, не міняючи „ниже титли ниже тії коми“, окрім титульної сторінки. І коли М. Битинський каже, що „Шкільна Рада УКК перевидала підручник Крип'якевича, змінивши незначною мірою тільки дещо в закінченні тексту та прикрасивши книжку численними ілюстраціями, „то він ґрунтовно помиляється, бо ми нічого не міняли ані не прикрашували ілюстраціями, або вмисно говорить неправду, на догоду Волинякові. Наше видання не змінене, тільки побільшене. тому й мапи в нас виходять більші ніж у краківському виданні. Яка шкода, що рецензент не бачив того видання раніше, тільки якраз тепер, коли його перевидала Шкільна Рада. Але не в тім справа, ми не проти зауважень Шкільній Раді, тільки вони мусять бути обґрунтовані, мусять мати якусь підставу, якщо мають бути трактовані серйозно. Я знаю, що Волинякові не йде про те, щоб його чи

в нього друковані критичні зауваження були серйозні, для нього важна тільки пропаганда, але що на таку пропаганду пустився і М. Битинський, то нас трохи дивує. Волиняк не шукає правди, вона йому зовсім байдужа, він тільки любить своїм читачам пускати тумана, як казали колись у Галичині, бо він знає, що пропаганда завжди має доступ до непоінформованих людей.

Можна Шкільній Раді, очевидно, закинути, зі злости, що вона „безкритично“ передруковує старі видання і не вносить в них поправок та поліпшень. З таким закидом можна б і погодитись, якби М. Битинський або й хто інший скритикували були краківське видання і вказали, що там неправильно зроблене, але такої критики не було, отже й тепер немає для неї ґрунту, а надто, що, як я вже сказав, наше видання було фотодруком без найменших змін і додатків. А втім, це саме видання видало рік раніше видавництво „Говерля“ в Нью Йорку — чому М. Битинський не поспішив з рецензією на те видання, можливо ми були б і вагалися перевидати те саме, що „Говерля“. Але все таки наше видання технічно краще як „Говерліне“.

Та не в тому справа, це так тільки „на марґінесі“, як кажуть галичани. Нам дуже залежить на тому, щоб шкільні книжки видати якнайкраще і якнайбагатше ілюстровані. Це має велике значення в навчанні, головно історії. Це ж власне з приводу ілюстраційного матеріалу ми не взяли до передруку „Нову Історію України“ Крип'якевича-Дольницького, бо ми не могли в дуже короткому часі розшукати потрібних і добрих ілюстрацій, а без того ми передруковувати того підручника не могли. Але школам треба було дати негайно підручник історії, і ми взяли те, що було найкраще, мавши повну свідомість, що чимало ілюстрацій старого видання буде незадовільних у новому виданні. Та все таки ми тої думки, що краще навіть не дуже ярка ілюстрація, оскільки на ній ще щось можна розпізнати, ніж ніяка, бо вона все таки дає якесь уявлення. Та тут не-виразних ілюстрацій мало, може всього дві-три, але це не так погано, як рецен-

зент думає. Та рецензентові зауваження йдуть не по тій лінії, він шукає плями на сонці. Йому, між іншим, не подобається постать Володимира Великого, бо він тримає щит із тризубом, якого Володимир не мав. Це правда, але тут іде радше про символ ніж про реальність. Володимир Великий не залишив нам такої своєї фотографії, де він тримав би хрест і щит із тризубом, але ж це стилізований „портрет“ роботи сучасного мистця — шкода, що він тут не підписаний — чи п. Битинський бачив коли портрети українських князів мистця Дядинюка? Чи до шкільної читанки не вільно давати такі портрети? І чи це таке важне для навчання історії, що саме „входило в число державних регалій великопарадного орнату“? Це справи важні для геральдиків, а не для шкільних дітей.

Щодо інших рецензентових закидів, то ми, переглянувши рецензовану книжку, стверджуємо, що він не має багато рації і часто чіпляється дрібничок. Тільки з деякими зауваженнями Битинського можемо від біди погодитись, що чимало ілюстрацій не зовсім виразні й бліді, але при офсетових передруках з тим завжди треба числитися, коли немає добрих оригіналів, з яких може вийти добра ілюстрація.

Шкільна Рада має на думці видати підручник історії України з добрими й добірними ілюстраціями, але їх треба насамперед розшукати. Ми будемо дуже вдячні і п. Битинському і іншим людям доброї волі за поради, й допомогу в розшуках добрих і гарних історичних ілюстрацій. Ми готові покрити кошти фотокопій таких ілюстрацій і поштові витрати і ще й будемо щиро вдячні. І запевняємо п. Битинського і всіх інших, що Шкільній Раді і зокрема мені, як редакторові, дуже залежить на тому, напевно більше ніж кому іншому, щоб ілюстрації в шкільних підручниках і самі підручники були бодай бездоганні, коли не досконалі, але коли нам часом доведеться випустити книжку з не дуже досконалими ілюстраціями, то не з недбалства чи нехлюйства, як це часто трапляється деяким нашим видавцям.

Коли ми вже при ілюстраціях, то давайте поговоримо про інші видання. Ми приймаємо ті зауваження Битинського до підручника Історії України, що є обґрунтовані, але ми хотіли б, щоб він був такий же „патріот“ порядних ілюстрацій і в інших виданнях, от хочби Волинякових, коли Волиняк так набивається громадянству із своїми остразами та своєю опікою. Скерозуємо п. Битинського до Волинякового дитячого журналу „Соняшник“, де більшість передруків тексту й ілюстрацій з підсоветського журналу для дітей „Барвінок“. Ілюстрації в „Барвінку“ роблені офсетовою технікою, отже передруки з них, це дуже часто кольорові плями, які не роблять ніякого враження. Чи п. Битинський не має до цього видання ніяких зауважень? Це погано було б бачити тріску в нашому оці, а не бачити кольосальної, тритонової колоди в своєму, тобто в Волиняковому оці. Чи пан Битинський писав уже де рецензію про погані ілюстрації в „Соняшнику“? Коли ні, то я готов відступити йому місце в „Киеві“, рахунком дружньої відплати Волинякові, навіть без тієї злобної зауваги, яку, припускарально всунув, як зозулине яйце, сам Волиняк, що мовляв, „складається враження, що видавці (Шкільної Ради) у справах підручників визнаються дуже мало, що не може не турбувати громадянства (під громадянством Волиняк розуміє звичайно себе). Думаю, що це речення додав сам Волиняк, бо важко повірити, щоб це п. Битинський пускався вже на таку хрещовщину і так заступався за громадянство, як Хрущов за колоніальні народи, будши в той же час найобскурнішим колоніалістом і поневолювачем. Волиняк має дещо з Хрущова, він любить пускати пропаганду. Це ми вже мали нагоду бачити кілька разів, коли він писав і друкував рецензії на читанки Шкільної Ради й остерігав українських дітей перед ними, закликаючи батьків не купувати їх.

А друге, хай п. Битинський буде спокійний за те, що ми визнаємося в справах шкільних підручників дуже мало. Ми на всякий випадок визнаємось не

менше від нього самого і це ми можемо підтвердити багатьома доказами, а вже зовсім не менше від Волиняка, який у цих справах може записатися до нас на „термінацію“ (пояснить йому, пане Битинський, це слово, бо воно галиць-

ко-провінційне). Для цього досить узяти якубудь читанку Волиняка й порівняти її з читанкою Шкільної Ради, різниця в нашу користь так і кидається ввічі. Тільки треба на ці речі мати відкриті очі і бути об'єктивним.

Б. Романенчук

На мовні теми

З'єдинені Держави Америки, ЗДА, чи Сполучені Штати Америки, США?

Такі запити часто ставлять нам читачі, мовляв, котра назва правильна, а котра правильніша. На цю тему була вже в нас років тому з кілька дискусія, в якій брали участь і філологи-мовознавці, і аматори, і правники, і журналісти, і інші. Одні відстоювали одну назву а другі другу і до ніякого узгодження не дійшли. Сьогодні обидві ці назви вживаються в нас майже рівнорядно, але по лінії Збруча. Галичани люблять ЗДА, а східні українці США. Та вони обидві неправильні. ЗДА тобто З'єдинені Держави Америки, це переклад німецької назви „Ферайнігтен Штаатен“. Переклад засадничо правильний, але все таки переклад і то німецької назви, а не американської. Німецьке слово Штаат означає державу, але американське слово стейт, коли вжите як загальна назва речей, означає державу або стан, коли ж вжите як **власна назва**, то не означає вже ні одного ні другого, тільки означає складову частину американської федеральної держави; та складова частина не є державою в повному розумінні слова, як напр., яканебудь європейська держава, або, скажім, держава Латинської Америки, тільки щось вроді півдержави, яку можна означити тільки назвою **стейт**. Коли скажемо

„південні стейти“, то знаємо напевно, що це південна частина Північної Америки, але коли скажемо „південні держави“, то вже не думаємо про Північну Америку, тільки радше про Південну. Це тсму, що слово **стейт** ужите у власній назві Юнайтед Стейтс означає тільки складову одиницю сфедерованої Північної Америки. Тому наша назва З'єдинені Держави не відповідає назві Юнайтед Стейтс, бо тут частина назви Стейтс неперекладна, її треба передати тим самим словом **Стейти**, воно вже стало інтегральною частиною власної назви і не означає більше по-нашому держави.

Про другу нашу назву **Сполучені Штати Америки** нема що багато й говорити, це чисто московська калька **Соединенные Штаты Америки**; в нас навіть такого слова немає як штат, це слово позичене і дуже рідко вживане.

Наша пропозиція така: замість уживати рівнорядно обидві назви **ЗДА** і **США** по лінії Збруча, краще вживати одну спільну назву і ближчу до оригінальної, але кращу від обидвох попередніх і з певними шансами на соборність: **Сполучені Стейти Америки**, в скороченні **ССА**, або коротшу назву, відповідну до американської **US — United States — Сполучені Стейти**, **СС** або **ССТ**.

Б. Романенчук

Бібліографія

Залеський Осип. Чигирин Тараса Шевченка для мішаного хору, барит. соля і фортеп.[яну]. Українське Музичне Видавництво ч. 10. Бофало [1960], 13 стор.

Діброва, Гнат, О. З джерел буття (афоризми, сентенції, роздуми). Книжка II [Нью Йорк] 1960, 64 стор. (видавництво не подане).

Шах, Степан. Між Сяном і Дунайцем; спомин. Часть I. „Християнський голос“. Мюнхен 1960, 439 стор.

Доманицький, Віктор. Націотворча роля гетьмана Мазепи. Накл. автора. Чикаго, 1960, 50 стор.

Альманах-календар „Гомону України“ на 1961 рік. У 100-річчя смерті Кобзаря України Т. Шевченка 1861—1961. Торонто, [1960] 221 стор. ілюстр.

Качор, Андрій. Роля Просвіти в економічному розвитку Західної України. УВАН, Серія Літопис УВАН ч. 18. Вінніпег, Товариство Просвіта в Порт Артурі. 1960, 29 стор.

Рудницький, Яр. Тома Білоус, останній народний сопілкар у Канаді. Друге видання. „Бібліотека П'юнера“, Вінніпег, 1960, 32 стор. ілюстр.

Рудницький, Яр. Бібліотека Товариства „Просвіта“ в Порт Артурі, Онтаріо. Друге видання. УВАН, Серія: Літопис УВАН ч. 19. Вінніпег, Товариство „Просвіта“, 1961, 16 стор.

Охрим, О. Назвознавчі матеріали з Західної України (С. Будинин, Сокальщина). УВАН, Серія Назвознавство. За редакцією Яр. Рудницького, ч. 20. Вінніпег, 1960, 24 стор.

Ковалів, Пантелеймон. Основи формування української мови в порівнянні з іншими східнослов'янськими мовами. Записки НТШ Том CLXVIII. Збірник Філологічної Секції. Том 29. Нью Йорк 1958, 240 ст.

Романенчук, Богдан. Українська читанка для II року навчання української мови. Друге поправлене й поширене видання. Вид. Шкільної Ради, Нью Йорк 1960, 179 ст. ілюстр. \$2.00.

[Крип'якевич, Іван]. Історія України з ілюстраціями. Шкільна Рада, Нью Йорк, 1959, 208 стор., ілюстр. \$1.60.

Розгін [Іван]. Володимир Л. Смиренко. Короткий нарис життя та наукової й громадської діяльності. УВАН. Вінніпег, 1959-1960, Серія: Українські вчені ч. 8-9.

Шанковський, Ігор. Дисонанси [поетії]. „Київ“, Філяделфія, 1960, 93 стор.

Наш Шевченко. Збірник-Альманах у сторіччя смерті Поета 1861—1961. Свобода, Джерзі Сіті — Нью Йорк [1960]. 256 стор. ілюстр.

Тарнавський, Остап. Самотнє дерево; поезії. „Слово“, Нью Йорк, 1960, 96 стор.

Luznycky, Gregory, Ph.D. Persecution and Destruction of the Ukrainian Church by the Russian Bolsheviks. Ukrainian Congress Committee of America. New York 1960, 64 pp. III.

Ukrania Libre. Edilada por el Instituto Informativo. Editorial Ukranio. Director responsible. Ing. Jorge Tys-Krojmaluk. Ano X, No. 16/17 1960. Buenos Aires, Argentina.

Prolog Quarterly. Problems of Independence and Amity of Nations. Vol. IV. No. 1-2, Spring-Summer 1960. Published by Prolog, Research and Publishing Association New York.

Запрошуємо всіх наших дотеперішніх передплатників та всіх інших громадян, що ще цікавляться літературою, мистецтвом, наукою — до передплати журналу на 1961 рік.

З Різдвом Христовим і Новим Роком вітаємо всіх наших Передплатників і Читачів та бажаємо їм всякого добра й успіхів.

„ К И Ї В “

Енциклопедія Українознавства

гаслова частина в 5-ох томах

ПОВИННА БУТИ В КОЖНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ХАТІ.

В передплаті коштує \$50.00, які можна сплачувати ратами, бо пізніше коштуватиме \$75.00.

Отже краще замовити вже тепер і платити ратами \$50.00, аніж потім відразу \$75.00. Кожна практична людина замовляє собі ЕУ вже тепер, не відкладаючи на потім. Вже появилися два перші томи.

Замовляти можна в нашому видавництві:

838 N. 7th St., Philadelphia 23, Pa.

Просимо всіх передплатників (в тому і післяплатників) подавати кожногасну зміну своєї адреси, щоб не було зайвого замішання в адміністрації і зайвих коштів з тим зв'язаних. На зміну адреси долучувати 10 ц.

— — — — — Витніть і перешліть — — — — —

До Видавництва „Київ“!

Оцим зголошуюся на передплатника журналу „Київ“ і висилаю річну передплату \$4.00, піврічну \$2.00. Журнал висилати на нижче подану адресу:

Підпис (читко):

Адреса:

.....
.....

Нові книжки

ВІКТОР ДОМАНИЦЬКИЙ:

„НАЦІОТВОРЧА РОЛЯ ГЕТЬМАНА МАЗЕПИ“

Промова на ювілейних святкуваннях 250-ліття смерти гетьмана І. Мазепи в Детройті, Міннеаполісі та Вінніпегу. З передмовою Президента УВАН в Канаді проф. д-ра Ярослава Рудницького. З портретом гетьмана роботи артиста маляра Булавицького. Обкладинка О. Булавицького. Накладом автора. 50 стор. Чікаго 1960. \$2.00.

Нові видання „Києва“

В нашому видавництві вийшла нова збірка поезій

ІГОРА ШАНКОВСЬКОГО

під заголовком

ДИСОНАНСИ

Хто любить поезії — замовляйте! — Ціна книжки \$2.00.

Вже появились ДВА НОВІ ТОМИ

Творів Юрія Клена

III том: НОВЕЛИ І СПОГАДИ, \$3.50

IV том: В. ШЕКСПІР: „ГАМЛЕТ“ і „БУРЯ“ (переклади), \$3.50

Замовляти в нашому видавництві.

В в-ві „Київ“ можна замовляти

ВИДАННЯ НТШ і УВАН:

П. ЗАЙЦЕВ — Життя Т. Шевченка	\$5.50
Б. ЛЕПКИЙ — Мазепа	\$3.00
Є. МАЛАНЮК — Поезії	\$3.50
Т. ОСЬМАЧКА — Із-під світу	\$3.50
Збірка українських новель	\$3.50
Обірвані струни (антологія української поезії)	\$3.50
Є. ЧИКАЛЕНКО — Спогади	\$3.50
Д. ЧИЖЕВСЬКИЙ — Історія української літератури	\$6.25
І. ФРАНКО — Вибір із творів	\$3.50
С. ПЕТЛЮРА — Статті, листи, матеріали	\$7.00

Всі в твердій оправі.
